

Sukupuolitetut semanttiset roolit Suomen Kuvalehden Hän-artikkeleissa

Pauliina Gylén

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Suomen kieli

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Turun yliopisto

Huhtikuu 2019

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

GYLÉN, PAULIINA: Sukupuolitetut semanttiset roolit Suomen Kuvalehden Hän-artikkeleissa

Pro gradu -tutkielma, 82 s.

Suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Suomen kieli

Huhtikuu 2019

Pro gradu -tutkielmassani tutkin, vaikuttaako Suomen Kuvalehden Hän-artikkeleissa esiteltyjen henkilöiden sukupuoli tapaan, jolla heidät esitellään semanttisten roolien avulla. Vertaan semanttisten roolien prototyyppisiä piirteitä perinteisten kulttuuristen sukupuoliroolien prototyyppiin piirteisiin. Tutkimushypoteesini ovat, että toisaalta mies esitetään useammin semanttiselta rooliltaan TEKIJÄNÄ ja nainen KOHTEENA ja toisaalta mies esitetään useammin semanttiselta rooliltaan OMISTAJANA ja nainen KOKIJANA. Lisäksi analysoin kvalitatiivisesti, löytyykö semanttisten roolien feminiinisiksi tai maskuliinisiksi tulkittavista piirteistä esiintymiseroja eri sukupuolta edustavien aineistojen kesken.

Taustoitin tutkielmaani muun muassa kriittisen lingvistiikan näkemyksellä ideologioista, niiden kielellisestä ulottuvuudesta ja luonnollistumisesta sekä feministisen kielentutkimuksen näkemyksillä sukupuolen vaikutuksesta kielen eri tasoilla ja journalismissa. Aineistoni koostuu 20:stä vuonna 2014 julkaistusta Suomen Kuvalehden Hän-artikkelista, joista kymmenen esittelee jonkun yhteiskunnallisesti merkittävän suomalaisen naisen ja toiset kymmenen vastaavasti miehiä. Jaottelen tutkielmassa aineistossani esiintyvät haastateltuihin viittaavat semanttiset roolit sukupuolen mukaan kahteen osaan sekä niiden sisällä pienempiin ryhmiin lausetyyppien mukaan. Tutkin lauserakenteiden ja erilaisten merkitysten avulla kuinka prototyyppisiä piirteitä aineistoni semanttisilla rooleilla on ja löytyykö piirteiden esiintyvyydessä sukupuolittunutta eroa.

Aineiston analyysistä selviää, että kumpaankin sukupuoleen viitataan kaikkiaan eri semanttisten roolien avulla siinä määrin samassa suhteessa, etteivät tulokset tue mainittavasti hypoteesejani. Laadullisessa vertailussa selviää joitain sellaisia sukupuolittuneita eroja semanttisten roolien piirteissä, jotka sopivat perinteisinä nähtyihin maskuliinisyyden ja feminiinisyyden eroihin. Esimerkiksi naisten aineistossa OMISTAJAT ovat keskimäärin vähemmän prototyyppisiä kuin miesten aineistossa, mikä tukee sitä näkemystä, että omistaminen on maskuliininen, ei feminiininen piirre. Tuloksista voi päätellä, että perinteinen kulttuurinen näkemys sukupuolirooleista elää ainakin jossain määrin kielessä ja siten myös yhteiskunnallisesti ideologian tasolla.

Asiasanat: sosiaalinen sukupuoli, kielitiede, semantiikka.

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.2	Aiempaa tutkimusta	2
1.3	Tutkimuksen aineisto	4
1.4	Tutkielman rakenne	5
2	Ideologiat ja sukupuoliroolien representaatiot	6
2.1	Ideologiat ja sukupuoliroolien representaatiot kielessä	6
2.2	Ideologiat ja sukupuolien representaatiot journalismissa	10
3	Semanttiset roolit.....	14
3.1	Semanttisten roolien tutkimusta.....	14
3.2	Laajan merkityksen semanttiset roolit	16
4	Aineisto	21
4.1	Aineiston esittely	21
4.2	Aineiston jaottelu ja rajaaminen	25
5	Semanttisten roolien esiintyvyys aineistossa	31
5.1	Agentti eli tekijä.....	31
5.2	Kohde.....	38
5.3	Omistaja	45
5.4	Kokija.....	47
5.5	Muut roolit	52
5.6	Semanttisten roolien jakautuminen sukupuolen näkökulmasta	60
6	Yhteenveto ja päätelmät	72
	Aineslähteet	77
	Muut lähteet.....	78

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Teen kvantitatiivista ja kvalitatiivista tutkimusta sukupuolten toimijuudesta Suomen Kuvalehden (=SK) Hän-artikkeleiden lauserakenteista käyttäen semanttisia rooleja tarkasteluni työkaluina. Tutkimukseni sijoittuu sekä semantiikan että pragmatiikan alueelle. Vaikka Suomessa ja muissa länsimaissa on jo pitkään tehty työtä sukupuolten välisen tasa-arvon eteen ja voimakkaita sukupuolistereotypioita on murrettu, näkemys feminiinisydestä ja maskuliinisuudesta toistensa vastakohtina on yhä sitkeästi mukana tavasamme käsittää ympäröivää todellisuutta. Esimerkiksi Laura Tyysterin tutkimus (2011) osoittaa, että monet sukupuolineutraalit ammattinimikkeet saavat selvästi useammin täsmennyksen nais- kuin miessukupuolesta, mikä epäsuorasti tarkoittaa, että naissukupuoli ei sisälly näiden näennäisesti sukupuolineutraalien ammattinimikkeiden synnyttämään yleiseen mielikuvaan, vaan se mainitaan erikseen. Koen mielenkiintoiseksi tutkia, heijastuuko yhteiskunnallinen sukupuoliroolien jako myös kieleen rakennetasolle ja miten se mahdollisesti ilmenee. Aiemmat tutkimukset osoittavat, että joissain tapauksissa kielen avulla kuvatun ulkopuolisen maailman feminiinisyys ja maskuliinisuus vaikuttavat siihen, miten asioita kielennetään.

Semanttisten roolien ja sukupuolen representaatioiden välistä suhdetta tutkiessa ei ole mitään yhtä tiettyä teoriaa tai koulukuntaa, joka soveltuisi siihen parhaiten tai antaisi selkeitä välineitä ja metodeja tutkimukseen. Aihettani voi lähestyä monesta näkökulmasta, mutta valitsin työni taustateorioiksi kriittisen lingvistiikan ja feminiinisen kielen tutkimuksen. Ne eivät varsinaisesti määritä tutkimukseni kulkua tai anna suoraan vertailukelpoisia tuloksia muista tutkimuksista mutta taustoittavat niitä näkemyksiä kielen, sukupuoliroolien ja maailman käsitteistämisen välisistä suhteista, jotka saavat aikaan muun muassa sen, että näkemyksemme feminiinisydestä ja maskuliinisuudesta vaikuttavat kieleen myös sen rakenteen tasolla.

Kriittinen lingvistiikka tutkii tekstien välittämiä yhteiskunnallisia rakenteita ja päämääriä. Se etsii kielestä vakiintuneita valtasuhteita, ideologioita ja keinoja, joilla niitä ylläpidetään. Semanttiset roolit eivät ole tyypillisin tutkimuskohde kriittisessä lingvistiikassa ja juuri siksi näkökulmani onkin aiheellinen.

Tutkimuskysymykseni on, vaikuttaako Suomen Kuvalehden Hän-henkilökuvauksissa esiteltyjen henkilöiden sukupuoli tapaan, jolla heidät esitetään lukijoille semanttisten roolien avulla. Ensisijaisena tutkimushypoteesina on, että miestä kuvattaisiin lauserakennetasolla yhteiskunnallisia sukupuolirooleja heijastellen enemmän aktiivisena toimijana eli tyypillisimmin AGENTTINA kun taas nainen esitettäisiin vähemmän aktiivisena eli semanttiselta rooilta miestä useammin KOHTEENA. Toissijaisena hypoteesina on, että miehet esiintyisivät perinteisiä näkemyksiä mukailten, esimerkiksi 1700–1900-luvuilla Suomessa voimassa olleita avioliitto-oikeuksia (Forsen 1759: luku 10), useammin OMITAJINA ja naiset taas tunteellisemmiksi miellettyinä (Jokinen 2010: 128–129) useammin KOKIJOINA. Etsin myös muita mahdollisesti semanttisista rooleista löytyviä maskuliinisia ja feminiinisiä piirteitä, sekä selvitän, missä määrin ne esiintyvät kummankin sukupuolen haastateltuihin viitatessa.

Tutkimukseni tärkeimmät käsitteet ovat: semanttinen rooli, sukupuoliroolit, feminiinisyys, maskuliinisuus.

1.2 Aiempaa tutkimusta

Sukupuolirooleja ja niiden kulttuurisia merkityksiä on tutkittu melko paljon niin Suomessa kuin muuallakin. Tiivistetysti sanoen prototyyppinen mies nähdään länsimaisessa kulttuurissa subjektiivisena, tavoitteellisena ja kontrolloivana kun taas nainen toissijaisena, tunteellisena ja passiivisena objektina. Julkisuus mielletään miesten alueeksi ja yksityisyys naisten. (Karlsson 1974: 24, Juvonen, Rossi & Saresma 2010, Ruoho 2006: 172, Pohtiva 2019, sähköinen lähde.) Sukupuoliroolien heijastumista kielellisiin ilmiöihin on tutkittu monilla eri kielenkäytön tasoilla. Aineistoina erityisesti erilaiset mediat ovat olleet suosittuja. Sanasto on ollut tyypillinen tutkimuksen kohde, mutta muitakin kielenpiirteitä ja rakenteita on tutkittu. Tämän vuosituhannen puolella aiheeseen liittyvää tutkimusta on kuitenkin julkaistu Suomessa niukasti, etenkin ensimmäisellä vuosikymmenellä. Uusimpien Suomessa tehtyjen tutkimusten aiheina ovat olleet esimerkiksi naisten ja miesten luonnehdinta aikakauslehdissä sekä sukupuolen vaikutukset mainoksissa, tietyssä televisio-ohjelmassa, näytelmässä tai naistenlehdissä yleensä. 2010-luvulla mielenkiintoa ovat herättäneet erilaisten ihmisistä käytettyjen nimitysten mahdollinen sukupuolittuneisuus ja sukupuolineutraalius esimerkiksi ammattinimikkeissä.

Kattavimmat Suomessa tehdyt sukupuolen ja kielen välisiä merkityksiä kuvaavat teokset ovat vuodelta 1988: Lea Laitisen *Isosuinen nainen; Tutkielmia naisesta ja kielestä* sekä Heikkisen, Mantilan ja Variksen vuonna 1998 toimittama *Tuppisuinen mies; Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. Viimeksi mainitussa teoksessa on Jari Sivosen (1998) tutkimus *Paa akka asialle, mee itte perässä* -sananlaskun väittämästä kielen aspektin kannalta, jossa hän tutkii, esitetäänkö naisten tekemisiä keskeneräisempinä kuin miesten. Hänen otoksensa Helsingin Sanomista paljastaa, että naisten teot saavat useammin imperfektiivisen eli keskeneräisen aspektin kuin miesten (Sivonen 1998). Miehiä siis kuvataan naisia täsmällisemmin ja useammin loppuun saakka asioitansa hoitavina. Lea Laitinen (1988) tutki mielipidekirjoituksissa ilmenneitä äitiyden rooleja kontrollinäkökulmasta hyödyntäen semanttisten roolien piirteitä sisällön tutkimisessa. Hän on todennut mielipiteiden ristiriitojen kumpuavan juuri miehisen AGENTTIIVIN ja naisen rooliin kulttuurisesti paremmin sopivan KOHDE-roolin yhteensovittamisesta. (Laitinen 1988: 160–161, 166.)

Mila Engelberg on tutkinut suomen kielen erilaisia seksistisiä piirteitä ja julkaissut monia artikkeleita ja tutkimuksia aiheesta. Engelbergin mukaan kieleemme ei ole sanaston suhteen tasa-arvoistunut samaa tahtia muun yhteiskunnallisen tasa-arvoistumiskehityksen kanssa, vaan mies nähdään kielessä ihmisyyden prototyyppinä (2001, 2011). Laura Tyysterin tutkimus (2011) *Sukupuolen merkitseminen Nykysuomen sanakirjan ja Kielitoimiston sanakirjan nais- ja mies-alkuisissa yhdyssubstantiiveissa* osoittaa kielen mukautuvan joiltain osin hieman jälkijunassa yhteiskunnan muutoksiin ja että joskus kielenkäytössä vallitsevat erilaiset normit kuin siinä todellisuudessa, jossa kieltä käytetään. Marjaana Valo julkaisi syksyllä 2011 pro gradu -tutkielmansa sukupuolten ilmenemisestä yläkoulun oppikirjoissa. Hän tarkkaili työssään muun muassa naisiin ja miehiin viittaavia nominilausekkeita ja sukupuolen vaikutusta semanttisten roolien valintaan, tosin vain TEKIJÄN ja KOHTEEN osalta. Hän jakoi aineistonsa fiktiivisiin ja historiallisiin teksteihin sekä tehtäviin. Valon tutkimuksessa useimmissa kategorioissa sukupuolet esiintyvät melko tasavertaisesti, mutta fiktiivisissä teksteissä esiintyy miehiä selvästi enemmän ja aktiivisemmissä rooleissa kuin naisia. Oppikirjojen tehtävissä naisiin viittaavat nominilausekkeet eivät esiinny ollenkaan semanttisissa rooleissa vaan esimerkiksi genetiivimuotoisina omistajamääritteinä. Aineiston naisiin viittaavat nominilausekkeet ovat useammin appellatiiveja kuin miehiin viittaavat, joista sen sijaan käytetään enemmän *propria* eli erisnimellisiä viitauksia. (Valo 2011.) Valon semantti-

siin rooleihin kohdistuva tutkimus jäi melko kevyeksi, joten siksikin haluan täsmentää aiheen tutkimusta omalla aineistollani ja perehtymällä erityisesti juuri semanttisiin rooleihin.

Valon tutkimat oppikirjat eivät ole ainoita teoksia, joissa naisista puhutaan selvästi enemmän yleisnimillä. Helena Rautala (1988) on jo aiemmin havainnut, että naiset jäävät usein tekstissä nimettömiksi. Jukolan seitsemästä veljeksestä kuusi menee Kiven romaanissa naimisiin, mutta vain kolmen vaimon nimi mainitaan. Samoin oman aikansa uutisissa sisaruksista ja aviopareista naiset ovat jääneet Rautalan mukaan usein nimettömiksi, vaikka he olisivat uutisoitavan asian kannalta vähintään yhtä oleellisessa asemassa kuin aviomiehensä tai veljensä. (Rautala 1988: 37–38.)

Kriittisen lingvistiikan näkökulmasta tekstien ideologisista merkityksistä on kirjoittanut Vesa Heikkinen vuonna 1999, ja sukupuolten representaatioista journalismissa ovat kirjoittaneet Iris Ruoho ja Sinikka Torkkola 2010. Heikkisen teos avaa useampia näkökulmia siihen, miten erilaiset yhteiskunnalliset ideologiat, vaikuttamispyrkimykset ja valta-asetelmat voivat piiloutua tekstiin sekä miten erilaiset kulttuurissa muodostuneet ajatusmallit luonnollistuvat vallitseviksi uskomuksiksi. Ruoho ja Torkkola (2010: 56–58) toteavat julkisuuden normien muovautuneen maskuliinisten määritelmien mukaan ja siten sulkevan feminiiniset piirteet julkisuuden ja arvostetun journalismin ulkopuolelle. Kaiken kaikkiaan edellä mainittujen tutkimusten perusteella voisi sanoa, että naisten olemusta ja tekemisiä vähätellään ja häivytetään ainakin joissain määrin kielen tasolla.

1.3 Tutkimuksen aineisto

Käytän tutkimukseni aineistona kahtakymmentä Suomen Kuvalehden Hän-henkilökuvausta vuodelta 2014. Jokaisessa Suomen Kuvalehden numerossa on yksi Hän-niminen artikkeli, jossa haastatellaan ja esitellään yksi ajankohtainen suomalainen henkilö. Valikoin aineistooni kymmenen kumpaakin sukupuolta haastattelevaa Hän-artikkelia. Suomen kuvalehti on yleisilmeeltään asiapitoinen ja korrekti aikakauslehti, ja sen sanotaan nauttivan lukijoidensa luottamusta ja arvostusta (Mediakortit 2019, sähköinen lähde). Siksi kyseinen julkaisu sopii tutkimukseni aineistoon, sillä siitä mahdollisesti löytyvien erojen naisten ja miesten kuvauksissa käytetyissä semanttisissa rooleissa ei pitäisi heijastaa ainakaan voimakkaasti yksilön – eli toimittajan – mielipiteitä vaan

vakiintuneita ja siten tiedostamattomia kulttuurisia konventioita sukupuolten välisistä eroista ja sukupuolirooleista.

Tavoitteena oli valita artikkeleita sekä miesten että naisten aineistoon niin, että niiden sisällä olisi mahdollisimman paljon vaihtelua haastateltujen ammattien ja muiden taustojen suhteen, mutta keskenään aineistoissa voisi olla vastaavuuksia. Vuoden 2014 Hän-artikkeleissa esiteltyt mieshaastattelut ovat keskimäärin huomattavasti vanhempia kuin naishaastattelut, joten päädyin valitsemaan naisten aineistoon iältään viisi 30–39-vuotiasta ja viisi 40–49-vuotiasta, kun taas miesten aineisto koostuu viidestä 50–59-vuotiaasta ja viidestä 60–69-vuotiaasta.

1.4 Tutkielman rakenne

Paneudun seuraavaksi luvussa 2 sukupuoliroolien representaatioihin, niitä koskeviin ideologioihin sekä siihen, miten ne näkyvät ylipäätään kielen käytössä ja erityisesti journalismissa. Luvussa 3 käsittelen semanttisia rooleja eri näkökulmista, niistä aiemmin tehtyjä tutkimuksia ja määrittelen tässä tutkielmassa käytettävät semanttiset roolit piirteineen. Luvussa 4 esittelen tarkemmin aineistoni ja miten lähden sitä jaottelemaan. Selitän lisäksi rajaukset, jotka olen päättänyt tekemään saadakseni kategorisoitua aineistoni mahdollisimman vertailukelpoisesti prototyyppisistä käsitteistä koostuviin semanttisten roolien kategorioihin. Luvussa 5 päästään varsinaiseen analyysiin. Ensin alaluvuissa 5.1–5.4 käyn rooli kerrallaan läpi tutkimushypoteeseissani esiintyvät neljä semanttista roolia: AGENTIN, KOHTEEN, OMISTAJAN ja KOKIJAN. Analysoin niiden määrällistä ja suhteellista jakautumista aineistossani eri lausetyyppeihin sekä muita mahdollisia havaitsemiani seikkoja, jotka vaikuttavat roolien prototyyppisiin piirteisiin tai joiden voidaan tulkita antavan feminiinisiä tai maskuliinisiä piirteitä roolille. Luvussa 5.5 käyn läpi vastaavat havainnot lopuista aineistoni haastateltuihin viittaavista semanttisista rooleista. Alaluvussa 5.6 tarkastelen kunkin roolin osalta luvuissa 5.1–5.5 käytyjen ilmiöiden esiintyvyyttä sukupuolen näkökulmasta. Luvussa 6 teen yhteenvedon ja päätelmiä tutkielmani kulusta sekä tuloksista.

2 Ideologiat ja sukupuoliroolien representaatiot

Sukupuolista puhuttaessa tulisi huomioida, tarkoitetaanko niillä biologisia vai sosiaalisia eli kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti rakentuvia sukupuoliä. Kaikissa yhteiskunnissa on omanlainen sukupuolijärjestelmänsä, jonka kautta biologisen ja sosiaalisen sukupuolen suhteet määrittyvät tietynlaisiksi. (Ruoho, Torkkola 2010: 31–32.) Tässä tutkimuksessa vertaan semanttisia rooleja juuri sosiaalisesti rakentuviin sukupuolirooleihin. Jostain syystä yhteiskunnassamme käsitys kahdesta sukupuolesta on tärkeämpi yhteiskunnallinen erottelija kuin esimerkiksi jotkin yksilöiden tiedot ja taidot (Ruoho, Torkkola 2010: 32). Käyn tässä luvussa tarkemmin läpi sukupuolten kulttuurisesti muotoutuneita representaatioita, alaluvussa 2.1 painottaen kielenkäytön näkökulmaa ja sen jälkeen alaluvussa 2.2 journalismin näkökulmasta.

2.1 Ideologiat ja sukupuoliroolien representaatiot kielessä

Sukupuoliroolit, jotka hahmotetaan yleensä juuri vastakkainasettelun avulla, ovat juurtuneet arkipuheeseen vankasti. Mies on sekä tieteessä että arkiajattelussa normi, johon naista peilataan. (Juvonen, Rossi & Saresma 2010: 11, 23, 27.) Esimerkiksi Karlsson kuvaa vuoden 1974 teoksessaan yhteiskuntamme perinteistä sukupuoliroolien jakoa niin, että miehille on pitkään kuulunut aktiivinen rooli perheen elatuksenhankkijana sekä päättäjänä taloudellisista, poliittisista ja käytännön asioista, jolloin naisille on jäänyt hoidettavaksi käytännön asiat kodin ja lasten parissa (Karlsson 1974: 24). Tämä hoivarooli on synnyttänyt myös välillä journalismissakin esiintyvän vahvan naisen myytin, jossa nainen toimii koko yhteiskunnan äitinä ja siten osallistuu miesten rinnalla kansakunnan tulevaisuuden rakentamiseen (Ruoho, Torkkola 2010: 72–73). Elinolosuhteet, asenteet sekä muun muassa asumismuodot ovat tänä päivänä erilaiset ja monipuolisemmat, mikä on mahdollistanut myös monipuolisemman sukupuoliroolien tulkinnan ja toteutuksen. Kognitiiviset kielen ja mielen toiminnot eivät kuitenkaan ole samassa ajassa muuttuneet, joten niiden mekanismien suhteen seuraava Karlssonin näkemys on tänäkin päivänä relevantti. Hän toteaa, että sosiaalinen ympäristö peilautuu kielessä, ja että siksi myös sukupuoliroolien erilaisuudet vaikuttavat luonnollisesti kielen sisältöön ja käyttöön (Karlsson 1974: 24).

Sanasto kehittyy melko puhtaasti tarpeiden pohjalta, mutta konkreettisten asioiden lisäksi kieleen vaikuttavat myös vallitsevat asenteet ja arvot (Mantila 1998: 15). Kieli on perusluonteeltaan sosiaalista, ja sen oppimisen sekä käytön mielekkyys syntyy vasta vuorovaikutuksessa. Sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta sillä on yhtymäkohta myös merkitystensä ideologisuuteen. (Heikkinen 1999: 24.) Kieli rakentaa osaltaan käsitystämme sukupuolesta (Ruoho 2006: 64) ja yhdistyy selkeästi identiteettiin eli kokonaisvaltaiseen ihmisen käsitykseen itsestään, joka taas rakentuu osin kielellisen nimeämisen kautta. Asioiden ja ilmiöiden nimeäminen paljastaa aina jotain kielenkäyttäjän tavasta luokitella ja hahmottaa maailmaa. (Muikku-Werner 2009: 113–114.) Tyysterin (2011) tutkimus Nykysuomen sanakirjan ja Kielitoimiston sanakirjan nais- ja mies-alkuisista yhdyssubstantiiveista toteaa yksiselitteisesti, että nais-alkuisia henkilöviitteisiä yhdys sanoja esiintyy kummassakin sanakirjassa mies-alkuisia enemmän. Tämä taas tarkoittaa sitä, että moniin ulkoisesti neutraaleihin ihmisviitteisiin sanoihin liittyy edelleen mielyhtymä tarkoitteen miespuolisuudesta, eikä se Tyysterin mukaan selity pelkästään historiallisilla tai nykyhetken konkreettisesta yhteiskuntaelämästä. Nainen yksinkertaisesti koetaan vähemmän prototyyppisenä ihmisenä kuin mies, ja siksi naissukupuoli mainitaan useammin erikseen. (Tyysteri 2011: 177.)

Heikkinen (1999) puhuu marxilaisesta ideologioiden luonnollistumisesta, siitä miten kulttuurisesti ja sosiaalisesti syntyneet asiat voidaan esittää kielessä luonnollisina ja sitä kautta saada yhteisöllisesti hyväksytyiksi, kuten seksismi ja rasismi. Ideologialla Heikkinen tarkoittaa valtaan liittyviä, esimerkiksi kielellisiä valintoja. Ideologioilla on aina myös jonkinlainen arvopohja. Luonnollistumisen kautta ideologiasta tulee vallitseva osa yhteisön yhteistä tajuntaa ja tapaa ajatella. (Heikkinen 1999: 89–91, 96.)

Vallalla olevia ideologioita pidetään usein niin itsestään selvinä, ettei suurin osa kielenkäyttäjistä kiinnitä niihin juurikaan huomiota, vaikka etsisi tietoisesti tekstistä/puheesta sen merkityksiä. Norman Faircloughin (1989) mukaan ihmiset ovatkin usein tietämättömiä ideologioista, jotka ohjaavat myös heidän omia kielellisiä valintojaan. Erilaisten ideologioiden tietoiset luonnollistamispyrkimykset voivat yhdistää myös propagandaan. (Fairclough 1989: 2, 81–86.) Tällöin teksti rakennetaan niin, että lukija tulee tiettyihin lopputuloksiin ilman, että tekstissä eksplisiittisesti ilmaistaan sitä. Juuri implisiittisesti ilmaistut seikat ovat tehokkaita luonnollistamisessa. Kun asioita ei sanota suoraan, ne eivät herätä myöskään niin paljoa vastaväitteitä (Fairclough 1997: 25.) Oleellista luon-

nollistumisessa on Heikkisen (1999) mukaan erityisesti sen prosessinomainen luonne eli tiettyjen ilmausten toistuva käyttö. Ideologioilla on siis ulottuvuus sekä tajunnassa, todellisuudessa että kielessä. Heikkinen antaa tästä esimerkkinä tavan puhua *Suomen ihmisoikeuslinjasta* niin kuin olisi selvää, että Suomella olisi yksi ja ainoa ihmisoikeuslinja. (Heikkinen 1999: 90–91, 93.)

Tutkimukseni kohteena olevat semanttiset roolit voidaan nähdä yhtenä implisiittisenä keinona ilmaista yhteiskunnassamme yhä vallitsevia stereotyyppisiä näkemyksiä sukupuolien eroista. Vaikka Suomen Kuvalehden toimittaja pyrkisikin tekstillään kuvaamaan haastateltujaan ilman arvottavia sukupuolinäkemyksiä, uskon, että luonnollistuneiden sukupuoli-ideologioiden on mahdollista näkyä joissain tekstin tasoissa.

Feministinen kielentutkimus on tutkinut, miten vallalla olevat käsitykset sukupuolirooleista heijastuvat kieleen. Sanastossa ja fraseologiassa näkyy miten *mies* vastaa usein neutraalia, ensisijaista ja positiivista, kuten *jokamies, kadunmies, lautamies, puhemies, kesti kuin mies, teki miehen työn*, naisvastineen ollessa usein toissijainen ja negatiivinen, kuten *olla akkamainen/neitimäinen, juosta kuin tyttö*. (Mantila 1998: 15, 20–22.) Puhuttaessa ihmisistä mielikuvaksi syntyy useimmiten mies, kun taas viitattaessa naiseen on mainittava erikseen naissukupuoli. Kielessämme on paljon erillisiä *nais*-sanoja, kuten *nais-, täti-, neiti-* ja *äiti-ihminen*, jotka kuvastavat selkeästi, miten naiseus on poikkeus ihmisyydestä. (Engelberg 2007.) Näiden lisäksi naissukupuolen edustajista löytyy paljon erilaisia nimityksiä ja niiden avulla tarkempia jaotteluja kuin miehistä. Useimmat näistä nimityksistä ovat miehisen näkökulman kautta luotuja, iän ja seksuaalisen kokemuksen mukaan eroteltuja, kuten *vaimo, rouva, neiti, neitsyt, impi, vanhapiika, ikäneito*. (Mantila 1998: 21.)

Engelberg on tutkinut suomen kielen seksistisiä piirteitä ja miten sukupuolikategoriat vaikuttavat kieleen. Seksismi kiteytyy ihmiskuvan mieskeskeisyyteen, ja termillä seksistinen kieli Engelberg tarkoittaa kielellistä sukupuoleen perustuvaa vähättelyä, halventamista, näkymättömäksi tekemistä ja sukupuolistereotypioita. Hän puhuu kieleen kätkeytyneistä piilosukupuolista, joiden arvellaan olevan universaaleja. Piilosukupuoli ilmenee muodollisesti sukupuolineutraaleissa sanoissa, joista kuitenkin syntyy selkeä sukupuolistereotyyppinen mielikuva, kuten *sairaanhoitajasta* tai *sotilaasta*. Engelberg puhuu myös yleispätevästä tai geneerisestä maskuliinisuudesta, josta on kyse, kun maskuliinisia sanoja käytetään tarkoittamaan myös naisia ja ihmisiä yleensä. Ilmiö ei selity

sillä, että esimerkiksi *virkamiehet* ovat joskus olleet vain miehiä vaan sillä, miten mielemme hahmottaa ihmisen käsitteelliseksi prototyypiksi miehen. (Engelberg 2007.)

Engelberg (2016) käsittelee väitöskirjassaan suomen kielen ihmisviittausten mieskeskeisyyttä eli miehen asemaa normina ihmisistä käytettävissä nimityksissä. Kielen mieskeskeisyyttä todistavat Engelbergin vuosina 1993, 2001 ja 2011 julkaistut tutkimukset suomen kielen piilomaskuliinisuudesta ja geneerisestä maskuliinisuudesta sekä hänen havaitsemansa ja ”mies-pronominiksi” nimeämänsä uusi kieli-ilmiö, jota hän käsittelee väitöskirjansa lopussa. Kielen piilomaskuliinisuus (vrt. em. piilosukupuoli) tarkoittaa sitä, että sukupuolineutraaleiksi käsitetyt, ihmiseen viittaavat sanat, kuten *ihminen*, *hän* tai *työntekijä* tulkitaan useammin tarkoittamaan miestä kuin naista. Tästä aiheesta Engelberg teki vuonna 2001 julkaistua artikkelia varten kaksi ja 2011 julkaistua artikkelia varten kolme erilaista koetta, joissa vastaajien piti eri tavoin ohjeistetusti muokata koetekstejä siten, että niistä kävi käytännössä ilmi koehenkilön oletama, tekstissä sukupuolineutraalisti mainitun henkilön sukupuoli. Kokeissa käytetyt ja vastaajien tulkitsemat sukupuolineutraalit henkilöviittaukset olivat 1) *ihminen* (lajiin viitaten) 2) substantiivilausekkeet, jotka alkavat määriteosalla *tyypillinen* ja joiden edussanana on jokin ihmisen nimitys, eli kokonaisuudessaan esimerkiksi *tyypillinen suomalainen* tai *tyypillinen peruskoululainen*, sekä 3) pronomini *hän* kolmessa erilaisessa koeasetelmassa ilman tekstikontekstia tai sukupuolineutraaleiksi muotoiltujen tekstikontekstien kanssa. (Engelberg 2001: 26–30, 2011: 27–29.)

Näistä viidestä erilaisesta kokeesta käy ilmi, että ensinnäkin molemmat sukupuolet tekevät keskimäärin enemmän maskuliinisia kuin feminiinisiä tulkintoja sukupuolineutraaleista ilmaisuista, toisekseen maskuliinista tulkintaa esiintyy huomattavasti enemmän poikien ja miesten kuin tyttöjen ja naisten keskuudessa sekä kolmanneksi lapset tekevät erilaisia tulkintoja kuin aikuiset. Ala-asteikäiset tytöt ja pojat tulkitsivat lähes kaikkien sukupuolineutraalien ilmaisujen tarkoittavan omaa sukupuoltaan. Lukioikäiset taas tulkitsivat sukupuolineutraalit ilmaukset enemmän maskuliiniseksi kuin feminiiniseksi, tosin kaikissa kokeissa lukion tyttöjen vastauksissa ei ole merkittävää eroa feminiinisen ja maskuliinisen tulkinnan kesken. Eläkeläisikäisten naisten vastauksissa ei keskimäärin ilmene maskuliinisempaa tulkintaa, mikä selittyy yhdestä tekstistä kaikissa ryhmissä syntyneestä feminiinipainotteisesta tulkinnasta. Kaikenikäisten poikien ja miesten vas-

tauksissa esiintyy merkittävästi enemmän maskuliinisia kuin feminiinisiä tulkintoja. (Engelberg 2001: 28–31, 2011: 27–29.)

Geneerinen maskuliinisuus tarkoittaa sellaisia kielen maskuliinisia nimityksiä, joita käytetään tarkoittamaan myös naisia, kuten *virkamies*. Engelbergin (1993) geneeristä maskuliinisuutta koskevan tutkimuksen mukaan tällaiset nimitykset tulkitaan kuitenkin tarkoittamaan selvästi useammin miestä kuin naista. Kyseiseen kokeeseen osallistui 150 yliopisto-opiskelijaa, jotka tulkitsivat annettua vastausvalikkoa käyttäen saamistaan 40 lauseesta kumpaan sukupuoleen ja missä määrin lauseen alleviivattu ihmistä tarkoittava entiteetti viittaa. Lauseista vain 13 sisälsi jonkin geneeris-maskuliinisen ilmaisun, ja niille kaikille oli jossain toisessa lauseessa vastaava, mutta sukupuolineutraali ilmaus, kuten *lehtimies* ja *toimittaja*. Kokeesta käy myös ilmi, että naiset tulkitsivat ilmaisuja hieman sukupuolineutraalimmin kuin miehet, mutta tämä ero ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkittävä. (Engelberg 1993: 39–49.)

Geneerisen maskuliinisuuden ja piilomaskuliinisuuden lisäksi Engelberg (2016) käsitteli väitöskirjassaan ”mies-pronominiksi” nimeämäänsä kielellistä ilmiötä. Hän toteaa *mies*-sanana käytön laajentuneen myös sellaiseen kontekstiin, jossa se toimii *hän*-pronominin tavoin viitaten johonkin aiemmin mainittuun mieheen. (Engelberg 2011: 24–26.) Aiheita ei ole juurikaan tutkittu, mutta esimerkiksi Rossi (2010b 144–145) on todennut ”mies-pronominin” käytön korostavan useimmiten miestekijyyden myönteisyyttä luoden myös miesten yhteenkuuluvuutta. Engelberg toteaa ”mies-pronominia” käytettävän myös negatiivisissa yhteyksissä rikosuutisissa. Hän teki väitöskirjaansa kokeen rikosuutisissa esiintyvän ”mies-pronominin” tulkinnoista. Kokeessa yliopisto-opiskelijat lukivat rikosuutisista kahta eri versiota, joista toisessa nimeltä mainittuun miesrikolliseen viitataan *hän*-pronominilla ja toisessa *mies*-sanalla. Tämän kokeen perusteella ”mies-pronominin” käyttö voi häivyttää viittausta aiemmin tarkasti yksilöityyn henkilöön tai tekee viittauksesta epämääräisemmän. (Engelberg 2016: liite 4.)

2.2 Ideologiat ja sukupuolien representaatiot journalismissa

Julkinen elämä on perinteisesti ollut miesten aluetta ja yksityinen elämä naisten. Jo sanaparien *julkinen mies* ja *julkinen nainen* merkitykset tuovat esille voimakkaan eron julkisuudessa olemisen hyväksyttävyydestä sukupuolten välillä. *Julkinen mies* tuo mie-

leen positiivisesti yhteisössään julkisesti vaikuttavan henkilön, kun taas *julkinen nainen* tarkoittaa prostituoitua, jonka jaettuus ja yhteisöllisyys ovat likaisiksi määriteltyjä. Arvostettu julkisuus on siis maskuliininen asema, johon nainen suhteutetaan. (Ruoho 2006: 172.) Jako johtuu osittain biologisista syistä eli elämän jatkuvuuteen tarvittavasta äidin ja lapsen välisestä suhteesta, mutta myös naisten ja miesten välisestä suhteesta sekä koko yhteiskuntajärjestelmästä, joka useimmissa kulttuureissa on ollut ainakin jossain määrin naissukupuolta alistava (Pohtiva 2019, sähköinen lähde). Irma Kaarina Halosen (1986) mukaan naisten poissaolo julkisuudesta on yleisesti ottaen määritellyt heidät samalla epäpäteviksi siihen. Julkisuudesta näyttämömetaforaa käyttäen Halonen toteaa naisten esiintymisen lähinnä sivurooleissa ja aputyövoimana määritelleen heidät toissijaisiksi suhteessa miesten esittämiin sankarirooleihin. (Halonen 1986: 5.) Julkisenä ja yksityisenä pidetyn raja on kuitenkin veteen piirretty ja jatkuvan neuvottelun alainen, joten niihin perustuvat sukupuolitetut jaot vaihtelevat ajassa ja paikassa (Ruoho, Torkkola 2010: 55).

Julkinen keskustelu on jo 1600–1700-luvun taitteessa Euroopassa vallinneesta miesten hallinnoimasta porvarillisesta julkisuudesta saakka ollut maskuliininen kenttä. Porvarillisen julkisuuden alkuperäinen tavoite oli ylläpitää rationaalista julkista keskustelua, joka olisi irrallaan kodin yksityisyydestä sekä vallalla olevista instituutioista. Näin journalismin ihanteeksi ovat muodostuneet julkiset asiat, ja sillä on tänä päivänä vahvasti vakiintuneet normit, jotka noudattelevat maskuliinisia käsityksiä. Koska naiset eivät ole päässeet mukaan viralliseen julkisuuteen, he ovat kehittäneet omia epävirallisia keskustelukanavia ja -instituutioita, kuten kirjalliset salongit. (Ruoho, Torkkola 2010: 56–58.) Myös median käyttäjinä naiset ovat historiallisesti toimineet miesten luvan varassa. Esimerkiksi naisten lukemista on kontrolloitu tarkasti, ja tänäkin päivänä on erillisiä mediakulttuurin tiloja naisille, kuten naistenlehdet. (Halonen 2006: 200.)

Vaikka uutisjournalismi on joutunut huomioimaan naisten aseman muutoksen kuluttajina ja taloudellisesti itsenäisempinä toimijoina, se ei ole tarkoittanut journalismin vallan siirtymistä naisille tai sen olemuksen muuttumista ystävällisemmäksi naisia kohtaan. Oikeastaan juuri päinvastoin naisten asemaan liittyviä ongelmia yleensä vähätellään. Tämän todistaa sekin, että naistenlehtiä on tutkittu vuonna 2010 julkaistun tutkimuksen mukaan hyvin vähäisesti journalistisina tuotteita. (Ruoho, Torkkola 2010: 41–42, 44,

63.) Tämän jälkeen Ruoho on itse julkaissut vuonna 2011 teoksen naistenlehdistä journalismina ja julkisuutena.

Journalismi siis rakentuu historiallisesti muotoutuneiden ja vakiintuneiden maskuliinisten konventioiden mukaan. Se myös rakentaa omalta osaltaan sukupuolien representatioita eikä vain heijasta niitä. Myös naistenlehdet tuottavat samoja sukupuolirepresentatioita lähestyen lukijoitaan perinteisesti kodin ja yksityisyyden piiriin rajautuvista aiheista kirjoittaen. (Ruoho, Torkkola 2010: 29–30, 47.)

Uutisjournalismissa naisia on tarkkailtu juuri sukupuolensa edustajina. Ruoho (2006) väittää, että ministerinäkään nainen ei edusta vain poliittista toimijaa, vaan naisministeriä. Poliitikassa naisten esittäminen sukupuolineutraalisti on ollut vaikeaa, julkisuudelle ikään kuin kelpaa vain perinteisestä miehisestä näkökulmasta muokkautunut kuva. Nainen sopii luontevammin julkisuuteen, kun puhutaan esimerkiksi uuden hallitusohjelman vaikutuksista yksityiseen elämään. (Ruoho 2006: 186–187.) Toisaalta sukupuolieroja voidaan myös tietoisesti korostaa, kun niitä käytetään politisoinnin välineenä (Ruoho, Torkkola 2010: 33). Erkka Railo (2011) on tutkinut Anna-lehdissä vuosina 1975–2005 julkaistujen poliitikkojen henkilökuvien luomaa sukupuolittunutta työnjakoa politiikassa. Hän toteaa saman sukupuolittuneen jaon naisten yksityisen ja miesten yhteiskunnallisen elämänpiirin suhteen esiintyvän lähes muuttumattomana koko aineiston läpi. Miesten toiminta politiikassa esitetään itsestään selvänä ja vaivattomana, kun taas naisten kuvataan joutuvan ponnistelemaan kyetäkseen ylipäättään toimimaan politiikassa. (Railo 2011: 244) Journalismi on siis selvästi sukupuolittunut, vaikka sen ajatellaan yhä olevan pääsääntöisesti sukupuolineutraali yhteiskunnallinen instituutio (Ruoho, Torkkola 2010: 27, 31).

Halonen (2006) kuvaa uutisjournalismia metaforisena tilana, tornina. Tornissa erottaudutaan muusta kansasta ja tarkkaillaan sitä. Se on tila, jossa arvostetaan asiantuntijuutta ja torjutaan feminiinisyys. (Halonen 2006: 196.) Ruoho toteaa vuoden 2006 julkaisusaan, että julkisuudessa naiseuteen liitetään edelleen voimakkaasti seksuaalisuus, ja ettei se sovi julkisuuteen. Miehen seksuaalisuus esitetään julkisuudessa luonnonvoimaisena, ja hänen yksityisyyttään suojellaan, kun taas nainen esitellään niin kuin hänen yksityisasiansa paljastaisivat hänestä jotain likaista. (Ruoho 2006: 184.) Railo (2011) vahvistaa tämän näkemyksen esiintyvän myös Anna-lehtien nais- ja miespoliitikkojen henkilökuvaüksissa tutkimiansa vuoden 2005 julkaisuihin saakka. Naispoliitikkojen henkilökuvis-

sa keskustellaan, onko nuorten naisten mahdollista esiintyä julkisuudessa ja politiikassa ilman, että heidän sukupuolisiveytensä vaarantuu. Ratkaisuksi tarjotaan täydellistä ruumiin kontrollia, mikä tarkoittaa myös laajemmassa mielessä naiseuden kontrollointia. Pohdinta ratkaisuihin osoittaa, että naiseuden koetaan yhä 2000-luvun alussa olevan ristiriidassa poliittisen toiminnan kanssa. (Railo 2011: 118, 191.)

Median keskustelunaiheet voidaan jakaa niin sanottuihin vakaviin ja koviin aiheisiin, kuten politiikka ja talous, sekä pehmeämpiin tunne- ja ihmissuhdeasioihin. Ensin mainitut mielletään tärkeiksi ja miesten alueelle kuuluviksi aiheiksi, kun taas pehmeämmät aiheet ovat vähemmän tärkeitä ja naisten aluetta. Näiden perusteella elää yhä sitkeä ajatus hyvästä ja huonosta journalismista. Journalismin jako sukupuolen mukaan ei ole kuitenkaan biologisesta sukupuolesta kiinni, vaan myös mies pystyy kirjoittajana omaksumaan naistenlehtien diskurssin ja samoin voi nainen käyttää maskuliinista puhetapaa. (Ruoho, Torkkola 2010: 11, 44, 46.)

3 Semanttiset roolit

Semanttisia rooleja on tutkittu useasta eri näkökulmasta ja määritelty monenlaisilla tavoilla. Käyn ensin luvussa 3.1 läpi erilaisia määritelmiä sekä tapoja lähestyä semanttisia rooleja, ja kuvaan jonkin verran niistä kehitettyjä teorioita. Luvussa 3.2 esitän geneerisemmän ja luvun 3.1 teorioihin verrattuna tavallisemman kielitieteellisen lähestymistavan semanttisiin rooleihin sekä muun muassa ISK:n käyttämät prototyyppiset semanttiset roolit, joita käytän itsekin analyysissäni.

3.1 Semanttisten roolien tutkimusta

Lauseenjäsenten jaottelu semanttisiin rooleihin on yksi keino kuvata lauseenjäsenten referenttien tapaa osallistua lauseen kuvaamaan tilanteeseen. Rooleja kuvataan muodoltaan suhteiksi, tehtäviksi ja erilaisia ominaisuuksia sekä lisäyksiä sisältäviksi. Koska ne muodostuvat lauseenjäsenten merkityksistä ja keskinäisistä suhteista, ne eivät ole itsenäisiä suhteessa muuhun lauserakenteeseen. (Davis 2011: 400–401.¹) Semanttiset roolit ovat nimensä mukaisesti osa lauseen käsitteellistä rakennetta eivät sen syntaksia. Tästä syystä niiden nimetkin ovat tyypillisesti kunkin roolin piirteitä ja merkityksiä kuvaavia. (Jackendoff 1990: 46–47.) Semanttisia rooleja on tutkittu paljon niin sanasemantiikan alalla kuin semanttisia ja syntaktisia rakenteita yhdistävissä tutkimuksissa. Semanttisista rooleista on tehty useita erilaisia määrittelyjä, ja eri koulukunnilla on erilaisia näkemyksiä esimerkiksi sille, mikä lasketaan semanttisen roolin ominaisuudeksi, voiko kahdella saman predikaatin argumentilla olla sama rooli tai onko kaikilla argumenteilla ylipäättään oltava nimettynä jokin rooli. (Davis 2011: 400–404.) Malliteoreettista semantiikkaa edustava David Dowty määrittelee semanttisen roolin: ”A set of entailments of a group of predicates with respect to one of the arguments of each.” (Davis 2011: 402 < Dowty 1991: 552).

Semanttiset roolit ovat kaikille kielille yhteisiä toisin kuin lauseenjäsenet, joille on tarkemmat kielikohtaiset määrittelyt. Yleisessä kielitieteessä käytetyt semanttiset roolit ovatkin prototyyppisiä yleistyksiä verbien täydennyksistä, mikä mahdollistaa sen, ettei osallistujan tarvitse olla esimerkiksi täydellisen AGENTIIVINEN sopiakseen subjektiksi. Tämä tekee semanttisista rooleista myös melko tulkinnanvaraisia. (Ojutkangas ym. 2009: 134–137.) Jackendoffin mukaan kielen käsitteellinen rakenne on yhteydessä syn-

¹ Davis käyttää teoksessaan semanttisesta roolista termiä ”thematic role”. Muita englanninkielisiä nimityksiä semanttiselle roolille ovat: semantic role, theta-role ja θ -role.

taktiseen rakenteeseen vain rajatuista näkökulmista. Se reagoi esimerkiksi lukuun mutta väriin ei, ja siksi semanttiset roolit antavat sellaista lisänäkökulmaa, johon syntaktinen rakenne ei pysty. Hän antaa esimerkiksi liikennevaloihin liittyvän ilmaisun: *Valo vaihtui vihreästä punaiseksi*. Tässä tutkimuksessa käyttämäni semanttisten roolien luokittelutavan mukaan *vihreä* on LÄHDE, ja Jackendoff itse nimeää *punaisen* MAALIKSI (engl. *goal*). (Jackendoff 1990: 49.) Näitä merkityksiä syntaktinen rakenne ei kuvaa.

Roolien spesifisyys ja hierarkkisuus vaihtelee kuitenkin määrittelijän ja teorian mukaan. Ne voidaan määritellä hyvinkin tyhjentävästi niin, että jokaisen verbileksemin argumenteille on omat yksilölliset roolinsa. Esimerkiksi verbeille *juosta* ja *hölkätä* määrittäisi näin luokitellen eri roolit: JUOKSIJA ja HÖLKKÄÄJÄ, vaikka niillä on samanlaiset ominaisuudet ja samanlainen suhde predikaatin muihin mahdollisiin argumentteihin. Tällaisten spesifien roolien merkitykset eivät kuitenkaan ole oleellisessa osassa lingvistisiä teorioita, joten useimmat kielitieteilijät ovatkin kiinnostuneita lähinnä laajan merkityksen saavista rooleista. Näitä yleisemmän tason rooleja ovat esimerkiksi AGENTTI ja PATIENTTI. (Davis 2011: 400–404.) Dowty määrittelee tällaiset laajemman merkityksen saavat semanttiset roolityypit kaikkien yksilöllisten semanttisten roolien yhteenliittämiseksi (Dowty 1989: 77).

Kuten muidenkin kognitiivisen kieliopin kuvaamien prototyyppien, laaja-alaisen semanttisten roolien käyttäminen on luonnollista, sillä vastaavaa yleistämistä tarvitaan, jotta kieli olisi ennustettavaa ja pystyisimme ymmärtämään uusia ilmauksia. Toisaalta osa tutkijoista pitää ongelmallisena sitä, ettei laaja-alaisia rooleja pystytä kategorisoidaan tarkasti. Semanttisten roolien yksilöllistä ja tyhjentävää määrittelyä perustellaan muun muassa sillä, että se helpottaa niiden liittämistä yhteen syntaktisten argumenttien kanssa ja sillä, että yksilölliset roolit toimivat tilanteiden erottelemisen välineinä. Joidenkin verbien kanssa yleisemmän merkityksen roolit eivät toimi tilanteiden erottelussa. Esimerkiksi saman kaupankäyntitilanteen kuvaaminen ensin *ostaa*- ja sen jälkeen *myydä*-verbillä muuttaisi tilanteen toimijoiden semanttisia rooleja käytettäessä laajemman merkityksen AGENTTIA ja PATIENTTIA, vaikka tilanne pysyy samana. Spesifimmät roolit OSTAJA ja MYYJÄ eivät tuottaisi tätä ongelmaa. Myös resiprookkiset verbit, kuten *kohdata*, tuottavat ongelmia semanttisten roolien määrittelyssä suhteessa kuvattavaan tilanteeseen. Verbin molemmat argumentit tarvitsisivat saman semanttisen roolin, jotta ne py-

sysivät kuvatun tilanteen mukaisesti samana, vaikka syntaktisesta näkökulmasta subjekti ja objekti vaihtaisivat rooleja. (Davis 2011: 403–406.)

Semanttisia rooleja on hahmotettu sekä niin sanottuina primitiiveina eli jakamattomina ja toisistaan riippumattomina että moniulotteisempina kategorioina, jolloin niitä pidetään johdettuina. Moniulotteiset roolit määrittyvät erilaisten piirteiden avulla erittelemällä ja yhdistelemällä, ja ne voivat olla keskenään limittäisiä. Näin vältetään esimerkiksi symmetristen verbien ja laajemman merkityksen saavien semanttisten roolien yhteensovittamisen ongelmallisuudelta. (Davis 2011: 408, 410–411.) Ray Jackendoff (1990: 47) päättelee, etteivät semanttiset roolit voi olla primitiiveja, sillä ne ovat lauseen merkityssuhteita kuvaavia käsitteitä ja määrittyvät siten muun kielellisen käsiterakenteen mukaan.

Myös erilaisia semanttisten roolien hierarkioita ja listoja on esitetty monia. Yhteistä niille kaikille on AGENTIN sijoittaminen kärkeen, TEEMAN ja/tai KOHTEEN sijoittaminen pohjalle ja INSTRUMENTIN sijoittaminen niiden välille. Tyypillisesti roolien hierarkiat muodostuvat niiden vastaavuuksista syntaktiseen tärkeysjärjestykseen, jolloin esimerkiksi AGENTTI vastaa subjektia, ja on siten yleensä merkittävin osallistuja lauseessa kuvatussa tilanteessa. (Davis 2011: 409–410.)

3.2 Laajan merkityksen semanttiset roolit

Semanttisten roolien tarpeellisuudesta on myös käyty keskustelua. On kyseenalaista, tuovatko ne mitään sellaista tietoa tai merkitystä, mitä ei määriteltäisi jo muilla kieliteollisilla termeillä tai jaotteluilla. Jotkut tutkijat pitävät semanttisten roolien hierarkioita keinotekoisina, sillä roolinimikkeet ovat näkymättömiä syntaksin ja morfologian kannalta. (Davis 2011: 400, 409–410.) Prototyypisinä yleistyksinä ne toimivat kuitenkin oivallisina työkaluina eri lauseenjäsenten suhteita tutkittaessa esimerkiksi puhuttaessa verbin valenssista tai täydennysmuotista sekä periaatteessa myös lausetyyppien yhteydessä tarkkojen sääntöjen lisäksi, kuten esimerkiksi juuri tässä tutkimuksessa.

Lausetyyppi, verbin merkitys ja sen argumenttirakenne eli valenssi määrittävät osaltaan millaisia lauseenjäseniä lauseessa voi esiintyä ja siten vaikuttavat myös siihen, millaisia semanttisia rooleja niissä voi esiintyä. Käytän tutkimuksessani Ison suomen kieliopin (=ISK) syntaktisten lausetyyppien jaottelua (VISK § 891) sen tunnettuuden takia. ISK:n

jaottelussa on kolme monikäyttöistä lausetyyppiä: transitiivi-, intransitiivi- ja kopulalause sekä erikoislausetyypit, joita ovat kvanttori-, tulos-, tunnekausatiivilause ja genetiivialkuiset lauseet sekä eksistentiaalilauseet eli tila-, omistus- ja ilmiölauseet. Ne määrittellään verbin ja sen mahdollisten seuralaisten, eli epäsuorasti semanttisten roolien, mukaan. Esimerkiksi transitiivilauseessa on aina objekti, joka on useimmiten semanttiselta rooliltaan KOHDE. Intransitiivilauseessa taas ei ole objektiä, jolloin siinä todennäköisemmin ei ole myöskään KOHDETTA. Kopulalause kuvaa käytännössä subjektina toimivan entiteetin olemassaoloa, mikä rajoittaa huomattavasti lauseessa esiintyvien semanttisten roolien mahdollisuuksia. Tunnekausatiivilauseen teemapaikalla on yleensä koki- jaobjekti eli KOKIJA.

Verbin valenssi tarkoittaa, että se esiintyy tiettyjen täydennysten kanssa (VISK § 446), kuten verbin *ostaa* yhteydessä esiintyy kaksi täydennystä, joista toinen kuvaa ostajaa ja toinen ostettavaa entiteettiä (VISK § 449). *Ostaja* vastaa piirteiltään TEKIJÄÄ ja *ostettava* KOHDETTA, joten voidaan sanoa, että verbin *ostaa* valenssi määrittää sille täydennyksiksi TEKIJÄN ja KOHTEEN. Toisaalta osalla verbeistä on useampaa erilaista merkitystä, jolloin täydennystenkin määrä voi vaihdella. ISK käyttää tässä yhteydessä termiä täydennysmuotti. Se on eräänlainen abstrakti kehikko, joka käsittää tietyt verbin täydennykset sekä niiden prototyyppisen merkityksen ja johon voi liittää verbejä riippumatta siitä, millainen niiden luonnollinen valenssi on. (VISK § 449.) Toisin sanoen täydennysmuotti sisältää myös verbin seuralaisten semanttiset roolit.

Samantyyppisen roolin voivat muodostaa rakenteellisesti erilaiset ilmaukset. Esimerkiksi *pelottaa*-verbin tunteen aiheuttajan eli ÄRSYKKEEN edustaja voi olla nominilauseke, infinitiivilauseke tai kokonainen lause. (VISK § 446.) Tutkimuksessani tarkastelen vain artikkeleissa haastateltuihin naisiin ja miehiin viittaavien ilmausten semanttisia rooleja, joten käytännössä keskityn pelkästään nominilausekkeisiin.

Olen koostanut käyttämieni roolien kokonaisuuden ja määritellyt kunkin roolin prototyyppiset piirteet aiempien, keskenään jonkin verran erilaisten semanttisista rooleista tehtyjen jakojen ja määritelmien pohjalta. Tärkeimpinä aiempina esimerkkeinä semanttisten roolien määritelmistä ovat Hakulisen ja Karlssonin Nykysuomen lauseopissa (1979) ja VISK:ssa esitetyt näkemykset. Joidenkin semanttisten roolien kohdalla olen hyödyntänyt lisäksi muita lähteitä. Käytän tutkimuksessani seuraavia yleisemmän tason rooleja: AGENTTI eli TEKIJÄ, PATIENTTI eli KOHDE, OMISTAJA, KOKIJA, TEEMA, TAIPUJA,

ÄRSYKE, LÄHDE ja PAIKKA. Näiden roolien avulla koen saaneeni luokiteltua aineistoni kaikki sellaiset haastateltuun viittaavat ilmaukset, jotka ovat kussakin lauseessa käytettyjen verbien valenssien mukaisia ja siten oleellisia lauseiden ilmaisemissa tilanteissa ja tapahtumissa. (Useimmat analysoimani semanttiset roolit ovat predikaattiverbin valenssin mukaisia, mutta joukossa on myös muutamia lauseenvastikkeiden sisäisistä merkityssuhteista syntyviä rooleja.) Seuraavaksi esitän lyhyesti semanttiset roolit niin kuin ne omassa tutkimuksessani määrittelen.

Semanttisista rooleista tutkimukseni kannalta kiinnostavimmat ääripäät ovat PATIENTTI eli KOHDE ja AGENTTI eli TEKIJÄ. AGENTTI on prototyyppisesti elollinen, tietoinen ja tavoitteellinen toimija, joka toimii käytännössä aina predikaatin ykkösargumenttina eli tärkeimpänä valenssin mukaisena argumenttina (Vilkuna 1996: 82). Se vastaa enemmän miehen perinteistä yhteiskunnallista ja kulttuurista sukupuoliroolia, joka esimerkiksi Halosen (1986) mukaan määritellään nimenomaan yhteiskunnallisesti vahvasti toimintakykyiseksi. Miehen sukupuolirooliin kuuluu kaikkien yhteiskunnallisesti näkyvien pääroolien toteuttaminen, ja heillä on päävastuu niistä. (Halonen 1986: 5.) Naisten yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollisuuksia taas on rajoitettu historiallisesti monin tavoin, esimerkiksi äänioikeuden naiset saivat Suomessa vasta vuonna 1906 (Eduskunta 2019, sähköinen lähde). Laitinen ehdottaa 1988 julkaistussa artikkelissaan, että silloisen yleisen mielipiteen mukaan aloitteellisen ja toimintaansa kontrolloivan AGENTIN rooli olisi ylipäänsä vieras naiselle. Niin ikään tutkimusaineistonsa perusteella hän summaa yleisen näkemyksen siitä, että nainen on pohjimmiltaan semanttiselta rooliltaan vailla itsemääräämisoikeutta oleva KOHDE tai VÄLINE, vaikka jättäisi perinteisen kotiäidin roolin ja tekisi töitä kodin ulkopuolella. (Laitinen 1988: 166, 168.)

KOHDE on elollinen tai eloton, passiivinen lauseessa kuvattun toiminnan kohde. Määrittelen KOHTEEKSI myös joissain jaotteluissa erilliseksi tai KOHTEEN alalajiksi käsitettävän VASTAANOTTAJAN piirteet omaavan lauseenjäsenen. OMISTAJA omistaa tai muuten hallinnoi lauseessa kuvattua konkreettista tai abstraktia entiteettiä. Tämä sopii perinteisemmän sukupuoliroolien jaottelun mukaan maskuliiniseksi ominaisuudeksi, sillä miehet ovat perinteisesti lain oikeuttamina hallinnoineet myös vaimonsa omaisuutta. Tämä sisältyi miehen edusmiesasemaan, joka miehellä oli avioliitossa vaimoonsa nähden aina vuoden 1929 avioliittolakiin asti. (Laki avioliittolain voimaantulosta 8 235/1929). KOKIJA on elollinen, lauseessa kuvattun tunteen, mentaalisen tilan tai muutoksen kokija

(Vilkuna 1996: 82). Maskuliinisuuteen kuuluu tunteiden kontrollointi, kun taas emotionaalisuus on feminiinistä (Jokinen 2010: 128–129). Tämän perusteella perinteisen mieskuvan mukaan kuvatut miehet eivät esiintyisi yhtä useasti emotionaalisten tilojen kokijoina kuin naiset. Tyypillisistä laajan merkityksen semanttisista rooleista VÄLINE eli INSTRUMENTTI ei prototyypillisesti ole ihmistarkoitteinen vaan eloton entiteetti, joka vaikuttaa tekemiseen (Hakulinen, Karlsson 1979:102), eikä niitä esiinnykään aineistossani haastateltuja tarkoittaen. Samoin prototyyppinen PAIKKA on eloton, mutta tähän löytyy myös poikkeuksia aineistostani. Hakulinen ja Karlsson (1979) nimesivät sijainnin semanttiseksi rooliksi LOKATIIVIN, ja sisällyttivät siihen myös ajallisen merkityksen. Elolliset entiteetit, kuten aineistoni haastatellut, eivät voi ilmaista tapahtuma-aikoja, joten jätän ajallisen näkökulman kokonaan pois käyttämistäni PAIKAN semanttisesta roolista. ÄRSYKE on tunne- ja tuntemusverbien ilmaiseman tunteen aiheuttaja ja useimmiten eloton, mutta voi olla myös elollinen entiteetti (VISK § 465) ja esiintyy myös aineistossani haastateltuun viitaten.

Näiden melko yleisten semanttisten roolien lisäksi käytän analyysissäni TAIPUJA-roolia, joka ei ole paljon käytetty varsinkaan tällä suomenkielisellä nimellä. TAIPUJA kokee lauseessa kuvatussa tilanteessa jonkin itsestään riippumattoman toiminnan aiheuttaman muutoksen. Se ei siis ole samalla tavalla passiivinen toiminnan kohde kuin KOHDE, sillä TAIPUJASSA tapahtuu jokin muutos, jota se ei kuitenkaan itse aktiivisesti suorita tai aiheuta. Se ei ole myöskään mentaalinen KOKIJAN piirteisiin sopiva muutos. Koen TAIPUJAN tarpeelliseksi roolien valikoimassani, sillä joissain aineistoni tapauksissa on vaikea määrittellä, onko osallistuja lauseen kuvaamassa tilanteessa enemmän toimijana vai toiminnan kohteena, eivätkä AGENTTI tai KOHDE tunnu piirteiltään sopivan riittävän hyvin. Useimmissa niistä tapauksista TAIPUJA on sopivin vaihtoehto. Jackendoff määrittelee TAIPUJAN kokevan vain sellaisen muutoksen/toiminnan, jolle ei esitetä implisiittistäkään aiheuttajaa, vaan tapahtuma on lauseessa kuvatun tilanteen aiheuttama (Jackendoff 1990: 128, 136). Itse luokittelen TAIPUJIKSI myös sellaiset osallistujat, joiden toiminnalle/muutokselle voidaan osoittaa lauseen kuvaamassa tilanteessa jokin aiheuttaja. Englanninkielisissä lähteissä (kuten Jackendoff 1990:128, 136, 187, 240–241, Davis 2011: 404) TAIPUJASTA käytetään UNDER-GOER-nimeä. Suomenkielisen TAIPUJA-nimen otin käyttöön nähtyäni siitä maininnan Åbo Akademin Konseptuaalisen semantiikan sähköisessä kurssimateriaalissa. (Nikanne 2002) Se myös kuvaa mielestäni osuvasti roolin prototyypisiä piirteitä.

Edellä esiteltyjen semanttisten roolien ulkopuolelle jää aineistossani vielä joitain vaikeammin nimettäviä lauseen osallistujia, jotka ovat selvästi osallisina lauseen kuvaamaan tilanteeseen mutta eivät kuitenkaan mistään erityisestä näkökulmasta, minkä perusteella ne voisi luokitella joksikin edellä kuvatuista semanttisista rooleista. Tällaisia melko neutraalissa suhteessa lauseessa kuvattuun tilanteeseen olevia osallistujia ovat aineistossani käytännössä kopulalauseiden subjektit ja kuvateksteissä verbittömissä lauserakenteissa esitellyt henkilöt. Nimeän tällaiset lauseessa kuvatussa tilanteessa etualalla olevat mutta silti neutraalin suhteen mahdolliseen predikaatin kuvaamaan tapahtumaan omaavat lauseenjäsenet semanttiselta rooliltaan TEEMOIKSI. TEEMASTA löytyy useita epämääräisiä ja toisistaan poikkeavia määritelmiä. Davis (2011: 404) toteaaakin TEEMAN olevan tunnetusti piirteiltään erityisen epäselvä ja vaihtelevilla tavoin määritelty. Esimerkiksi Ronnie Cann, Ruth Kempson sekä Eleni Gregoromichelaki (2009: 16) kuvaavat TEEMAN lauseen objektiksi, joka saa siten pitkälti samat piirteet kuin itse määrittelemäni KOHDE. Nick Riemer (2010: 338) esittelee semanttisista rooleista omasta mielestään yleisesti hyväksytyin listan, jossa TEEMA rinnastetaan ominaisuuksiltaan suoraan KOHTEESEEN. Jeffrey Gruber (1965: 80) kuvaa TEEMAN objektiksi, joka on liikkeessä tai paikannetaan. Se on siis piirteiltään erilainen kuin itse käyttämäni KOHDE. Osa aineistoni TEEMOISTA on lauseen kuvaamassa tilanteessa juurikin paikantamisen kohteena, joten Gruberin määritelmä sopii niiltä osin omaani. Ray Jackendoff (1990: 50) taas toteaa, että TEEMA nimenomaan ei sovi niin sanotuksi jämärooliksi, vaikka monet hänen mukaansa niin luokittelevat.

Lisäksi esimerkiksi Hakulinen ja Karlsson (1979) sisällyttävät semanttisten roolien valikoimaansa itse käyttämäni TEEMAA vastaavan NEUTRAALIN, jonka he määrittelevät olevan ” – – etenkin tilaan ja prosessiin osallistuja, johon tekeminen ei »ratkaisevasti» vaikuta.”. He pyrkivät jännöksettömyyteen kuvatessaan lauseiden valenssirooleja² ja perustelevat sillä NEUTRAALIN olemassaolon tarpeelliseksi (Hakulinen, Karlsson 1979: 102–104.), kuten minä TEEMAN omassa luokittelussani. Kyseessä on siis merkitykseltään samanlainen semanttinen rooli. TEEMA ei sisälly asettamiini sukupuolirooleihin liittyviin hypoteeseihin, sillä ollessaan piirteiltään neutraali suhteessa lauseessa kuvattuun tilanteeseen/tapahtumaan ja tavallaan vailla prototyyppejä piirteitä sillä ei voi nähdä olevan prototyypin maskuliinisia tai feminiinisiä piirteitä.

² Valenssirooli: Hakulisen ja Karlssonin (1979) käyttämä termi semanttisille tehtäville, joita verbin pakollisilla tai valinnaisilla seuralaisilla on.

4 Aineisto

Tässä pääluvussa esittelen tarkemmin aineistoani. Annan luvussa 4.1 pienet kuvaukset Suomen Kuvalehdestä aikakauslehtenä ja Hän-artikkeleissa haastatelluista henkilöistä sellaisina kuin heidät artikkeleissa niiden julkaisuhetkillä esitetään. Avaan luvussa 4.2 tekemiäni rajauksia erilaisten semanttisten roolien rajatapauksien suhteen, sillä prototyypisinä kategorioina ne eivät ole helposti lokeroitavissa.

4.1 Aineiston esittely

Tutkimukseni aineistona on kaksikymmentä Hän-henkilökuvausta Suomen Kuvalehden vuoden 2014 julkaisuista. Aikakauslehtijulkaisijoiden yhteistyöfoorumi Aikakausmedia kuvailee Suomen Kuvalehden nauttivan lukijoidensa luottamusta ja arvostusta sekä julkaisevan korkeinta journalistista tasoa olevia huippujuttuja (Mediakortit 2019, sähköinen lähde). Se kuuluu siis maineeltaan niin sanotun hyvän ja vakavan journalismin piiriin, mikä esimerkiksi Ruohon ja Torkkolan (2010) tutkimuksen mukaan tarkoittaa sen rakentuvan maskuliinisista normeista ja käyttävän pääaiheinaan politiikkaa ja taloutta. Joka julkaisussa käsitellään jonkin verran myös niin sanottuja pehmeämpiä aiheita, mutta politiikka ja talous muodostavat valtaosan sisällöstä. Suomen Kuvalehden vastaava päätoimittaja Ville Pernaa kertoo Otavamedia Oy:n verkkosivuilla lehden käsittelevän ajankohtaisesti ja puolueettomasti niin Suomen kuin koko maailmankin ”yhteiskunnallisia kysymyksiä, talouden ja politiikan taustoja, kulttuuri-ilmiöitä, tieteen ja taiteen vaihtuksia” (Pernaa).

Jokaisessa Suomen Kuvalehden julkaisussa on yksi Hän-niminen artikkeli, jossa esitellään yksi ajankohtainen suomalainen henkilö. Artikkeleiden rakenne ja koko on joka julkaisussa samanlainen. Kuvattavan henkilön haastattelu on suuressa roolissa kyseisissä artikkeleissa, mutta heistä kerrotaan myös haastattelun ulkopuolelta hankittuja taustatietoja, kuten perhetaustaa sekä erilaisia saavutuksia ja suorituksia. Teksteissä on siis myös jonkin verran sitaatteja haastateltavan itsensä sanomista asioista, eivätkä ne siten heijasta samalla tavalla haastattelijan sukupuolikäsityksiä kuten muu teksti.³ Tämän vuoksi jätän haastateltavien sitaatit kokonaan tutkimukseni ulkopuolelle. Joihinkin artikkeleihin on haastateltu myös kuvattavan henkilön hyvin tuntevia läheisiä tai työkave-

³ Sitaateissakin olevia virkkeitä toki muokataan usein kieliänsultaan jonkin verran, jotta ne sopisivat artikkelin tyyliin paremmin, jolloin niihinkin saattaa siirtyä joitain toimittajan sukupuolitettuja näkemyksiä.

reita, ja heidänkin sanomisiaan on luonnollisesti lainattu artikkeliin sekä sitaatein että referoiden. Nämä lauseet otan mukaan analyysiini sillä perusteella, että ne ovat jonkun muun kuin haastateltavan itsensä muodostamia ilmaisuja, kuten koko muukin aineisto haastatellun sitaatteja lukuun ottamatta. Jokaisessa artikkelissa on myös kahdesta kolmeen kuvaa kuvateksteineen, jotka sisällytän analyysiini.

Elina Heikkilä (2006) on tutkinut kuvatekstejä 2000:sta suomalaisten sanomalehtien ulkomaan- ja urheilusivujen artikkeleista sekä suomalaisten sanomalehtien pääosin olympialaisaiheisia kuvatekstejä vuosilta 1912, 1932, 1952 ja 1972 ja vertaillut niitä syksyllä 2000 julkaistuihin englanninkielisiin kuvateksteihin. Heikkilä toteaa suomalaisten sanomalehtien kuvatekstien muodostuvan yleensä väitelauseista, joissa on indiktiivimuotoinen finiittiverbi. Predikaatti ei ole kuitenkaan välttämätön. Finiittiverbitömät kuvatekstit ovat melkein aina kuvaselosteita (Heikkilä 2006: 33, 116.). Tämä pätee myös SK:n Hän-artikkeleista koostettuun aineistooni, kuten esimerkeistä 1–2 näkyy. Kumpikin esimerkki alkaa haastateltua tarkoittavalla nominilausekkeella *Selma Vilhunen ja Ministeri* ja niiden jälkeen on ainoastaan paikan – ja esimerkissä 1 ajan – määritelmät *kalasatamassa helmikuussa 2014* sekä *työhuoneessaan Helsingin Kruunuhaassa*.

- (1) Selma Vilhunen Helsingin kalasatamassa helmikuussa 2014. (SV)
- (2) Ministeri työhuoneessaan Helsingin Kruunuhaassa. (RN)

Aineistossani on siis kymmenen nais- ja kymmenen mieshaastateltua, joista annan seuraavaksi pienet kuvaukset artikkelien perusteella, eli sellaisina kuin he ovat olleet kunakin artikkelin julkaisuhetkellä. Ikää kullakin on siis tämän tutkielman julkaisuhetkellä muutama vuosi lisää, ja osa on haastatteluhetken jälkeen myös vaihtanut työnkuvaansa. Joka kuvauksen kohdalla esittelen myös kirjaintunnisteet, joita heistä jatkossa käytän. Naishaastateltuja ovat:

- Ulla Nord, tunniste: UN.
Nord toimii nuorten palvelualueen johtajana Helsingin diakonissalaitoksella. 45-vuotias nainen on kehittänyt etsivän nuorisotyön mallin, Vamoksen. Häntä kuvataan empaattiseksi ja tehokkaaksi sekä tarvittaessa kantaaottavaksi ja impulsiiviseksi. (SK 1/2014: 52–55)
- Johanna Vuoksenmaa, tunniste: JV.

Vuoksenmaa on 48-vuotias komedioihin erikoistunut elokuvaohjaaja. (SK 6/2014: 54–57)

- Selma Vilhunen, tunniste: SV.

Vilhunen on 37-vuotias Oscar-ehdokkuuden saanut elokuvaohjaaja ja osaomistaja elokuvatuotantoyhtiö Tuff Filmsissä. Häntä kuvataan seikkailijatyypiksi. (SK 9/2014: 52–55)

- Marjukka Porvari, tunniste: MP.

Porvari on 42-vuotias John Nurmen rehevöitymishankkeen johtaja ja peräänantamaton Itämeren puolustaja. (SK 22/2014: 46–49)

- Venla Roth, tunniste: VR.

Roth on 35-vuotias ylitarkastaja Vähemmistövaltuutetun toimistossa. Häntä kuvataan määrätietoiseksi ja tulisieluiseksi. (SK 34/2014: 44–47)

- Laura Rätty, tunniste: LR.

36-vuotias Rätty on aiemmin lääkärinä toiminut sosiaali- ja terveysministeri, joka päätyi otsikoihin muun muassa kuohunutta herättäneiden sanavalintojensa takia. (SK 35/2014: 46–49)

- Christina Salmivalli, tunniste: CS.

Salmivalli on 42-vuotias koulukiusaamisen tutkija ja KiVa Koulu -ohjelman kehittäjä. (SK 38/2014: 52–55)

- Emilia Lahti, tunniste: EL.

Lahti on 32-vuotias tohtorikoulutettava, joka on maailmalla tunnettu sisun tutkija. Hänen luonnettansa ei ole artikkelissa suoraan kuvattu ollenkaan, mutta hänestä annetaan reipas, positiivinen, rohkea ja luonnollisesti sisukas kuva. (SK 41/2014: 54–57)

- Minna Helle, tunniste: MH.

Helle on 41-vuotias, puolueettomana pysytellyt silloinen uusi valtakunnansovittelija. Häntä kuvataan määrätietoiseksi ja kovankin paineen alla rauhallisuuteen kykeneväksi. (SK 46/2014: 52–55)

- Olga Silfver, tunniste: OS.

Silfver on 31-vuotias suomalaistunut ukrainalainen, joka ryhtyi aktivistiksi Maidanin vallankumouksen jälkeen. Hänen luonnettaan ei kuvata artikkelissa eksplisiittisesti ollenkaan, mutta hänestä annetaan ahkera, rohkea ja empaattinen kuva. (SK 50/2014: 54–57)

Mieshaastateltuja ovat:

- Esa Lonka, tunniste: EL.
Lonka on 65-vuotias silloinen valtakunnansovittelija, joka ei ollut tullut virkaansa työntekijöiden eikä työnantajien puolelta (=työmarkkinaleirien ulkopuolelta). Häntä kuvataan rauhalliseksi, virkamiesmäiseksi ja herrasmiesmäiseksi. (SK 5/2014: 44–47)
- Taavi Heikkilä, tunniste: TH.
Heikkilä kuvataan urheilulliseksi 51-vuotiaaksi SOK:n pääjohtajaksi, jonka mielestä työhyvinvointi ja asiakaspalvelu ovat kaupan alalla laadun tae. (SK 8/2014: 46–49)
- Elias Huurinainen, tunniste: EH.
Huurinainen eli isä Elias toimii Iisalmen ortodoksisen seurakunnan rovastina ja KulttuuriArtoksen sekä pyhiinvaellusmatkatoimisto Artoksen toimitusjohtajana. 62-vuotiaan miehen juuret ovat Karjalasta, ja hän pitää elämäntyönään tehdä tunnetuksi ja elvyttää Karjalais-ortodoksista kulttuuria. (SK 16–17/2014: 66–69)
- Anssi Soila, tunniste: AS.
Soila on 64-vuotias ex-yritysjohtaja, joka on toiminut useiden yhtiöiden hallitusten jäsenenä ja yksityisenä sijoittajana. Harrastukseksi hän hakee adrenaliinia muun muassa pitkällä purjelennoilla ja on jo varannut matkan avaruuteen. (SK 19/2014: 54–57)
- Timo Kosonen, tunniste: TK.
Kosonen on 67-vuotias lääkäri ja Ilmajoen musiikkijuhlien hallituksen puheenjohtaja sekä Seinäjoen Tangomarkkinoiden hallituksen jäsen. Kosonen on luontoa ja vesistöjä rakastava, mutta artikkelin mukaan häneltä puuttuvat saavutusten tuoma uho ja pönötys. (SK 23/2014: 54–57)
- Raimo Valo, tunniste: RV.
59-vuotias Valo on idänkauppaa edistävän East Officen toimitusjohtaja ja kuuluu Suomen johtaviin Venäjän asiantuntijoihin. Häntä kuvataan kielitaitoiseksi, avoimeksi ja puheliaaksi, luontoa ja valokuvaamista rakastavaksi henkilöksi. (SK 27/2014: 46–49)
- Seppo Knuuttila, tunniste: SK.

Knuuttila on 56-vuotias Suomen ympäristökeskuksen erikoisasiantuntija. Itämeren hyvinvoinnin edistäminen on hänen intohimonsa, ja hän myös rentoutuu siellä kalastaen. (SK 30/2014: 48–51)

- Velipekka Nummikoski, tunniste: VN.

Nummikoski on 52-vuotias raha-automaattiyhdistyksen toimitusjohtaja. Hän on työskennellyt politiikassa/kokoomuksessa avustajana seitsemän hallituksen ja viiden ministeriön aikana neljälle päämiehelle. Hän on elänyt lapsuutensa ja nuoruutensa mummonsa kanssa mökissä, jossa ei ollut juoksevaa vettä. (SK 32/2014: 48–51)

- Kimmo Himberg, tunniste: KH.

Himberg on 57-vuotias poliisiammattikorkeakoulun rehtori. Häntä kuvataan erikoisia ylistyssanoja käyttäväksi, empaattiseksi, ujoutensa päihittäneeksi ja ahkeraksi mieheksi. (SK 33/2014: 48–51)

- Pekka Lehto, tunniste: PL.

Lehto on 66-vuotias ohjaaja, joka haluaa paljastaa elokuvissaan yhteiskunnasta usein piiloon jääviä asioita. Erityisesti henkirikokset ja niihin liittyvä viranomaisen toiminta kiinnostaa häntä. Hän kertoo työnsä paljastavan niin arkaluontoisia asioita, että jopa Supo tarkkailee häntä. (SK 37/2014: 60–63)

4.2 Aineiston jaottelu ja rajaaminen

Jaottelen aineistoni eri lausetyyppeihin käyttäen ISK:n jakoa syntaktisiin lausetyyppeihin (kts luku 3.2). Lausetyypit vaikuttavat osaltaan semanttisiin rooleihin, sillä ne määrittävät millaisia lauseenjäseniä lauseessa esiintyy, joten ne on luonteva huomioida semanttisten roolien analyysissä. Ryhmittelen aineistoni lauseet transitiivilauseisiin, intransitiivilauseisiin, kopulalauseisiin ja erikoislauseisiin. Erikoislauseet ovat yhtenä ryhmänä, koska niitä ja niissä esiintyviä haastateltuihin viittaavia semanttisia rooleja esiintyy aineistossani selvästi vähemmän kuin monikäyttöisiä lausetyyppejä semanttisine rooleineen. Yhtenäisenä ryhmänä käsiteltynä erikoislauseissa esiintyvien semanttisten roolien lukumääriä on huomattavasti mielekkäämpää suhteuttaa muiden lausetyyppien vastaaviin lukuihin. Selvitän missä määrin semanttiset roolit jakautuvat lausetyyppiryhmissä viittaamaan naisiin ja miehiin sekä millaisia ja kuinka prototyyppeisiä piirteitä ne saavat esiintymisympäristöissään. Käyn läpi myös tarkemmin, millaisissa erikois-

lauseissa kutakin semanttista roolia esiintyy, vaikka määrät ovat niin vähäisiä, että niistä tehtyjä havaintoja voi pitää vain suuntaa-antavina.

Osa aineistoni semanttisista rooleista saa merkityksensä lauseen sisällä olevasta lausekkeesta tai lauseenvastikkeesta. Tällöin analysoimani semanttisen roolin suhde sitä ympäröivään lauseeseen ei muodostu samalla tavalla kuin jos se olisi itsessään itsenäinen lauseenjäsen tai sen edussana, ja sen semanttiset piirteet määrittyisivät suhteesta predikaattiverbiin. Esimerkissä 3 KOHDE *Lahden* ei ole predikaattiverbin *kysyä* objekti eikä KOHDE, vaan lauseenvastikkeen infinitiivimuotoisen verbin kuvaaman toiminnan *esitteleminen* objekti ja KOHDE. En erottele analyysissäni esimerkin 3 KOHDETTA muista transitiivilauseissa esiintyvistä KOHTEISTA, ja samoin toimin muidenkin vastaavien semanttisten roolien suhteen, jotka saavat piirteensä muuten kuin suhteestaan predikaattiverbiin. Esimerkissä 4 objekti *teini-ikäisen Vilhusen* on predikaatin *esittelevät* KOHDE. Lauseessa on myös infinitiivinen verbimuoto *hassuttelemassa*, jonka toimintaan suhteutettuna *teini-ikäinen Vilhunen* on TEKIJÄ. Lasken yhden viittauksen haastateltuun vain kerran (ellei kyseessä ole elliptinen toisto, josta kerron seuraavaksi) eli yhdeksi semanttiseksi rooliksi, joten tässä tapauksessa *Vilhunen* on ensisijaisemman lauseen merkitystä muodostavan predikaattiverbin mukaan KOHDE.

- (3) kysyi Forbes lehti esitellessään Lahden lukijoilleen syyskuussa. (EL)
- (4) Riemukkaat kelat esittelevät teini-ikäisen Vilhusen nenärenkaineen ja pystytukkineen hassuttelemassa kavereiden kanssa kaupungilla, lomamatkoilla ja aurinkoisilla piknikeillä. (SV)

Ellipsi tarkoittaa virkkeen rakentamiskeinoa, jossa sana tai lauseke jätetään peräkkäisissä lauseissa toistamatta jälkimmäisestä, kun sen paikka on sama kuin edellisessä lauseessa, jossa se on pantu ilmi (VISK, määritelmät). Esimerkin 5 subjektin *tyttärenpoika* paikka olisi sama seuraavissa kahdessa lauseessa (*tyttärenpoika*) *kuunteli ja (tyttärenpoika) teki johtopäätöksensä*, joten sitä ei ole toistettu kummassakaan lauseessa. Ellipsirakenteissa päädyin laskemaan haastateltua tarkoittavan substantiivilausekkeen yhtä monta kertaa kuin virkkeessä on predikaatteja, jolloin esimerkissä 5 on kolme AGENTTI-roolia. Ne ovat *tarkkaili*, *kuunteli*, ja *teki* -predikaattien täydennyksiä. Tämä on järkevää siksikin, että elliptisesti toistuvan substantiivilausekkeen semanttinen rooli voi vaihtua predikaatin mukaan. Esimerkiksi lauseessa *Hän maksoi ostoksensa ja sai hymyn kaupan kassatyöntekijältä. Hän*-pronominin tarkoitteen semanttinen rooli vaihtuu virkkeessä AGENTISTA VASTAANOTTAJAKSI predikaatin mukaan. Jos myös predikaatti nähdään el-

liptisesti toistuvana ja uutta on jokin muu lauseenjäsen, lasken elliptisesti toistuvan haastateltua tarkoittava substantiivilausekkeen roolin vain kerran. Näin on esimerkissä 6, jossa haastatellun kerrotaan *päästä*-verbin avulla siirtyneen työpaikasta toiseen. Esimerkissä 6 elliptisesti toistuvat siis sekä subjekti että predikaatti *Olga Silfver pääsi*.

- (5) Tyttärenpoika tarkkaili, kuunteli ja teki johtopäätöksensä. (VN)
- (6) Olga Silfver pääsi töihin, ensin puolipäiväiseksi Invalidiliittoon ja sieltä Venäjän ja Itä-Euroopan instituuttin kautta Helsingin kaupungille. (OS)

En ota semanttisten roolien analyysiin mukaan nominilausekkeita, joissa haastateltavaan viitataan geneerisesti eli ryhmän edustajana, kuten esimerkin 7 *sovittelija* on tulkittavissa. Esimerkin 8 *valtakunnansovittelija* taas viittaa spesifisti tiettyyn kyseistä ryhmää edustavaan yksilöön eli haastateltavaan Helteeseen, jonka otan mukaan semanttisten roolien tarkasteluun. Suomen kielessä geneerisyys on pääteltävissä pelkästään kontekstin perusteella (Vilkuna 1992: 137), mikä aiheuttaa välillä tulkinnanvaikeuksia. Esimerkin 7 *sovittelijan* geneerisyys ilmeneekin vasta virkettä jatkavasta päälauseesta. Samoin tulkinnanvarainen on esimerkki 9, joka aloittaa Emilia Lahdesta kertovan artikkelin. Lauseen subjekti *suomalainen esiintyjä* vaikuttaa geneeriseltä viittaukselta, vaikka lopuksi esitetään ajallisesti ja sijainnillisesti viittauksen kohderyhmää rajaavia määrittelmiä. Esimerkissä 10 saman artikkelin seuraava lause antaa jo selvästi ymmärtää, että esimerkin 9 *suomalainen esiintyjä*, johon esimerkin 10 *hän* anaforisesti viittaa, on joku tietty henkilö ja erittäin todennäköisesti juuri koko artikkelin kuvauksen kohde.

- (7) Vaikka sovittelijalla on toimistossaan muodollisesti vain yksi alainen, sihteeri, riitatilanteissa kovapintaisetkin lakkokenraalit ja työnantajapomot joutuvat kuuntelemaan häntä. (MH)
- (8) Uudella valtakunnansovittelijalla on intohimoinen suhde neuvottelamiseen. (MH)
- (9) Mistä asiasta suomalainen esiintyjä saa suurimmat aplodit positiivisen psykologian maailmankongressissa Los Angelesissa 2013? (EL)
- (10) Siitä, kun hän kertoo yleisölle korkanneensa toissa päivänä viinipullon. (EL)

Tuloslauseessa esiintyy periaatteessa kaksi samaan entiteettiin viittaavaa substantiivilauseketta: ensimmäinen elatiivimuotoinen nominilauseke on lähtökohta ja toinen lauseessa ilmaistun toiminnan tulos. Niin sanottu tulos on aina geneerisempi ilmaus, lähtökohtaa jollain tavalla kuvaileva predikatiivi. Esimerkeissä 11 ja 12 elatiivimuotoiset lähtökohdiksi käsitettävät *Nordista* ja *hänestä* ovat spesifejä viittauksia haastateltuihin,

kun taas *liikunnanopettaja* ja *poliittinen aktivisti* lopputulosta kuvailevia ja geneerisempiä ilmauksia. Lasken siis tuloslauseesta haastateltuun viittaavaksi semanttiseksi rooliksi vain lähtökohdaksi käsitettävän substantiivilausekkeen, kuten esimerkin 11 TAIPUJAN *Nord*, ja yleisnimenä toimiva predikaatiivi *liikunnanopettaja* jää tarkemman analyysin ulkopuolelle. Samoin esimerkissä 12 tuloslauseen predikaatiivi *poliittisen aktivistin* voisi viitata juuri kyseiseen haastateltuun, mutta tässä lauseessa sillä on selvästi yleisempi ja kuvaileva merkitys. Sama pätee pääsääntöisesti muihinkin tapauksiin, joissa samassa lauseessa viitataan haastateltuun kahdesti tai useammin. Poikkeuksen tähän tekevät refleksiiviset *itse*-pronominit, jotka viittaavat samassa lauseessa mainittuun haastateltuun mutta ovat kuitenkin käytännössä eri semanttisessa roolissa kuin referenttinsä. Esimerkissä 13 *itsensä* on subjekti-KOKIJA *hänen* suorittaman toiminnan KOHDE. Sekä subjekti *hän* että objekti *itsensä* viittaavat samaan henkilöön, mutta niillä on keskenään eri lauseenjäsenten tehtävät ja eri semanttisten roolien piirteet.

- (11) Nordista piti tulla liikunnanopettaja. (UN)
- (12) – – mutta Maidanin vallankumous teki hänestä poliittisen aktivistin. (OS)
- (13) Silti hän tuntee itsensä suomalaiseksi – – (OS)

Spesifisti haastateltuihin viittaavia ilmauksia esiintyy (elliptiset toistot mukaan luettuna) koko aineistossa yhteensä 1313. Niistä osa ei kuitenkaan saa lauseen kuvaamassa tilanteessa minkäänlaista semanttista roolia, vaan ne toimivat esimerkiksi muiden lauseessa esiintyvien entiteettien määritteinä. Esimerkissä 14 objektina toimii substantiivilauseke *isä Eliaksen kirkonkaunistusprojektin*, jonka edussanana toimii *kirkonkaunistusprojektin* ja genetiivimuotoisena määritteenä haastateltuun viittaava *Isä Eliaksen*. Esimerkissä 15 *Isä Eliaksen pyyntö* on ÄRSYKE, joka aiheuttaa lauseessa ilmaistun toiminnan *siirtäminen*. Vaikka se käytännössä tarkoittaa haastatellun eli Isä Eliaksen (Elias Huurinainen) saaneen tämän aikaan, *pyyntö* on lauseessa ÄRSYKKEENÄ toimivan substantiivilausekkeen edussana ja *Isä Eliaksen* sen määrite, joten tässä lauseessa ei ole haastateltuun viittaavaa semanttista roolia.

- (14) Lahjoitukset ja naisten vapaaehtoistyö on mahdollistanut isä Eliaksen kirkonkaunistusprojektin. (EH)
- (15) – – kirkko siirsi isä Eliaksen pyynnöstä sadan kulttiesineen kokoelman keskusvarastoon Iisalmeen. (EH)

Päädyin selvyuden vuoksi rajaamaan analysoitavista semanttisista rooleista pois myös kaikki ne ilmaisut, joissa haastateltuun ei viitata kokonaisuutena, vaan esimerkiksi aino-

astaan tämän mieleen tai johonkin ruumiinosaan. Esimerkin 16 lauseessa sijainnin ilmauksen *Knuuttilan mieleen* voisi hyvin rinnastaa koko henkilöön ja analysoida se semanttiselta rooliltaan KOKIJAKSI. Käytännössähän esimerkin 16 lause kertoo, kuinka haastateltu Seppo Knuuttila, eli mielessään uudelleen vanhoja muistoja. Toisaalta *Knuuttilan mieli* voidaan nähdä myös PAIKKANA, jonne subjekti *Halliluodon vihreä peräaalto* siirtyi suorittaessaan lauseessa predikaattiverbin kuvaamaa toimintaa *nouseminen*. Näinkin tulkittuna PAIKKA on kuitenkin vain osa haastatellusta, joten rajaan sen pois analyysistäni. Samoin esimerkin 17 substantiivilauseke *Soilan kouraan* on joko PAIKKA, jolloin se nähdään enemmän vain osana henkilöä, tai KOHDE, jolloin lauseen kuvaama tilanne ajatellaan niin, että *lupa* siirtyy *Soilalle*. Esimerkissä 18 *Rädyn ympärillä* on PAIKKA, mutta sen viittaus haastateltuun, Laura Rättyyn, on siinä mielessä epämääräisempi, että se käsittelee abstraktin tilan tämän ympärillä, ei varsinaisesti tai pelkästään kyseistä henkilöä. Vaatii siis pientä oikaisua esimerkkilauseiden 16–18 tulkinnassa, jotta niiden viittaukset haastateltuihin olisivat analysoitavissa semanttisiin rooleihin. Tarkoitukseni on kuitenkin tutkia sitä, miten todellisuutta esitetään artikkeleissa lauserakenteen ja erityisesti semanttisten roolien avulla, joten en lähde tulkitsemaan, mitä milläkin ilmauksella ”oikeasti” tarkoitetaan, vaan analysoin haastateltuihin viittaavien substantiivilausekkeiden semanttiset roolit sellaisinaan kuin ne artikkeleiden lauseissa esitetään. Esimerkit 16–18 eivät siis sisällä käyttämieni kriteerien mukaan haastateltuihin viittavia semanttisia rooleja.

- (16) Halliluodon vihreä peräaalto nousi Knuuttilan mieleen pidätyksen aikana. (SK)
- (17) – – edustaja löi luvan Soilan kouraan ja – – (AS)
- (18) – – ja kuohunta Rädyn ympärillä sai lisäkierroksia. (LR)

Useimmissa aineistoni artikkeleissa on yksi tai useampia esimerkin 19 kaltaisia lauseita, joissa haastateltuun viittaava substantiivilauseke tarkoittaa muitakin henkilöitä kuin haastateltua itseään. Koska sukupuoli on aineistossani erottelava tekijä, en ota mukaan sellaisia ilmauksia, joihin sisältyvät molemmat sukupuolet, kuten esimerkissä 19 subjekti *he* tarkoittaa Venla Rothia ja hänen (mies-)avopuolisoaan. Esimerkissä 20 virkkeen molempien lauseiden subjektit, *kahdeksan tytön ystäväpiiri* ja *he*, muodostuvat saman sukupuolen edustajista, joten sisällytän ne tarkempaan analyysiini. Joissain tapauksissa jää koko artikkelin teksti huomioiden epäselväksi kummasta sukupuolesta puhutaan,

kuten esimerkin 21 *lapsia*, jolloin rajaam kyseiset ilmaukset varsinaisen analyysin ulkopuolelle.

- (19) He keskustelivat kaksi tuntia -- (VR)
- (20) Kahdeksan tytön ystäväpiiri maalasi ja piirsi Pispalan ja Pyynikin puistoissa – He juttelivat ja joivat teetä. (VR)
- (21) Isää ja lapsia on yhdistänyt koripallo -- (TH)

Genetiivialkuisissa nessessiivirakenteissa (epätyypillinen) subjekti on jonkin ulkopuolisen pakon alaisena. Esimerkin 22 predikaatti *täytyi osata* kuvaa lauseen subjektin *hän* olosuhteita, jotka eivät ole tämän itsensä määrittämiä. Lauseessa kuvatun subjektin *hän* ulkopuolisen vaikuttajan perusteella *hän* voisi olla TAIPUJA, mutta koska lauseessa ei kuvata minkäänlaista subjektiin kohdistuvaa tai subjektissa tapahtuvaa muutosta, lasken subjektin *hän* TEEMAKSI. Esimerkissä 23 subjektille *Nord* sen sijaan kuvataan muutos, joka on tapahtunut jonkin tämän ulkopuolisen tahon vaikutuksesta, joten subjekti *Nord* on TAIPUJA. (Esimerkin 23 lainausmerkit alkuperäisen tekstin mukaan.)

- (22) -- että hänen täytyi osata pitää puoliaan. (VR)
- (23) Nord on menettänyt kuusi ”nuortaan”. (UN)

5 Semanttisten roolien esiintyvyys aineistossa

Tässä luvussa analysoin aineistoni semanttisia rooleja tarkemmin. Ensimmäiset neljä alalukua käsittelevät kukin kerrallaan yhtä hypoteeseissa mainittua roolia seuraavassa järjestyksessä: TEKIJÄ, KOHDE, OMISTAJA ja KOKIJA. Analysoin niitä kvantitatiivisesti ja kvalitatiivisesti tarkkaillen prototyyppeiden piirteiden esiintymistä ja vertaillen niitä prototyyppeiden sukupuoliroolien piirteisiin. Luvussa 5.5 käsittelem loput aineistossani esiintyvät haastateltuun viittaavat semanttiset roolit samoilla metodeilla ja samoista näkökulmista. Tämän jälkeen luvussa 5.6 käyn läpi edellä tehtyjä havaintoja sukupuolen näkökulmasta.

5.1 Agentti eli tekijä

AGENTTI eli TEKIJÄ on prototyypillisesti elollinen, tietoinen ja tavoitteellinen toimija. Tyypillisesti AGENTTI on myös lauseen subjekti (Vilkuna 1996: 25). Tämä semanttinen rooli esiintyy aineistossani kaikkein eniten, yhteensä 743 kertaa, mikä on 66 % kaikista haastateltuihin viittaavista semanttisista rooleista. Aineistoni TEKIJÖISTÄ 507, eli 68 %, esiintyy transitiivilauseissa. Transitiivilauseessa on transitiiviverbi ja objekti, kuten esimerkissä 24 *teettää* ja *pipoja*. Tyypillisessä transitiivilauseessa on myös subjekti, joka vastaa useimmiten TEKIJÄN ominaisuuksia, kuten esimerkissä 24 *hän*. Tämä selittää TEKIJÖIDEN runsaan esiintymisen aineistossani juuri transitiivilauseissa. Toiseksi eniten TEKIJÖITÄ, 232 eli 31 % kaikista TEKIJÖISTÄ, esiintyy aineistoni intransitiivilauseissa, kuten esimerkissä 25. Intransitiivilauseessa on intransitiiviverbi ja subjekti, joka on usein myös TEKIJÄ, mutta objektia siinä ei ole. Esimerkissä 25 *Soila* on subjekti ja TEKIJÄ, mutta objektia tai KOHDETTA lauseessa ei ole.

- (24) Hän teetti oitis nuorille pipoja, ja antoi yhden niistä presidentti SN:lle.
(UN)
(25) Soila istui ohjaamossa koneen noustessa Kapkaupungista. (AS)

Erikoislausetyyppien lauseissa ei ole perussubjektia, mutta niissä mahdollisesti esiintyvät erikoissubjektit tai jotkin muut lauseenjäsenet voivat olla semanttiselta merkitykseltään TEKIJÖITÄ. Aineistoni erikoislauseissa esiintyykin neljä haastateltuun viittaavaa TEKIJÄÄ. Ne ovat kaikki genetiivimuotoisia erikoissubjekteja, kuten esimerkissä 26 *hän* ja siten esiintyvät genetiivialkuisissa lauseissa. Esimerkin 26 genetiivisubjekti *hän* on elollinen ja suorittanut tietoisesti lauseen predikaatin sisältävän toiminnan *onnistua pujahtamaan*. Se on siten piirteiltään selvästi lauseen TEKIJÄ. Aineistoni passiivi- ja

nollapersoonalauseissa ei ole ollenkaan TEKIJÖITÄ. Se on luonnollista, sillä niissä ei ole subjektia, vaan ne korostavat tilanteen tekemistä ja/tai sen kohdetta eivät tekijyyttä. Rakenteena passiivimuoto mahdollistaakin täsmentämättömän henkilötekijyyden ilmaise-
misen (Heikkinen ym. 2005: 240).

(26) Hänen oli onnistunut pujahtaa Aunuksessa linja-autoon – – (EH)

Kaikki aineistoni TEKIJÄT täyttävät roolille prototyypin elollisuuden piirteen, sillä ne viittaavat artikkeleissa esiteltyihin ja haastateltuihin ihmisiin. Useimmissa aineistoni lauseissa, kuten esimerkeissä 27–29, AGENTTI täyttää elollisuuden lisäksi muutkin määritellyt prototyypiset piirteet. Esimerkissä 27 TEKIJÄLLÄ *Ilmajoen musiikkijuhlien johtaja* on tietoinen ja tavoitteellinen suhde koko lauseen kuvaamaan toimintaan. Esimerkin 28 AGENTILLA *hän* on kaikki roolillensa tyypilliset ominaisuudet, sillä tietoisuutta ja suunnitelmallisuutta tarvitaan lauseen kuvaaman toiminnan *parantaa potilaita* suorittamiseen. Esimerkin 29 *suostua*-verbi 'hyväksyä pyyntö, vaatimus, ehdotus tm.' (KS, s.v. *suostua*) kielteisessä muodossa korostaa TEKIJÄN *ministeri* tekemää tietoisuutta päätöstä ja siten myös tarkoituksenmukaista ja suunniteltua suhdetta koko lauseen kuvaamaan toimintaan.

- (27) Ilmajoen musiikkijuhlien johtaja kaataa oopperan väliajalla kahvia. (TK)
- (28) Työkseen hän parantaa potilaita. (TK)
- (29) Ministeri ei ole suostunut palaamaan Ailuksen tapaukseen salassapito-
velvollisuuteen vedoten. (LR)

Kaikki aineistoni TEKIJÄT eivät kuitenkaan ole täysin prototyypisiä. Useimmissa lauseissa AGENTIN prototyypisyyttä heikentävät predikaatin merkitykset. Joissain tapauksissa TEKIJÄN suhde predikaatin muihin täydennyksiin vähentää sen prototyypisiä piirteitä, ja joissain lauseissa TEKIJÄN suhteesta toimintaan jää vain yksinkertaisesti liikaa tulkinnanvaraa, minkä takia ei voi olla varma esimerkiksi lauseessa kuvatun toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta. *Nukkua* on selkeästi ilman tietoisuutta suoritettavaa toimintaa kuvaava verbi, joka esiintyy aineistossani kolme kertaa predikaattina TEKIJÄN kanssa samassa lauseessa. Muita täysin ilman tietoisuutta tehtäviä toimintoja kuvaavia verbejä ei aineistoni AGENTTIEN predikaatteina esiinny. Esimerkissä 30 ilmaistaan predikaatin kuvaaman toiminnan *nukkuminen* jatkuvan *vielä* tietynä ajankohtana. Sen lisäksi, ettei subjekti-TEKIJÄ *poika* ole tietoinen lauseessa kuvatussa tilanteessa, tämä ei välttämättä

suunnitellut lauseessa ilmaistun toiminnan *nukkuminen* jatkumista sivulauseessa mainittuun aikaan saakka, mikä vähentää osaltaan TEKIJÄN suunnitelmallisuutta.

(30) Poika nukkui vielä, kun – – (KH)

Osa mentaalisisistä verbeistä, kuten alla olevien esimerkkien 31–33 *ajattelee*, *muistaa*, *tietää*, kuvaavat sellaisia kognitiivisia toimintoja, joita suoritetaan jatkuvasti ilman, että niitä täytyisi aktiivisesti ja suunnitellusti sekä aloittaa että suorittaa. Esimerkin 36 verbin ilmaisema toiminta *unohtaminen* ei yleensä edes onnistu tietoisesti tai tavoitteellisesti, mutta lauseen kieltomuoto tekee predikaatin kuvaamasta toiminnasta jonkin verran tietoisempaa ja tavoitteellisempaa. Esimerkkien 32–33 AGENTIT *hän* ja *Nord* ovat oletettavasti tietoisessa suhteessa lauseidensa predikaattien ilmaisemiin toimintoihin *muistaminen* ja *tietäminen*, mutta nämä ovat melko staattisia toimintoja, jolloin niitä suorittavat TEKIJÄTKIN ovat vähemmän aktiivisia. Toisaalta koko tekstiympäristö – eli SK:n pitkälti haastatteluihin perustuvat artikkelit – huomioiden esimerkkien 32 ja 33 lauseet ovat käytännössä osia TEKIJÖIDENSÄ *hän* ja *Nord* eli haastateltujen itse kertomia tosielämän tapahtumia, jolloin lauseiden kuvaamat toiminnot *muistaminen* ja *tietäminen* ovat ainakin haastatteluhetkillä olleet tavoitteellista ja tarkoituksenmukaista toimintaa. Esimerkin 34 verbi *muistella* ilmaisee tilanteesta riippumatta aktiivisempaa ja tavoitteellisempaa toimintaa kuin verbi *muistaa*. Sama merkitysero TEKIJÄN tavoitteellisuudessa on myös esimerkkien 31 ja 35 verbeillä *ajatella* ja *pohtia*. *Pohtia*-verbin merkitys ’ajatella jtkn perusteellisesti’ (KS, s.v. *pohtia*) edellyttää tulkinnasta riippumatta tietois- ta ja tavoitteellista toimintaa. Esimerkissä 31 verbi *ajatella* on merkityksessä ’olla jtk mieltä jstak’ (KS, s.v. *ajatella*) ja kuvaa siten hieman vähemmän aktiivista toimintaa, jolloin myös TEKIJÄ *Heikkilä* on piirteiltään vähemmän aktiivinen.

(31) – – kuinka Heikkilä ajattelee vähittäiskauppatoiminnasta. (TH)

(32) Hän muistaa yhä ajankohdan tarkkaan – – (VN)

(33) – – Nord tietää. (UN)

(34) – – Rätty muistelee 27 vuoden takaista idoliaan. (LR)

(35) Hän pohti takaisin kääntymistä – – (SV)

(36) Sitä sunnuntaita Selma Vilhunen ei unohda mummonakaan – – (SV)

Esimerkkien 37 ja 38 predikaateissa *ei malttanut mennä* ja *karsasti* on sävyjä suunnittele- lemattomista tuntemuksista, jotka vähentävät TEKIJÖIDEN tavoitteellisuutta ja vievät niitä piirteiltään hieman KOKIJAN suuntaan. Esimerkin 37 predikaatti *ei malttanut mennä* implikoi aiempaa suunnitelmaa, joka ei AGENTIN *Elias Huurinainen*, *isä Elias* lauseessa

kuvatun malttamattomuuden vuoksi toteudukaan sellaisenaan, vaan TEKIJÄ osittain ajautuu malttamattomuuden kokemuksen valtaan. Esimerkin 38 verbi *karsastaa* 'suhtautua karsaasti, epäsuopeasti, vältellen' (KS, s.v. *karsastaa*) ilmaisee osittain tahatonta emootiota, osittain tietoista mielipidettä ja osittain tähän emootioon/mielipiteeseen pohjaavaa tavoitteellista ja tietoista toimintaa. Esimerkin 39 verbin *ujostella* 'käyttäytyä ujosti, kainostella, arastella' (KS, s.v. *ujostella*) kuvaama toiminta pohjaa ujouden tunteeseen mutta ilmaisee toimintaa eikä tunteen kokemista. Siksi esimerkin 39 subjekti *Himberg* on TEKIJÄ eikä KOKIJA, vaikka suhde *ujostelemiseen* tuskin on tavoitteellinen eikä siten täysin prototyypin AGENTIN piirteiden mukainen. Esimerkin 40 kuvaama mentaalinen toiminta *sisuuntuminen* 'saada vastoinikäymisestä tms. usein kiukun nostattamaa pontta, sisua' (KS, s.v. *sisuuntua*) on osittain emotionaalinen kokemus, ja TEKIJÄN suunnitelmallisuus sen suhteen on tulkinnanvaraista, joten subjektin *hän* voisi tulkita KOKIJAKSI tai AGENTIKSI. Muun artikkelin perusteella olen päätenyt tulkitsemaan esimerkin 40 subjektin *hän* TEKIJÄKSI.

- (37) Elias Huurinainen, isä Elias ei malttanut mennä sisälle töiden jälkeen
-- (EH)
- (38) Opiskelijarientoja hän karsasti. (VN)
- (39) Kyllä Himberg silti edelleen ujostelee. (KH)
- (40) -- kuinka hän sisuuntui. (UN)

Esimerkin 41 verbi *haikailla* ilmaisee useimmiten suunnittelematonta, tietoista tai tiedostamatonta toimintaa. Sen mahdollisista merkityksistä 'kaivata, kaipailla, ikävöidä' (KS, s.v. *haikailla*) sopii parhaiten esimerkkiin 41. Predikaattiverbin kuvaama toiminta *haikaileminen* voidaan nähdä myös jossain määrin tavoitteellisena, sillä sen merkitykset menevät osittain limittäin verbin *haaveilla* (KS, s.v. *haikailla*, *haaveilla*) kanssa. Esimerkin 41 *haikailla*-verbissä on (osittain lausetta ympäröivän artikkelin perusteella) riittävästi suunnitelman muodostamiseen ja/tai kertaamiseen viittaavaa merkitystä, mikä takaa tulkitsen subjektin *hän* TEKIJÄKSI eikä KOKIJAKSI. Myös esimerkin 42 predikaattiverbin *luottaa* 'pitää jtkn varmana, taattuna, olla epäilemättä jtk, uskoa jhkn, 'turvautua, panna, perustaa toivonsa jhkn' (KS, s.v. *luottaa*) kuvaaman toiminnan voi tulkita osittain emotionaaliseksi kokemukseksi tai puhtaasti tietoiseksi valinnaksi. Adverbiaali *varovaisesti* viittaa siihen, että TEKIJÄN *Silfver* suhde verbin kuvaamaan toimintaan *luottaminen* on tietoista ja harkittua. (Esimerkin 42 lihavointi ja lainausmerkit alkuperäisen tekstin mukaan.)

- (41) Hän haikaili jotain ihan muuta. (AS)
 (42) Silfver luottaa "varovaisesti" pääministeri **Arseni Jatsenjukiin** ja tämän uuteen hallitukseen. (OS)

Jotkin aistimuksia kuvailevat verbit ilmaisevat kognitiivisten toimintojen tavoin osittain automaattisesti tapahtuvaa ja vähemmän tavoitteellista toimintaa, jota aistija ei ole varsinaisesti pannut alkuun. Esimerkkien 43–47 predikaattiverbit *nähdä*, *huomata* ja *katsella* kuvaavat kaikki pääasiassa näköaistimusten havainnointia. *Nähdä* voi tarkoittaa puhtaasti aistihavaintoa 'aistia silmillään', mutta myös kognitiivisempaa havainnoimista, 'huomata, oivaltaa, päätellä näkemästään' (KS, s.v. *nähdä*). Esimerkin 43 AGENTILLA *Matkustelua rakastava mies* on varmasti tietoinen ja tavoitteellinen suhde lauseessa ilmaistuun aistitoimintaan *on nähnyt*, sillä objektit *Afrikan hautavajoamat* ja *Ison valliriutan* ovat sen verran erikoiset. Esimerkin 44 TEKIJÄ, elliptinen *hän*, suorittaa verbin *nähdä* ilmaiseman toiminnan ilmeisen sattumalta mutta kuitenkin tietoisesti, sillä lauseita ympäröivän muun tekstin perusteella tämä kiinnittää näkemäänsä erityistä huomiota. Esimerkin 44 predikaattiverbi *nähdä* saa siis havainnointiin viittaavan merkityksen. Esimerkissä 45 on samantapainen tilanne ilmaistuna *huomata*-verbillä. AGENTTI *hän* ei lauseen kuvaamassa tilanteessa järin tavoitteellisesti etsi mitään (edeltävä lause: "Himberg selaili puolihuolimattomasti työpaikkailmoituksia *Helsingin Sanomista*.")) eikä siten kovin tarkoituksellisesti pane verbin ilmaisemaa toimintaa *huomaaminen* alkuun. Esimerkin 45 *huomata*-verbiin liittyy kuitenkin tietoista analysointia, sillä objektin edussanaan *ilmoituksen* on liitetty määritelmä *mielenkiintoisen*. Esimerkissä 46 *nähdä*-verbiä käytetään myös merkityksessä 'huomata, oivaltaa ilman näköhavaintoa' (KS, s.v. *nähdä*) ja nimenomaan niin, että lauseen TEKIJÄ *hän* on tietoinen ja tavoitteellinen *näkemisen* suhteen. Esimerkin 47 predikaattiverbin ilmaisema toiminta *katseleminen* kuvataan lauseenvastikkeen *Kohmettunein sormin puhelinta etsiessään* ohessa tapahtuvaksi ja siten hieman toissijaiseksi. Toiminnan toissijaisuus viittaa TEKIJÄN *Knuutila* vähempään tavoitteellisuuteen sen suhteen. Tästä huolimatta *Knuutilan* semanttisen roolin piirteet vastaavat parhaiten TEKIJÄÄ, joten lasken sen sellaiseksi. (Esimerkin 44 lainausmerkit alkuperäisen tekstin mukaan.)

- (43) *Matkustelua rakastava mies on nähnyt niin Afrikan hautavajoamat kuin Ison valliriutan.* (TK)
 (44) -- ja (hän) näki mainoksen "lauantaimakkaraa 3 markkaa" -- (TH)
 (45) Hän huomasi mielenkiintoisen ilmoituksen. (KH)
 (46) Miksei hän nähnyt varoitusmerkkejä? (EL)
 (47) *Kohmettunein sormin puhelinta etsiessään Knuutila katseli* -- (SK)

Jotkin predikaatit voi tulkita joko enemmän subjektia kuvailevaksi ja vähemmän subjektin aktiivisesti suorittamaa toimintaa ilmaisevaksi toiminnaksi tai subjektin tietoisesti ja aktiivisesti suorittamaa toimintaa ilmaisevaksi toiminnaksi. Esimerkissä 48 verbilauseke *pursuaa vertauskuvia* voidaan nähdä subjektia *hän* kuvailevana predikaattina, jolloin subjekti *hän* olisi semanttisilta piirteiltään lähempänä TEEMAA. Saman verbilausekkeen voi tulkita myös subjekti-AGENTIN suorittamaksi tavoitteelliseksi toiminnaksi, mikä esimerkin 48 kohdalla osoittautuu luontevammaksi tulkinnaksi lopun virkkeen ja muun artikkelin perusteella. Esimerkin 48 lauseessa nimittäin kuvataan, miten haastateltu Emilia Lahti luennoi sisusta.

- (48) Hän pursuaa vertauskuvia, sillä hän vielä etsii oikeita sanoja sisulle –
– (EL)

Esimerkissä 49 on idiomaattinen ilmaus *ehii moneen*. Lauseen TEKIJÄN *mies* suhde predikaatin *ehii* sisältämään ajalliseen näkökulmaan voi olla tavoitteellista, eli subjekti-TEKIJÄN *mies* on tarkoituskin toimia juuri lauseessa kuvatulla reippaalla tavalla, tai lauseessa ilmaistu toiminnan nopeus ei ole suunniteltua ja tavoitteellista, vaan lause kuvaa miten subjekti-TEKIJÄ *mies* käytännössä toimii. Esimerkin 50 predikaattiverbin ilmaisema toiminta *epäonnistuminen* ei ole useimmiten tarkoituksenmukaista mutta joka tapauksessa edellyttää suunnitelman olemassa oloa ja siten myös TEKIJÄN *hän* tavoitteellista suhdetta toimintaan.

- (49) Mies tekee ja ehii moneen, mutta – – (TK)
(50) – – jos hän epäonnistuu työssään. (EL)

Esimerkissä 50 kuvattu toiminta *miehensä tapaaminen* tuo ensimmäisenä mieleen sattuman. Verbi *tavata* olisi silloin merkityksessä 'sattua yhteen jnk kanssa' (KS, s.v. *tavata*), jolloin subjektin *hän* voisi tulkita itsensä ulkopuolisten olosuhteiden aiheuttaman toiminnan läpikäyväksi TAIPUJAKSI. Tapahtumaympäristön *opiskelijajärjestön tilaisuudessa* takia tulkitseen verbin *tavata* olevan lauseessa enemmän merkityksessä 'tulla kosketukseen varsinaisessa seurustelu-, keskustelu- tms. mielessä tois(t)en kanssa, kohdata' (KS, s.v. *tavata*), ja että se on ollut tarkoituksellista. Esimerkkien 51 ja 52 verbit *tavata* ja *kohdata* ovat resiprookkisia verbejä (VISK § 486), eli niiden täydennykset (subjektit *hän* ja *Taavi Heikkilä*, objektit *nykyisen miehensä Vesa Silfverin* ja *vaimonsa*) ovat semanttisesta näkökulmasta samassa suhteessa verbin kuvaamaan toimintaan. Esimerkin 51 subjekti-TEKIJÄ *hän* ja objekti-KOHDE *Vesa Silfver* molemmat suorittavat lauseessa

kuvatun toiminnan (*toistensa*) *tapaamisen*, vaikka lauseenjäsenenä ne saavat eri merkitykset. Samoin esimerkissä 52 subjekti *Taavi Heikkilä* ja objekti *vaimonsa* ovat lauseen kuvaamassa tilanteessa periaatteessa molemmat yhtä aktiivisessa suhteessa toimintaan *kohtaaminen*, mutta toisaalta lause kuvaa tilannetta subjektin *Taavi Heikkilä* näkökulmasta. Siksi subjekti *Taavi Heikkilä* esitetään aktiivisemmassa roolissa, ja tulkitsen sen AGENTIKSI, kun taas *vaimonsa* on lauseessa KOHDE. Resiprookkinen verbi kuitenkin tasoittaa jollain tavalla sekä sen kuvaaman toiminnan suorittavana että kohteena kuvatun entiteetin piirteitä, joten esimerkkien 51 ja 52 AGENTIT *hän* ja *Taavi Heikkilä* eivät ole piirteiltään kaikkein prototyypisimpiä.

- (51) – – kun hän tapasi opiskelijajärjestön tilaisuudessa nykyisen miehensä Vesa Silfverin. (OS)
(52) Vaimonsa Taavi Heikkilä kohtasi opiskeluaikoina – – (TH)

Predikaatin ominaisuuksien lisäksi lauseen muut osallistajat voivat jättää tulkinnanvaraa TEKIJÄN tietoisuudesta ja tavoitteellisuudesta lauseen kuvaaman toiminnan suhteen. Esimerkissä 53 TEKIJÄN *seikkailija* suhde predikaatin ilmaisemaan toimintaan *lentäminen* on varmasti tietoista ja suunniteltua. AGENTIN tavoitteellisuus paikan adverbiaalinen *maailman eksoottisimmissa kolkissa* suhteen jää kuitenkin kyseisen lauseen antamien tietojen perusteella täysin tulkinnanvaraiseksi. Onko *seikkailija* hakeutunut tarkoituksella *maailman eksoottisimpiin kolkkiin*, vai onko tämä vain erilaisten sattumusten tuottama lopputulos? Myös esimerkissä 54 TEKIJÄN suhde pelkkään predikaattiin *lentää* täyttää tietoisuuden ja tavoitteellisuuden kriteerit, mutta muiden lauseenjäsenten *kesällä, jonkin verran myös yksin* tuomat lisämerkitykset eivät välttämättä ole TEKIJÄN tavoitteellisia toimintoja.

- (53) Seikkailija on lentänyt maailman eksoottisimmissa kolkissa. (AS)
(54) Kesällä hän lentää jonkin verran myös yksin – – (AS)

Joissain aineistoni lauseissa näkemys lauseen syntaktisten ja semanttisten ominaisuuksien perusteella TEKIJÄKSI tulkitun lauseenjäsenen suhteesta lauseessa ilmaistuun toimintaan muuttuu lauseen ulkopuolisen tiedon varassa niin paljon, että kyseisen lauseenjäsenen voisi tulkita semanttiselta rooliltaan joksikin muuksi. Esimerkeissä 55–57 lauseet aloittavat selkeät subjekti-TEKIJÄT *Pekka*, *Olga Silfver* ja *Knuuttila*, mutta yleismaailmallisen tiedon valossa lauseissa kuvatut tapahtumat ovat tapahtuneet heidän ulkopuolisten tahojen toimesta. Esimerkissä 55 subjekti-AGENTTI *Pekka* suorittaa predikaatin ilmaiseman toiminnan *aktivoituminen*. Esimerkin sisältävässä artikkelissa haasta-

teltu Pekka Lehto kuitenkin kertoo kyseisen ilmauksen tarkoittavan tietyn tahon käyttämänä jotain ihan muuta: tämän kyseisen ulkopuolisen tahon suorittamaa toimintaa, jonka kohteena hän on ollut. Tällä tavalla tulkittuna lauseen subjekti olisikin TAIPUJA. Semanttiset roolit kuvaavat kuitenkin lauseen osallistujan suhdetta juuri kyseisen lauseen ilmaisemaan tilanteeseen ja/tai toimintaan, joten lasken esimerkin 55 subjektin *Pekka* TEKIJÄKSI. Samoin lauseen 56 subjekti-AGENTTIA *Olga Silfver* voisi kutsua TAIPUJAKSI sen yleistiedon perusteella, että vauvat eivät tiettävästi aktiivisesti, tietoisesti tai tavoitteellisesti osallistu syntymiseensä. *Olga Silfver* kuitenkin kuvataan kyseisessä lauseessa subjektina ja agenttiivisena osallistujana, eikä esimerkiksi passiivilauseen objektina (*Olga Silfver synnytettiin*), joten luokittelen sen semanttiselta rooliltaan AGENTIKSI. Samoin esimerkin 57 subjekti-TEKIJÄN *Knuuttila* voidaan todeta yleismaailmallisen tiedon perusteella suorittaneen lauseessa kuvatun toiminnan *lentäminen* luonnonvoimien eikä itsensä toimeenpanemana. Lisäksi lauseen kuvaama toiminta on erittäin todennäköisesti ollut ei-toivottua eli suunnittelematonta, sillä haastattelussa Knuuttila kertoo tuolloin pelänneensä kuolevansa.

(55) Pekka, olet aktivoitunut. (PL)

(56) – – kun Olga Silfver syntyi vuonna 1983 Kiovassa keskiluokkaiseen perheeseen. (OS)

(57) (Sitten aalto vyöryi päälle) – – Knuuttila lensi mereen – – (SK)

5.2 Kohde

PATIENTTI eli KOHDE on elollinen tai eloton entiteetti, lauseessa kuvatun toiminnan kohde. Aineistossani on yhteensä 132 KOHDETTA, mikä vastaa 12 % eli toiseksi suurinta osuutta kaikista haastateltuihin viittaavista semanttisista rooleista. KOHTEISTA 116 eli 89 % esiintyy transitiivilauseissa. Passiivimuotoisia näistä transitiivilauseista on 27 eli 23 % KOHTEEN sisältävistä transitiivilauseista ja 21 % kaikista KOHTEISTA. Intransitiivilauseissa esiintyy 13 KOHDETTA eli 10 % kaikista KOHTEISTA. Näistä yksi esiintyy nollapersoonamuodossa. KOHTEEN esiintyminen nollapersoonan sisältävässä tai passiivimuotoisessa lauseessa on luontevaa, sillä nämä lausetyypit ovat subjektittomia ja korostavat tilanteen kohdetta. Aineistoni nollapersoonan- ja passiivimuotoisissa lauseissa ei esiinnykään muita haastateltuihin viittaavia semanttisia rooleja kuin KOHDE.

Kaikki aineistoni haastateltuihin viittaavat KOHTEET eivät ole piirteiltään täysin prototyypisiä. Esimerkissä 58 objekti-KOHDE *teini-ikäinen Vilhunen* saa kaikki KOHTEEN prototyypiset piirteet suhteessa lauseen predikaattiverbin ilmaisemaan toimintaan *esittelemisen*. Kuitenkin lauseen lopussa oleva infinitiivirakenne esittää objekti-KOHTEEN *teini-ikäinen Vilhunen* aktiivisena toimijana suhteessa verbiin *hassutella*. Tämä infinitiivirakenne muodostaa pituudeltaan yli puolet koko virkkeestä, joten se vaikuttaa huomattavasti koko virkkeestä syntyvään mielikuvaan objekti-KOHTEESTA *teini-ikäinen Vilhunen*. Se saa infinitiivirakenteen merkityksestä myös prototyypiselle KOHTEEN täysin päinvastaisia aktiivisia piirteitä.

- (58) Riemukkaat kelat esittelevät teini-ikäisen Vilhusen nenärenkaineen ja pystytukkineen hassuttelemassa kavereiden kanssa kaupungilla, lomamatkoilla ja aurinkoisilla piknikeillä. (SV)

Suurin osa eli 59 % tapahtumista joiden objekteina tai semanttisina kohteina aineistoni haastateltuihin viittaavat KOHTEET ovat, ovat jonkin konkreettisen tahon toimeenpanemia, kuten esimerkiksi 59 subjekti *äiti* on konkreettinen tarkoite, joka on suorittanut verbin ilmaiseman toiminnan *tekeminen*. Lauseen objektina on substantiivilauseke *voileipiä*, mutta haastateltuun viittaava *hänelle* on vastaanottajamainen KOHDE. 34 % KOHTEISTA on jonkin tuntemattoman tahon aiheuttaman toiminnan kohteena. Useimmiten lauseessa ilmaistun toiminnan aikaansaava taho jää tuntemattomaksi passiivimuotoisen lauserakenteen takia, kuten esimerkiksi 60. Loput 9 % KOHTEISTA ovat abstraktin tahon aiheuttaman toiminnan kohteina, kuten esimerkiksi 61 subjekti *näkökulma* on verbin ilmaiseman toiminnan *tydyttäminen* aiheuttajana.

- (59) -- äiti oli tehnyt hänelle voileipiä. (KH)
(60) Roth tunnetaan intohimoisena ihmiskaupan vastustajana ja -- (VR)
(61) Salmivallia näkökulma ei tyydyttänyt. (CS)

Saada on useimmin eli 21 kertaa aineistossani haastateltuun viittaavan KOHTEEN sisältävässä lauseessa esiintyvä predikaattiverbi. Se on transitiviverbi (Alho, Kauppinen 2008: 113), jonka täydennykseksi KOHDE sopii luontevasti. Lauseenjäsenenä KOHDE esiintyy *saada*-verbin kanssa subjektina, mikä on yleisesti ottaen KOHTEELLE poikkeuksellisesta. *Saada*-verbillä on monia merkityksiä, mutta aineistossani haastateltuun viittaavan KOHTEEN kanssa samassa lauseessa se esiintyy ensisijaisessa merkityksessään 'tapahtumasta jossa joku esine, hyödyke, oikeus tms. siirtyy jkn/jnk omistukseen, käyttöön, yhteyteen tms. ajateltuna sen kannalta, jonka omistukseen, käyttöön tms. joku tu-

lee' (KS, s.v. *saada*). Näin myös tässä aineistoni ryhmässä kaikki *saada*-verbin kuvaama toiminta on merkitykseltään positiivista tai neutraalia, ellei lause ole kieltomuodossa, kuten esimerkissä 63 *ei saanut*, ja siksi negatiiviseksi tulkittavissa. 15 eli 71 % näiden lauseiden kuvaamista saatavista tarkoitteista on abstrakteja, kuten esimerkissä 62 *opiskelupaikka* ja esimerkissä 63 *valituskelpoinen päätös*. Konkreettisia lauseissa ilmaistuista saatavista tarkoitteista on siis kuusi eli 29 %. Näistä yksi on esimerkin 64 *viitat*.

- (62) Hän oli saanut opiskelupaikan hyvien ylioppilasarvosanojen perusteella. (KH)
- (63) -- koska hän ei saanut kiellosta valituskelpoista päätöstä. (PL)
- (64) Yhdellä sikäläisellä vesilaitoksella Porvari ja Kaskelainen saivat vedenpuhdistuslaitoksen eteisessä - ilmeisesti hygieniasyistä - päälleen viitat -- (MP)

KOHTEEN piirteiden näkökulmasta esimerkkien 62–64 kanssa vastaavanlaista *saamista* ilmaisevat myös esimerkin 65 predikaattiverbi *antaa* 'siirtää, luovuttaa jtk jnk haltuun, käyttöön, omaisuudeksi' ja esimerkin 66 predikaattiverbi *tuoda* merkityksessä 'saada aikaan, aiheuttaa, tuottaa' (KS, s.v. *antaa, tuoda*). Näiden tyypilliset merkitykset menevät limittäin erilaisten palkitukseksi tai valitukseksi tulemistä ilmaisevien verbien ja lauserakenteiden merkitysten kanssa muodostaen omanlaisen merkitysryhmänsä aineistossani. Esimerkissä 67 objekti-KOHDE *Valo* on predikaattiverbin kuvaaman toiminnan *nimittäminen* kohteena. Käytännössä *Valo* saa lauseen ilmaisemassa tilanteessa toimitusjohtajan nimityksen, vaikka predikaattiverbi *nimittää* esittää asian eri näkökulmasta. Merkitykseltään tämän tyyllisiä haastateltuun viittaavan KOHTEEN sisältäviä lauseita on aineistossani 20 eli 12 % kaikista KOHTEISTA. Esimerkissä 68 objekti-KOHDE *Salmivalli työryhmineen* on työntekoon liittyvän, arkisemmaksi tulkittavan valinnan kohteena.

- (65) Iso moottoripurjehtija on antanut Soilalle mahdollisuudet seikkailuihin ääriolosuhteissa. (AS)
- (66) Afrikan reissu toi Soilalle ja Savolaiselle -- kiertopalkinnon, Harmon patsaan. (AS)
- (67) Valo nimitettiin East Officen toimitusjohtajaksi viime marraskuussa. (RV)
- (68) -- ja pestasi Salmivallin työryhmineen suunnittelemaan hanketta -- (CS)

Aineistossani lähes kaikki passiivimuotoisessa lauseessa esiintyvät KOHTEET sijoittuvat heti lauseen alkuun, kuten esimerkeissä 69 ja 71, mikä korostaa niiden merkitystä lauseen kuvaamassa tilanteessa. Esimerkissä 69 lauseen aloittava objekti-KOHDE *Roth* on

merkityksen näkökulmasta lauseen keskiössä. Passiivimuotoinen lause ei määrittele tekijöitä tarkemmin vaan ilmaisee objekti-KOHTEESEEN *Roth* kohdistuvan verbin kuvaaman toiminnan *tunteminen* yleisyyttä. Muutamissa poikkeuksissa passiivimuotoisen lauseen aloittaa ajan tai paikan adverbiaali. Esimerkin 70 lauseen aloittaa ajan adverbiaali *neljä vuotta sitten*, ja vasta sen jälkeen ilmaistaan objekti-KOHDE *Lehto*. Aineistoni passiivimuotoisissa lauseissa on myös KOHTEITA, jotka eivät sovi objekteiksi, kuten esimerkissä 71. KOHDE *koulukiusaamisen asiantuntijalta* ei ole oikeassa sijamuodossa ollakseen objekti, vaan lauseen objektina toimii substantiivilauseke *neuvoa*.

- (69) Roth tunnetaan intohimoisena ihmiskaupan vastustajana ja – – (VR)
- (70) Neljä vuotta sitten Lehto palkittiin DocPoint-dokumenttifestivaalilla elämäntyöstään. (PL)
- (71) Koulukiusaamisen asiantuntijalta pyydetään neuvoa muuallakin kuin kouluissa. (CS)

Intransitiivilauseessa ei ole objektia, mutta kuten esimerkistä 71 näkee, KOHTEEN ei tarvitse olla objekti, joten se voi esiintyä myös intransitiivilauseessa. Esimerkissä 73 adverbiaali *Etelä-Pohjanmaan vaikutusvaltaiselle miehelle* on lauseessa kuvatun toiminnan KOHDE, vaikka ei sovi objektiksi sijamuodoltaan. Esimerkki 72 on siitä poikkeuksellinen intransitiivilause, että siinä on idiomaattinen *koitua jonkun kohtaloksi* -rakenne. Sen KOHDE *kokenut Itämeri-tutkija ja merellä liikkuja* on siis kieliopillisesti *kohtalon* genetiivimuotoisena määritteenä, mutta semanttisesta näkökulmasta se on erillinen osallistuja lauseen kuvaamassa tilanteessa. Tätä lausetta lukuun ottamatta aineistoni intransitiivilauseissa esiintyvät KOHTEET ovat kaikki sijamuodoltaan joko allatiivissa tai illatiivissa. Allatiivimuodossa näistä kohteita esiintyy seitsemän, kuten esimerkissä 73 *Etelä-Pohjanmaan vaikutusvaltaiselle miehelle*, ja illatiivimuodossa loput neljä, joista yhtenä esimerkin 74 KOHDE *Rätyyn*. Molemmat sijamuodot osoittavat kyseisten substantiivilausekkeiden olevan jollain tavalla lauseen kuvaaman toiminnan KOHTEENA.

- (72) Kokeneen Itämeri-tutkijan ja merellä liikkujan kohtaloksi oli koitua Tallinkin aluksen peräaalto. (SK)
- (73) Mersu sopii Etelä-Pohjanmaan vaikutusvaltaiselle miehelle – – (TK)
- (74) Miksi Stubb päätyi juuri Rätyyn? (LR)

Aineistoni KOHTEEN sisältävissä intransitiivilauseissa esiintyy enimmäkseen verbejä, joiden ilmaisemalla toiminnalla ei tyypillisimmin ole ollenkaan toimeenpanijaa tai se on jokin eloton entiteetti. Näiden verbien ilmaisemat toiminnat eivät ole siis aktiivisimmas-ta päästä, vaan ne ovat melko kuvailevia. *Sopia*-verbi esiintyy aineistoni KOHTEEN sisäl-

tävissä intransitiivilauseissa kolme kertaa (esimerkit 73, 75 ja 76), eikä sen ilmaisemalle toiminnalle ole esitetty toimeenpanijaa, vaan merkityksensä mukaan 'olla (kooltaan, muodoltaan, väriltään tm. ominaisuuksiltaan) jnk mukainen, jtk vastaava, vastata jtk, olla sopiva, käydä' 'olla sovelias, hyvä, omiaan jhk (tarkoitukseen), jksik, vastata jnk vaatimuksia' (KS, s.v. *sopia*) käytännössä kertoo jotain lauseen subjektin (*mersu, lounaspaikka, malli*) ja KOHTEEN (*Etelä-Pohjanmaan vaikutusvaltaisen mies, ylitarkastaja Venla Roth, "ruuhkavuosia" elävä, useita työnantajia palvellet yksityislääkäri*) välisestä suhteesta. Koska kyseisten lauseiden subjektit eivät aktiivisesti suorita tai pane alkuun verbin ilmaisemaa toimintaa *sopiminen*, joka on riippuvainen kummankin osallistujan ominaisuuksista, voidaan myös lauseiden KOHTEIDEN ajatella olevan jollain tavalla mukana *sopimisen* tapahtumisessa. *Sopia*-verbin kanssa esiintyvissä KOHTEISSA voi siis jossain määrin nähdä epätyypillistä aktiivisuuden piirrettä suhteessa lauseen ilmaiseman toimintaan. (Esimerkin 76 lainausmerkit alkuperäisen tekstin mukaan.)

- (75) Lounaspaikka sopii ylitarkastaja Venla Rothille oivallisesti. (VR)
- (76) Verokikkailun mahdollistanut malli sopi hänen mukaansa "ruuhkavuosia" elävälle, useita työnantajia palvelleelle yksityislääkärille. (LR)

Esimerkeissä 77–78 ovat kaksi aineistoni KOHTEEN sisältävissä intransitiivilauseissa esiintyvää idiomaattisen ilmauksen muodostamaa predikaattia *tulla tutuksi* ja *koitua kohtaloksi*. Näiden idiomaattisten ilmausten voi nähdä aiheuttavan jotain muutosta KOHTEISSA, minkä takia kyseiset KOHTEET saavat hieman TAIPUJAAN viittaavia piirteitä.

- (77) Taloushuolet ovat tulleet Kososelle vuosien mittaan tutuiksi. (TK)
- (78) Kokeneen Itämeri-tutkijan ja merellä liikkujan kohtaloksi oli koitua Tallinkin aluksen peräaalto. (SK)

Esimerkki 79 on koko aineistoni ainoa nollapersonan sisältävä lause, jossa esiintyy jokin haastateltuun viittaava semanttinen rooli. Esimerkin 79 tapauksessa se on KOHDE *hän*. Nollapersonaksi kutsutaan lauseen implikoimaa osallistujaa, jolla tarkoitetaan yleensä ketä tahansa tai puhujaa itseään. Tavallisimmin nollapersonaksi tulkitaan lauseen ilmipanematon subjekti, jolloin predikaatti on kolmannessa persoonassa, kuten esimerkissä 79 *kysyy*. Nollapersonaksi voidaan tulkita myös ilmipanematta jäänyt objekti (VISK, määritelmät). Esimerkin 79 lause voidaan siis tulkita joko niin, että kyseisen lauseen sisältävän artikkelin kirjoittaja ja haastattelijä on itse kysynyt objektilta *hän* tämän *omista kiusaamiskokemuksista* tai niin, että lause kuvaa, miten *hän* reagoi, kun kuka tahansa on lauseen kuvaaman tilanteen kysyjänä. Esimerkin 79 kuvaamassa tilan-

teessa esitetty kysymys liittyy vahvasti kyseisen artikkelin haastatellun työnkuvaan, joten laajemmasta näkökulmasta katsottuna molemmat tulkinnat nollapersoonasta ovat hyvin realistisia.

(79) – – kun häneltä kysyy omista kiusaamiskokemuksista. (CS)

Aineistoni erikoislauseissa esiintyy kaksi KOHDETTA, joista tarkemmin sanottuna toinen esiintyy genetiivialkuisessa lauseessa (esimerkki 80) ja toinen omistuslauseessa (esimerkki 81). Esimerkissä 80 on refleksiivinen KOHDE *itseään*. Se on lauseen objekti eli toimii genetiivisubjekti-KOKIJAN *Vuoksenmaan* suorittaman toiminnan *näkeminen* KOHTEENA. Esimerkin 81 omistuslauseessa KOHDE *sovittelija* on osana lausetyypin mukaista hallinnoitavaa entiteettiä ilmaisevaa substantiivilauseketta *vaikeuksia sijoittaa sovittelija tiettyyn lokeroon*. KOHTEEN merkityksen *sovittelija* saa juuri lausekkeen muodostamassa merkityksessä eikä omistuslauseen konstruktista.

(80) Vuoksenmaan on vaikea nähdä itseään suomalaisen komedian jatkumossa. (JV)

(81) Osapuolilla on vaikeuksia sijoittaa sovittelija tiettyyn lokeroon. (EL)

Aineistossani esiintyy kaikkiaan 11 refleksiivipronominilla *itse* muodostettua refleksiivistä KOHDETTA. Ne viittaavat siis saman lauseen sisällä mainittuun samaan tarkoitteeseen viittaavaan nominilausekkeeseen, omassa tutkimusasetelmassani aina haastateltuun henkilöön. Jotta *itse* olisi KOHDE, täytyy samaan henkilöön viittaavan nominilausekkeen toimia lauseessa kuvatun toiminnan suorittajana, esimerkiksi TEKIJÄNÄ, kuten esimerkiksi 82. Siinä subjekti-TEKIJÄ *hän* suorittaa verbin ilmaiseman toiminnan *kuvaileminen*, jonka objekti-KOHTEENA toimii sama entiteetti kuin *hän*, joka ilmaistaan refleksiivipronominilla *itse*. *Itse*-sana esiintyy aineistossani myös kontrastoivassa merkityksessä (ks. esim. VISK § 768), kuten esimerkiksi 83, jossa *itse* ei ole erillinen lauseenjäsen eikä siten myöskään semanttiselta rooliltaan erillinen pääsanastaan *Lahti*.

(82) Hän kuvailee itseään oikeudenmukaiseksi johtajaksi – – (UN)

(83) Lahti itse on elänyt kolme vuotta Intiassa suurlähetystön virkailijana ja neljä Yhdysvalloissa. (EL)

Aineistoni 11 refleksiivisestä KOHTEESTA seitsemän viittaa subjekti-TEKIJÄÄN ja loput neljä subjekti-KOKIJAAN, joista yksi on genetiivimuotoinen subjekti. Nämä neljä subjekti-KOKIJAN ja refleksiivisen objekti-KOHTEEN sisältämää lausetta kuvaavat KOKIJAN näkemyksiä itsestään predikaatteina mentaaliset *kokea*, *pitää*, *nähdä* ja *tuntea* -verbit.

Nämä KOHTEET kuvataan siis abstraktien ja mentaalisten toimintojen kohteina. Melkein kaikki aineistoni refleksiivisen *itse*-pronominin muodostaman KOHTEEN sisältävät lauseet kuvaavatkin jotain abstraktia toimintaa. Ainoastaan esimerkin 84 lauseessa *itse* on osallisena täysin konkreettisesti tapahtumassa, predikaatin *sai kammettua* kuvaaman toiminnan KOHTEENA. Lisäksi kahden lauseen, esimerkit 85 ja 86, voidaan tulkita kuvaavan ainakin osittain konkreettisia tapahtumia. Esimerkin 85 predikattiverbi *päättää* ilmaisee tässä yhteydessä abstraktia ja mentaalista toimintaa 'tehdä päätös, ratkaista' (KS, s.v. *päättää*). Objektina toimivan verbilausekkeen *ostaa itsensä ulos* pääsana *ostaa* kuvaa konkreettista toimintaa 'hankkia jtk (itselleen) suorittamalla siitä maksu' (KS, s.v. *ostaa*), jonka KOHTEENA refleksiivipronomini *itsensä* toimii. Lauseen ilmaisema toiminta on siis vain osittain konkreettista, mutta koska lukuun ottamatta esimerkkejä 84 ja 86 kaikkien muiden *itse*-KOHTEEN sisältävien lauseiden ilmaisemat toiminnat ovat täysin abstrakteja, lasken esimerkin 85 kuitenkin ylipäätään konkreettista toimintaa kuvaavaksi. Esimerkin 86 kuvaama toiminta *rakentaminen* kohdistuu hieman abstraktimpaan entiteettiin *luja verkosto*, joka koostuu konkreettisista ihmisistä, mutta verkostona on abstrakti käsite. Lauseen ilmaisema toiminta *rakentaminen* voidaan käsittää myös konkreettisina tekoina, sillä vaikka se kohdistuu abstraktiin *lujaan verkostoon*, se tarkoittaa konkreettisiin ihmisiin kohdistuvia konkreettisia tekoja. Esimerkin 86 ilmaiseman toiminnan konkreettisuutta jää siis tulkinnanvaraiseksi.

- (84) Siitä Knuuttila sai kammettua itsensä juuri ja juuri veneen alta pois. (SK)
- (85) – – ja he päättivät ostaa itsensä ulos. (JV)
- (86) Ympäri vuorokautiseksi poliitikoksi luonnehdittu Rättyö on rakentanut itselleen lujan verkoston. (LR)

Edellä esitelty kolme konkreettista toimintaa kuvaavaa lausetta ovat kaikki transitiivilauseita, joissa *itse* toimii objektina. Objekti-KOKIJA *itse* viittaa kunkin lauseen subjekti-TEKIJÄÄN, joka voi suorittaa konkreettisia toimintoja toisin kuin subjekti-KOKIJA. Loput kahdeksan aineistoni refleksiivisen KOHTEEN sisältävää lausetta kuvaavat abstrakteja toimintoja, kuten esimerkissä 87 *haastaminen*. Kaikissa subjekti-KOKIJAN sisältävissä lauseissa predikaattiverbit ilmaisevat KOKIJAN ominaisuuksien vuoksi vielä tarkemmin rajatusti mentaalisia toimintoja, kuten esimerkissä 88 *kokeminen*. Edellä mainittuja kolmea ainakin jossain määrin konkreettista toimintaa kuvailevaa lausetta (esimerkit 84–86) ja esimerkkiä 87 lukuun ottamatta kaikki aineistoni refleksiivisen KOHTEEN sisältävät lauseet ilmaisevat subjektin jonkinlaisen näkemyksen tai kokemuksen itsestään.

Predikaattiverbeinä niissä esiintyvät: *kokea, tuntee, pitää (jonakin), nähdä (jonakin), luottaa* ja kahdessa lauseessa *kuvailta*.

- (87) Vuoksenmaa halusi haastaa itsensä oppimaan uutta ja etsimään uusia yleisöjä. (JV)
- (88) Silti hän kokee itsensä suomalaiseksi. (OS)

5.3 Omistaja

Neljästä hypoteeseihini sisältyvästä semanttisesta roolista OMISTAJIA esiintyy aineistosani vähiten: 27 kertaa eli vain 2 % kaikista haastateltuihin viittaavista semanttisista rooleista. Melkein kaikki aineistoni haastateltuihin viittaavat OMISTAJAT esiintyvät erikoislausetyyppien ryhmään kuuluvissa omistuslauseissa. Niissä on tyypillisesti alussa sijaltaan adessiivimuotoinen eli epätyypillinen subjekti, kuten esimerkissä 89 *Longalla* ja esimerkissä 90 *valtakunnansovittelijalla*. Omistuslauseen predikaattina toimii *olla*-verbi, ja yleensä sen lopussa ilmaistaan omistettava entiteetti, kuten esimerkissä 89 *epäkiitollinen virka* ja esimerkissä 90 *tilaisuus kehitellä visioitaan*. Aineistoni omistuslauseissa esiintyy 25 haastateltuun viittaavaa OMISTAJAA eli 93 % kaikista OMISTAJISTA. Loput eli kaksi aineistoni OMISTAJAA esiintyvät transitiivilauseissa, kuten esimerkissä 91. Molemmissa transitiivilauseissa predikaattina toimii *omistaa*-verbi, jonka objektina toimii omistettava entiteettiä ilmaiseva substantiivilauseke, kuten esimerkissä 91 *neljännesosan elokuvatuotantoyhtiö Tuffi Filmsistä*. Aineistoni muissa lausetyypeissä ei esiinny OMISTAJIA, vaikka jonkinlaista omistussuhdetta voi ilmaista myös muiden lausetyyppien avulla, kuten intransitiivilauseella (*tämä kuuluu minulle*) tai kopulalauseella (*tämä on minun/omistuksessani*).

- (89) Longalla on epäkiitollinen virka. (EL)
- (90) Valtakunnansovittelijalla on tilaisuus kehitellä visioitaan vapaa-aikanaan. (EL)
- (91) Selma Vilhunen omistaa neljännesosan elokuvatuotantoyhtiö Tuffi Filmsistä – (SV)

OMISTAJIEN prototyypisyydessä ei ole paljoa analysoitavaa tai vertailtavaa, sillä OMISTAJALLA ei ole muita prototyypisiä piirteitä kuin se, että se yksinkertaisesti jollain tasolla omistaa tai pitää hallussaan lauseessa kuvattua konkreettista tai abstraktia entiteettiä. Joitain eroavaisuuksia omistajuudessa voi kuitenkin havaita aineistoni eri OMISTAJIEN välillä. Aineistoni kaksi transitiivilauseessa esiintyvää OMISTAJAA ovat ehdottomassa

omistussuhteessa hallinnoimaansa entiteettiin, sillä lauseiden predikaattina toimii juuri *omistaa*-verbi, joka ei jätä vaihtelua tai tulkinnanvaraa omistussuhteeseen. Esimerkin 92 *auto* esitetään lauseessa OMISTAJAN *valtakunnansovittelija Esa Lonka* viralliseksi omaisuudeksi. Esimerkin 93 omistuslauseessa kerrotaan OMISTAJAN *hän* lauseessa hallinnoiman entiteetin *koti* sijainti, mutta Virallisemmasta *kodin* ja *hänen* välisestä omistajuudesta lause ei kerro kuitenkaan mitään suoraan. Omistuslauseessa kuvattu omistussuhde voi olla kevyempi ja kuvata myös eritasoista hallinnointia tai hallussapitoa. Kyseessä voi olla jokin hetkellinen, lainatun tai vaikka varastetun entiteetin hallussa pitäminen. Omistuslauseissa kuvatut hallinnoitavat entiteetit voivat olla myös sellaisia abstrakteja asioita, jotka eivät sopisi *omistaa*-verbin täydennyksiksi, kuten esimerkissä 94 *hyvä mieli*.

- (92) -- auton omistaa valtakunnansovittelija Esa Lonka. (EL)
- (93) Hänellä on koti Tampereen Pispalassa -- (JV)
- (94) Nyt Porvarilla on hyvä mieli -- (MP)

Viiden aineistoni haastateltuun viittaavan OMISTAJAN voi sanoa olevan piirteiltään jollain tavalla epätyypillisiä. Kolme niistä esiintyy kieltolauseessa, jolloin ei-omistaminen/-hallinnoiminen tekee kyseisistä OMISTAJISTA tavallaan juuri vastakohtia prototyyppiselle OMISTAJALLE. Suoran kiellon lisäksi samat OMISTAJAT saavat joko muita negatiivisia ja/tai vähätteleviä merkityksiä tai heidän kielteistä omistajuuttaan korostetaan entisestään. Esimerkissä 95 OMISTAJAN *Helle* ei-omistamista kärjistetään sanoilla *edes*⁴ ja *minkään*. Esimerkissä 96 OMISTAJAAN *Räty* liitetään kielteisessä muodossa olevat määritteet *Eduskuntavaaleissa valitsematta jääneellä*. Esimerkin 97 virkkeestä olen laskenut aiemmin esittämäni jaottelutavan mukaan saman elliptisesti toistuvan predikaattiverbin *olla* perusteella vain yhden analysoitavan OMISTAJAN. Kyseinen OMISTAJA *Vuoksenmaa* saa käytännössä eri piirteitä ensimmäisessä ja jälkimmäisessä lauseessa. Jälkimmäinen lause on kieltomuodossa, ja sen ilmaisemaa ei-omistamista vahvistetaan ilmaisulla *yhtään*.

- (95) Helteellä ei edes ole minkään puolueen - suomeksi Sdp:n - jäsenkirjaa. (MH)
- (96) Eduskuntavaaleissa valitsematta jääneellä Rädylle ei ollut kokemusta valtakunnanpolitiikasta. (LR)
- (97) Vuoksenmaalla on television Venla-palkintoja, mutta ei yhtään henkilökohtaista Jussia. (JV)

⁴ 'kielteisissä yhteyksissä ilmaisemassa jnk vähimmäisehdon tai vähintään odotettavissa olevan seikan puuttumista, olemassa olemattomuutta, toteutumattomuutta tms' (KS, s.v. *edes*)

Kahdessa aineistoni haastateltuun viittaavan OMISTAJAN sisältävässä lauseessa on muilla kuin edellä mainituin keinoin omistajuutta rajaavia ilmaisuja. Esimerkissä 98 OMISTAJAN *hän* omistajuutta vähentää omistettavaan entiteettiin liitetty rajoittava ilmaus *vain*.⁵ Esimerkissä 99 taas kyseenalaistetaan kysymyslauseen rakenteella koko OMISTAJAN *hän* omistajuus.

(98) Hänellä on vain hämäriä lapsuusmuistoja – – (OS)

(99) – – onko hänellä edellytyksiä ministeriksi. (LR)

Aineistoni OMISTAJIEN ominaisuuksia voi verrata myös lauseissa kuvattujen hallinnoitavien entiteettien avulla. Aineistoni OMISTAJIEN omistettavista/hallussa olevista entiteeteistä 11 eli 41 % edustaa jotain konkreettista asiaa. Konkreettiset entiteetit ovat joko mainittavan kokoisia/arvoisia omaisuuksia, kuten aiemmassa esimerkissä 93 *koti*, tai ihmiseen viittaavia, kuten esimerkissä 100 *alaiset*. Aineettomat entiteetit ovat useimmiten joko henkistä omaisuutta, kuten esimerkissä 101 *kokemusta*, luonteenpiirteitä, kuten esimerkissä 102 *terrierin asenne*, tai jotain muuta abstraktia asiaa, kuten uranäkymiä, kuten esimerkissä 103 *kolme uravaihtoehtoa*, tai vain mielialaa, kuten aiemmassa esimerkissä 94 *hyvä mieli*.

(100) Hänellä on jo 55 alaista – – (UN)

(101) Eduskuntavaaleissa valitsematta jääneellä Rädyllä ei ollut kokemusta valtakunnanpolitiikasta. (LR)

(102) Itämeren pelastajalla on terrierin asenne – – (MP)

(103) Lukion jälkeen Kososella oli kolme uravaihtoehtoa – – (TK)

5.4 Kokija

KOKIJA on elollinen, lauseessa kuvatun tunteen, mentaalisen tilan tai muutoksen kokija. (Vilkuna 1996: 134). KOKIJOITA esiintyy aineistossani yhteensä 77, mikä vastaa 7 % eli kolmanneksi suurinta osuutta kaikista haastateltuihin viittaavista semanttisista rooleista. Transitiivilauseissa KOKIJOITA esiintyy eniten: 26 eli 34 % kaikista aineistoni KOKIJOISTA. Toiseksi suurimmat KOKIJA-ryhmät ovat intransitiivi- ja kopulalauseissa, joissa kummassakin niitä esiintyy 22 eli 30 % kaikista KOKIJOISTA. Lisäksi erikoislausetyypeissä esiintyy seitsemän KOKIJAA eli 9 % kaikista aineistoni KOKIJOISTA. Vilkunan

⁵ Esim. KS antaa ensisijaiseksi merkitykseksi 'rajoitusta ilmaisemassa a) ei enempää kuin; ei muu(t), muuta, muuten, muussa tms. kuin; ainoastaan, pelkästään, yksinomaan, yksistään. b) ilmaisemassa rajoitusta, varausta, poikkeusta tms. edellä mainittuun: paitsi että, lukuun ottamatta sitä että, erona, poikkeuksena, rajoituksena se että, kuitenkin niin että' (s.v. *vain*).

(1996: 336) mukaan KOKIJA on käytännössä usein lauseen subjektina tai tunnekausatiivien seurassa objektina. Oman aineistoni haastateltuun viittaavista KOKIJOISTA subjektina esiintyy 59 eli 77 % kaikista KOKIJOISTA, mikä sopii Vilkunan määritelmään. Tunnekausatiivin seurassa objektina esiintyy aineistoni KOKIJOISTA vain seitsemän eli 9 %. Lisäksi kopulalauseiden allatiivimuotoisina määritteinä esiintyy 11 KOKIJAA eli 14 % kaikista aineistoni KOKIJOISTA.

Pitää ja *uskoa* ovat aineistoni haastateltavaan viittaavan KOKIJAN sisältävissä lauseissa eniten toistuvat predikaattiverbit. *Pitää* esiintyy yhdeksän kertaa ja *uskoa* seitsemän kertaa. Niiden valenssiin kuuluu kohteena toimiva osallistuja, joka on joko objekti tai adverbiaali, jolloin lausetyyppi on joko objektin kanssa transitiivilause, kuten esimerkeissä 104, 106 ja 108, tai adverbiaalin kanssa intransitiivilause, kuten esimerkeissä 105 ja 107. *Pitää* on monimerkityksinen verbi, joka voi tarkoittaa lauseyhteydestä riippuen erityylisiä konkreettisia tai abstrakteja toimintoja. Aineistoni KOKIJAN sisältävissä lauseissa *pitää* on predikaattina kannanoton ja/tai mielipiteen merkityksessä 'olla jstak jtk mieltä, katsoa, luulla jksik/jonkinlaiseksi; tuntee mieltymystä, olla mieltynyt jkhun tai jhk' (KS, s.v. *pitää*). Esimerkin 104 predikaatti *pitää* kertoo lauseen ilmaisevan subjekti-KOKIJAN *hän* näkemyksen *hyvä slogan* objektista *puolustusvoimien iskulause*. Se on siis transitiivilause. Esimerkki 105 taas on intransitiivilause, jossa predikaattiverbi *pitää* on merkityksessä 'tuntee mieltymystä' ja saa täydennykseksi adverbiaalin *runonlausumisesta*.

(104) Hän pitää tuota puolustusvoimien iskulausetta hyvänä sloganina. (LR)

(105) Roth piti myös runonlausumisesta. (VR)

Verbillä *uskoa* on myös useampaa merkitystä, joista 'pitää jtk totena, varmana, ottaa jk todesta; otaksua, luulla' (KS, s.v. *uskoa*) menee limittäin *pitää*-verbin merkitysten kanssa. Esimerkin 106 transitiivilauseen subjekti-KOKIJALLE *Valo* ilmaistu toiminta *uskominen* on juuri tällaisessa merkityksessä. Näin on myös esimerkin 107 intransitiivilauseessa, jossa verbin *uskoa* täydennyksenä on subjekti-KOKIJAN *Silfver* lisäksi adverbiaali *vallankumouksen voittoon*. Esimerkissä 108 verbi *uskoa* viittaa myös uskontoon, sillä subjekti-KOKIJA *isä Elias* esittää joidenkin tapahtumien syyksi *Jumalan tahdon*. Esimerkin 108 predikaattiverbillä *uskoa* on siis myös merkitys 'luottaa jumalan, jumaluu-den olemassaoloon' (KS, s.v. *uskoa*).

- (106) Valo ei usko, että kansallismielinen hurmio kestää kovin pitkään, sillä kaikki merkit – – (RV)
 (107) Silfver uskoo sodasta huolimatta vallankumouksen voittoon. (OS)
 (108) (Yksi puhuu sattumasta, toinen kohtalosta,) isä Elias uskoo, että kyse on Jumalan tahdosta. (EH)

Verbit *pitää* ja *uskoa* sopivat hyvin KOKIJAN prototyypisiin piirteisiin niissä mentaalisia kokemuksia kuvaavissa merkityksissään, joissa ne esiintyvät aineistoni KOKIJAN sisältävissä lauseissa. Emotionaalisia merkityksiä niillä ei aineistossani ole. Suoraan tunteita kuvaavia ilmauksia esiintyy aineistossani 12:ssa haastateltuun viittaavan KOKIJAN sisältävässä lauseessa, ja lisäksi 16 KOKIJAN voi tulkita lauseessa ilmaistussa tilanteessa kokevan jossain määrin tunteellisia tiloja tai muutoksia. Esimerkissä 109 predikaatti *kaipaa* kuvaa merkityksessä 'ikäväidä, surra; haluta, toivoa' (KS, s.v. *kaivata*) selvästi subjekti-KOKIJAN "*Verentuoma*" kokemaa tunnetta. Esimerkissä 110 on sama predikaattiverbi *kaivata* mutta rationaalisemmassa merkityksessä 'havaita puuttuvaksi; etsiä, kysyä, tiedustella; olla jnk tarpeessa, tarvita, vaatia' (KS, s.v. *kaivata*). Lauseen ilmaisema subjekti-KOKIJAN *hän* näkemys perustuu oletettavasti järkeilyyn, mutta *kaivata*-verbillä ilmaistuna se voi tulkinnasta riippuen sisältää myös emotionaalista merkitystä. Vastaavan tyyppisiä osittain tunteisiin perustuviksi kokemuksiksi ja osittain rationaalisemmiksi näkemyksiksi tulkittavia ilmauksia esiintyy aineistossani haastateltuun viittaavan KOKIJAN sisältävissä lauseissa 15. Esimerkin 111 kopulalauseen kuvaama tilanne *olla mielissään* on sekä subjekti-KOKIJAN *Silfver* tunteellinen olotila että tämän rationaalinen mielipide substantiivilausekkeesta *siitä*. (Esimerkin 109 lainausmerkit alkuperäisen tekstin mukaan.)

- (109) "*Verentuoma*" kaipaa aina veden äärelle. (TK)
 (110) Kiintiöiden sijaan hän kaipaisi Suomeen rahoitusprosesseja koskevaa pitkäjänteistä tutkimustietoa – – (SV)
 (111) Silfver on mielissään siitä – – (OS)

Erilaisia kiinnostuksen laatua ja määrää kuvailevia ilmauksia esiintyy kymmenessä aineistoni haastateltuun viittaavan KOKIJAN sisältävässä lauseessa. Verbit *kiinnostaa* ja *innostua* esiintyvät molemmat kaksi kertaa, ja lisäksi jälkimmäisestä löytyy muodot *olla innoissaan* ja *innostunut* (jonka lasken partisiipiksi myöhemmin tässä alaluvussa esiteltujen perustelujen takia). Muita kiinnostuksen laatua ja määrää kuvaavia ilmauksia aineistossani ovat esimerkin 112 *hullaantua* (*jostakin*), esimerkin 113 *lumoutunut* (*josta-*

kin), *kiehtoa* ja ikään kuin kiinnostusta päinvastaisina ilmauksina esiintyy verbit *kyllästyä* ja esimerkin 114 *vieroksuttaa*.

(112) Roth hullaantui Edith Södergranin ja Eeva-Liisa Mannerin runoista.
(VR)

(113) Yhdeksänvuotias tyttö oli lumoutunut Kristiina Halkolasta. (LR)

(114) – – ja opiskelutoverien vasemmistolaisuus vieroksutti konservatiivisen kodin poikaa. (VN)

Tyypillisen kopulalauseen ilmaisema tilanne on tapahtumiltaan vähemmän aktiivinen muihin lausetyyppeihin verrattuna, ja tyypilliselle kopulalauseen subjektille ei voikaan nimetä mitään piirteitä, joiden perusteella sen voisi laskea semanttiselta rooliltaan joksikin muuksi kuin TEEMAKSI. Osassa aineistoni kopulalauseita subjektia kuvaileva predikatiivi tai adverbiaali ilmaisee kuitenkin selkeästi jonkin subjektin kokeman tunnetilan tai muun mentaalisen kokemuksen, jolloin subjekti on KOKIJA. Esimerkissä 115 subjektina on KOKIJA *Lonka*, jolle ilmaistaan kopulalauseen rakenteen avulla tunnetila *olla harmissaan*. Aineistoni KOKIJAN sisältävissä kopulalauseissa *olla*-verbiä täydentävänä predikatiivina tai adverbiaalina onkin aina jokin mentaalinen kokemus (kuten *ärtymys*, *harmi*, *varmuus*, *toiveikkuus*), joka ilmaisee subjektin kokevan jonkin tunteen, mentaalisen tilan tai niissä tapahtuvan muutoksen. Lähes kaikissa se on jokin tunnetila. Lisäksi kopulalauseessa voi olla esimerkin 116 kaltainen rakenne, jossa KOKIJA on lauseen allatiivimuotoisena määrittäneä. Tällainen adverbiaali-KOKIJA toimii tavallaan kopulalauseen näkökulmana, ja lauseen kuvaus subjektista on adverbiaali-KOKIJAN kokemusta. Esimerkin 116 lauseessa kuvataan subjektia *Ellan teini-ikäinen tytär Siiri* predikatiivilla *erityisen läheinen hahmo*, joka ominaisuutena liittyy subjektiin ainoastaan adverbiaalinen *hän* kokemana/näkökulmasta. Merkityksen kannalta lause siis kuvaa KOKIJAN *hän* tuntemuksia lauseen subjektista *Ellan teini-ikäinen tytär Siiri*. Vastaavia allatiivimuotoisena adverbiaalina esiintyviä KOKIJOITA on aineistossani kahdeksan, kuten seuraavassa kappaleessa esiteltävät esimerkit 117 ja 118.

(115) Siitä *Lonka* on edelleen harmissaan – – (EL)

(116) Erityisen läheinen hahmo hänelle on *Ellan teini-ikäinen tytär Siiri*.
(JV)

Kaikkien aineistoni KOKIJAN sisältävien kopulalauseiden predikatiivit/adverbiaalit eivät suoraan ilmaise mitä tunteita tai mentaalisia tiloja KOKIJA käy läpi, vaan ne ilmaistaan idiomaattisesti. Esimerkin 117 predikatiivi *kova pala* implikoi vahvoja tunteita muttei kuvaa niitä suoraan. Rakenne *jk on kova pala* 'vaikea, hankala, vastenmielinen asia,

tehtävä tms.’ (KS) voi tarkoittaa myös konkreettista vaikeutta, mutta esimerkissä 117 se ilmaisee subjektin *se* tuottamia henkisiä vaikeuksia. Samoin esimerkin 118 predikaatiivi *riippa* ’(veneen) ankkurikivi (ja -köysi); kuv. taakka, vastus’ (KS, s.v. *riippa*) ainoastaan implikoi siihen liittyviä tunteita. Molemmissa idiomatisissa ilmauksissa mentaalinen ja tyypillisesti juuri emotionaalinen kokemus on kuitenkin selvästi ensisijainen tulkinta.

(117) Knuutilalle se oli kova pala. (SK)

(118) – – mutta työmarkkinaleirien ulkopuolisuus on hänelle riippa. (EL)

Neljä aineistoni KOKIJAN sisältävää lausetta voi tulkita rakenteeltaan joko intransitiivilauseeksi tai kopulalauseeksi. Esimerkin 119 *lumoutunut* voidaan tulkita adjektiiviksi, jolloin se toimii kopulalauseen predikaatiivina, tai se voidaan nähdä osana pluskvamperfektissä esitettyä predikaattia *oli lumoutunut*. Olen tehnyt oman tulkintani sen perusteella, onko lauseen (tai tarvittaessa sitä ympäröivän tekstin) kuvaamassa tilanteessa oleellisempaa KOKIJAN lauseessa kuvatun hetken kokemus (esimerkissä 119 *lumoutuneena oleminen*) vai tämän kokemuksen syntyminen (esimerkissä 119 *lumoutuminen*). Esimerkin 119 ilmaisemassa tilanteessa koen oleellisemmaksi kuvatun KOKIJAN *yhdeksänvuotias tyttö* lumoutuneena olemisen kuin sen, että tämä *lumoutuminen* on jossain kohtaa tapahtunut. Samoin esimerkissä 120 *innostunut* voi olla KOKIJAA *hän* kuvaileva adjektiivi eli lauseen predikaatiivi tai osa intransitiivilauseen menneen ajan predikaattia *oli innostunut*. Adverbiaali *valtavan* ei kuitenkaan sopisi samassa muodossa, jos intransitiivilauseeksi tulkittu ilmaisun aikamuotoa muuttaisi preesenssiin tai imperfektiin (*innostuul/innostui valtavasti*), joten lauseen kuvaamassa tilanteessa muuttuisi aikamuodon mukana muukin näkökulma. Tämänkin vuoksi lasken esimerkin 120 kopulalauseeksi. Esimerkin 121 predikaatin *on pettynyt* on oman näkemykseni mukaan yhtä perusteltua tulkita joko kopulalauseen kuvaukseksi KOKIJAN *hän* tämänhetkisestä kokemuksesta tai perfektissä olevaksi intransitiivilauseeksi. Tulkitsen sen tarkoittavan oikeastaan molempia, mutta painotus on nykyhetkessä, joten lasken sen kopulalauseeksi.

(119) Yhdeksänvuotias tyttö oli lumoutunut Kristiina Halkolasta. (LR)

(120) Hän oli valtavan innostunut – – (MH)

(121) Mutta hallitukseen hän on pettynyt. (OS)

Kuudesta aineistoni KOKIJAN sisältävästä erikoislauseesta neljä on genetiivialkuisia, kuten esimerkki 122, joka alkaa genetiivisubjektilla *Vilhusen*. Kaikissa neljässä genetiivialkuisten lauseiden predikaateissa on sama idiomatisen rakenne: *on vaikea* + A-

infinitiivi. Tämä rakenne kuvaa tilannetta, jossa osallistuja (genetiivisubjekti) käy läpi vaikeuksia eli toisin sanoen *kokee* niitä, jolloin osallistuja on KOKIJA. Esimerkeissä 122 ja 125 on lisäksi selkeästi kokemukselliset predikaattiverbit *nähdä* 'tuntea, kokea' ja *ymmärtää*. Esimerkeissä 123 ja 124 on abstraktimman merkityksen saavat verbi-idiomit *saada ystäviä* ja *löytää paikkansa*. Jälkimmäisellä on selvästi kokemuksellinen merkitys, kun taas *saada ystäviä* voidaan nähdä myös konkreettisten ja tavoitteellisten tekojen kautta ja siten enemmän AGENTILLE sopivaksi. Toisin sanoen esimerkin 123 KOKIJA *hän* saa vähemmän prototyyppisiä piirteitä verbi-idiomista tulkittavan konkreettisen ja tavoitteellisen sävyn takia.

(122) Vilhusen on vaikea nähdä itseään suomalaisen komedian jatkumossa.

(SV)

(123) – – ja hänen oli vaikea saada ystäviä. (KH)

(124) – – mutta Rothin oli vaikea löytää paikkaansa. (VR)

(125) Silti hänenkin on ollut vaikea ymmärtää – – (RV)

5.5 Muut roolit

Aineistostani löytyy edellä käytyjen lisäksi yhteensä 72 muita haastateltuihin viittaavia semanttisia rooleja. Ne ovat: kolme PAIKKAA, viisi LÄHDETTÄ, yksi ÄRSYKE, 84 TEEMAA ja 46 TAIPUJAA. Nämä yhteensä 137 semanttista roolia muodostavat yhdessä 12 % aineistoni kaikista semanttisista rooleista.

PAIKKA on lauseen osallistuja, joka ilmaisee lauseessa kuvatun tapahtuman tai ominaisuuden sijaintia tai tämän mahdollisesti siirtyessä uutta sijaintia. Kaikki aineistoni kolme haastateltuihin viittaavaa PAIKKAA esiintyvät sijamuodoltaan inessiivissä, joten niihin liitetyt ominaisuudet eivät lauseissa kuvatuissa tilanteissa vaihda sijaintiaan. Illatiivi on toinen mahdollinen sijamuoto PAIKALLE, joka viittaa elolliseen entiteettiin. Aineistoni kolme haastateltuun viittaavaa PAIKKAA esiintyvät kaikki eri lausetyypeissä: eksistentiaalilauseessa (esimerkki 126), transitiivilauseessa (esimerkki 127) ja intransitiivilauseessa (esimerkki 128). Esimerkki 126 on tyypillinen tilalause, jossa alussa on paikanilmaus *hänessä*, verbi esiintyy eksistentiaalisubjektin kanssa ja koko lause ilmaisee arvioitavissa tai havaittavissa olevia asioita. Esimerkin 127 transitiivilauseessa on transitiiviverbi *huomata*, joka saa objektin *luovuttamisen tai hermostumisen mentaliteettia* ja PAIKKA *Minnassa* on paikan adverbiaali. Esimerkissä 128 on predikaattina intransitiiviverbi *herätä*, ja PAIKKA *hänessä* toimii paikan adverbiaalina. Kaikissa aineistoni lau-

seissa haastateltuun viittaava PAIKKA on käytännössä kuvailun kohteena, ja PAIKKAAN liitetyt ominaisuudet ikään kuin sijaitsevat siinä. Esimerkeissä 126 ja 127 haastateltuihin *hän* ja *Minna* liitetään luonteenpiirteitä, ja esimerkissä 128 kuvataan haastatellussa *hän* tapahtuvaa muutosta. (Esimerkin 127 lainausmerkit alkuperäisen tekstin mukaan.)

(126) Hänessä on silti annos maailmanparantajaa. (JV)

(127) " – – mutta en huomannut koskaan Minnassa luovuttamisen tai hermostumisen mentaliteettia." (MH)

(128) – – että elämä heräsi myös hänessä. (EH)

LÄHDE on lauseessa kuvatun tilanteen tai tapahtuman sijainnillinen lähtökohta. Kuten Hakulinen ja Karlsson (1979: 102) toteavat, lähtökohdan kuvaaminen eroaa sijainnin kuvaamisesta, ja siksi on tarpeellista käyttää erillisiä LÄHDE- ja PAIKKA-rooleja. Tyypillisimmillään LÄHDE on PAIKAN tavoin eloton entiteetti mutta joskus elollinen, kuten aineistoni viisi haastateltuun viittaavaa LÄHDETTÄ ovat. Kaksi aineistoni haastateltuun viittaavaa LÄHDETTÄ esiintyy intransitiivilauseessa (esimerkit 129 ja 130) ja kolme transitiivilauseessa (esimerkit 131–133). Aineistoni LÄHTEEN sisältävissä intransitiivilauseissa on predikaatteina intransitiiviverbit *tulla* ja *lähteä*. Näissä lauseissa *tulla* ilmaisee KS:n merkityksistä seuraavaa: 'jhk päämäärään kohdistuva liikkuminen' ja *lähteä* 'alkaa mennä/kulkea (pois), mennä (pois), poistua jstkn sijainnista' (em. s.v. *tulla*, *lähteä*). Ne siis kuvaavat jonkin entiteetin siirtymistä paikasta toiseen, jolloin LÄHDE sopii luontevasti lauseeseen. Transitiivilauseiden verbit *viedä* 'kuljettaa jtk jonnekin kauemmas, pois, muualle' (KS, s.v. *viedä*) ja *periä* ovat tyypillisiä transitiiviverbejä, jotka kuvaavat myös jonkin entiteetin siirtymistä abstraktista tai konkreettisesta paikasta toiseen. Esimerkin 132 LÄHDE *edeltäjältään* ei kuulu predikaattiverbin *sanoa* valenssiin, vaan infiniittisen *perineensä*-verbin, joka antaa sille prototyyppisen LÄHTEEN piirteet. Esimerkin 133 predikaattiverbin *jättää* perusmerkitys on 'antaa jäädä, aiheuttaa jnk jääminen' (KS, s.v. *jättää*), mikä kuvastaa objektin paikoilleen jäämistä ja sitä hallussa pitäneen entiteetin siirtymistä toisaalle. Esimerkissä 133 sillä on myös merkitys 'saada aikaan jälki, vaikutelma tms.' (KS, s.v. *jättää*), mikä ei vastaa tyypillisen LÄHTEEN piirteitä, joten tämä LÄHDE ei ole prototyyppinen.

(129) Pekka Lehdolta tulee tänä syksynä ensi-iltaan kaksi elokuvaa. (PL)

(130) Tuleviin hallitusneuvotteluihin konkarilta lähtee toivomus – – (VN)

(131) Yritys vie Vilhuselta aikaa päivän, pari viikossa – – (SV)

(132) – – sanoo perineensä edeltäjältään eurooppalaisen huippulaboratorion.
(KH)

(133) Edunvalvontayksikköä vetänyt Helle jätti itsestään vastapuolelle tiukan, jopa militantin kuvan. (MH)

Lauseessa kuvattu entiteetti, jonka lähtökohtana LÄHDE toimii, on aineistossani ainoastaan kahteen LÄHTEESEEN viitatessa jokin konkreettinen asia. Ne ovat esimerkiksi 129 *kaksi elokuvaa* ja esimerkissä 132 *eurooppalaisen huippulaboratorion*. Loput kolme ilmaisevat abstrakteja asioita: *toivomus*, *aikaa* ja *tiukan, jopa militantin kuvan*. Aineistoni LÄHTEISTÄ neljä (esimerkit 129–132) on sijamuodoltaan ablatiivissa, kuten esimerkin 130 *konkarilta*, ja yksi LÄHDE (esimerkki 133) esiintyy elatiivissa. Esimerkin 133 elatiivimuotoinen LÄHDE *itsestään* poikkeaa muista aineistoni LÄHTEISTÄ muutenkin, sillä sen muodostaa refleksiivinen *itse*-pronomini, joka viittaa saman lauseen subjekti-TEKIJÄÄN *edunvalvontayksikköä vetänyt Helle*. (Refleksiivistä itse-pronominia itsenäisenä lauseen osallistujana olen käsitellyt luvussa 5.2.)

ÄRSYKE on lauseessa kuvattun toiminnan aiheuttaja. Se eroaa AGENTISTA siten, että se ei itse suorita toimintaa vaan aiheuttaa sen jossain muussa lauseen osallistujassa. VISK (määritelmät) luokittelee ÄRSYKKEEN olevan tunneverbien kuvaaman toiminnan aiheuttaja. Aineistossani esiintyy vain yksi haastateltuun viittaava ÄRSYKE esimerkissä 134. Se esiintyy syntaktiselta rakenteeltaan tyypillisessä transitiivilauseessa. *Paikalliset* on lauseen aloittava subjekti, transitiiviverbi *pelästyä* toimii predikaattina, ja lopussa sijaitsee objekti *nuorta miestä*. Merkitykseltään esimerkki 134 ei ole tyypillisin transitiivilause, sillä lauseen objekti ei ole passiivinen KOHDE vaan ÄRSYKE, joka aiheuttaa subjektissa *paikalliset* tunneverbin kuvaaman toiminnan *pelästyminen*. Siksi myöskään subjekti *paikalliset* ei ole TEKIJÄ, kuten prototyypisesti olisi transitiivilauseessa, vaan lauseen ilmaiseman toiminnan *pelästyminen* KOKIJA.

(134) Paikalliset pelästyivät ensin nuorta miestä. (TK)

TEEMA on käyttämäni nimitys niin sanotuille jäännösrooleille eli lauseen kuvaamassa tilanteessa etualalla oleville osallisille, joilla on melko/täysin neutraali suhde predikaattiin ja joille ei voi nimetä muitakaan prototyypisiä semanttisen roolin piirteitä. Tällaisia piirteettömiä, predikaattiverbin valenssiin kuuluvia haastateltuun viittaavia osallistujia esiintyy aineistossani 84 eli 7 % kaikista haastateltuun viittaavista semanttisista rooleista. Käytännössä TEEMAN sisältävissä lauseissa ilmaistut tilanteet ovat ainakin jossain määrin TEEMAA kuvailevia ja hieman kopulalauseen tyyllisiä. 70 % eli suurin osa aineis-

toni TEEMOISTA esiintyykin kopulalauseissa subjekteina. Tämä on luontevaa, sillä kyseinen lausetyyppi kuvailee ja luokittelee *olla*-verbillä subjektia eikä ilmaise mitään toimintaa (Alho, Kauppinen 2008: 118). Näin subjekti on etualalla mutta toiminnan puuttuessa hyvin neutraalissa suhteessa lauseessa ilmaistuun tilanteeseen. Esimerkissä 135 *hän* on kopulalauseen subjekti, joka ei lauseen kuvaamassa tilanteessa suorita tai aiheuta mitään toimintaa tai muutosta, ei ole tapahtuman kohteena eikä muutu itse lauseessa kuvatussa tilanteessa mitenkään. Silti *hän* on subjektina lauseen oleellinen ja huomioitava osallistuja, joten luokittelen sen TEEMAKSI.

(135) Hän oli villi ja voimakastahtoinen tyttö – – (UN)

Toinen selkeä ryhmä, jossa aineistossani esiintyy TEEMOJA, on epätyypilliset eli predikaattittomat ja verbittömät lauserakenteet. Ne ovat käytännössä kaikki artikkeleiden kuvaotsikoita. Ilman verbiä lause ei ilmaise mitään tapahtumaa ja lauseessa etualalla olevien entiteettien suhteita lauseessa kuvattuun tilanteeseen on melko mahdotonta määrittellä. Tämä subjektinomaisen mutta semanttisia piirteitä vaille jäävä osallistuja on siis semanttiselta rooliltaan TEEMA. Näitä epätäydellisessä lauseympäristössä esiintyviä TEEMOJA on aineistossani 16 eli 19 % kaikista aineistoni TEEMOISTA. Nämä epätäydelliset lauseet alkavat kaikki subjektinomaisella viittauksella haastateltuun, kuten esimerkiksi 136 *Isä Elias*, ja sen jälkeen esitellään ympäristö (tai kahdessa tapauksessa kuvan tilanne ja toisessa niistä myös kuvassa haastatellun lisäksi mukana oleva henkilö), joka kyseisessä kuvassa on. Kuvan ympäristön/tilanteen nimeämisen lisäksi näiden verbittömien lauserakenteiden tarkoitus on avata artikkelin lukijalle sen merkitystä haastatellulle. Esimerkissä 136 paikan adverbiaali *kotikirkossaan Iisalmessa* ilmaisee kuvassa näkyvän rakennuksen fyysisen sijainnin lisäksi sen olevan TEEMAN *Isä Elias* kotikirkko, mikä taas kuvastaa sen merkitystä haastatellulle. Tällaiset verbittömät kuvaotsikot ovat tyypillisesti aineistossani esimerkin 136 tapaan lyhyitä, mutta muutamassa niistä TEEMAN sijaintia määritellään hieman monisanaisemmin, kuten esimerkiksi 137. Siinä TEEMAN *Timo Kosonen* tarkkan sijainnin määrittää paikan adverbiaali *Kekkos-oopperan näyttämöllä Suomi-laiva ruorissa*.

(136) Isä Elias kotikirkossaan Iisalmessa. (EH)

(137) Timo Kosonen Kekkos-oopperan näyttämöllä Suomi-laiva ruorissa.
(TK)

Kopulalauseiden ja epätäydellisten lauserakenteiden lisäksi aineistoni haastateltuihin viittaavia TEEMOJA esiintyy viidessä intransitiivilauseessa ja kahdessa genetiivialkuisessa lauseessa. Esimerkin 138 TEEMA, genetiivisubjekti *hän*, esiintyy genetiivialkuisessa nessessiivirakenteisessa lauseessa. Genetiivisubjekti *hän* ei osallistu lauseen predikaattiverbin ilmaisemaan toimintaan *täytyminen*, vaan kuvattu pakko syntyy ulkopuolisten olosuhteiden määrittelemänä, ja TEEMAN on sopeuduttava siihen. Oikeastaan lauseessa ei kuvata mitään toimintaa vaan tilannetta, johon genetiivisubjekti eli TEEMA *hän* on osallisena. Lauseen predikaattiverbin ilmaisema *täytyminen* kohdistuu suoraan TEEMAN *hän*, mutta *hän* ei silti ole lauseen kuvaamassa tilanteessa varsinaisena kohteena, eikä se aiheuta TEEMASSA *hän* muutosta tai mentaalaisia kokemuksia. Juuri näillä perusteilla esimerkin 138 *hän* on semanttiselta rooliltaan tyypillinen TEEMA. Esimerkin 139 TEEMA *Roth* on intransitiivilauseen subjekti mutta ei semanttisesta näkökulmasta osallistu tai ole kohteena lauseen predikaattiverbin ilmaisemaan toimintaan (*joltakin*) *näyttäminen*. Esimerkissä 140 TEEMA *pitkä mies tummansinisessä virkapuvussa* on myös intransitiivilauseen subjekti, joka ei aktiivisesti tai tarkoituksenmukaisesti suorita predikaatin *tuntuu olevan* ilmaisemaa toimintaa, vaan lauseen tilanne on kuvattu ulkopuolisen näkökulmasta.

(138) – – että hänen täytyi osata pitää puoliaan. (VR)

(139) Roth näytti enemmän eteeriseltä kuin jyrkältä. (VR)

(140) Pitkä mies tummansinisessä virkapuvussa tuntuu olevan väärässä paikassa. (KH)

TAIPUJIA esiintyy aineistossani 44 eli 4 % kaikista aineistoni haastateltuihin viittaavista semanttisista rooleista. Niistä suurin osa, 21 TAIPUJAA eli 48 %, esiintyy intransitiivilauseissa. Toiseksi eniten, 15 TAIPUJAA eli 34 %, esiintyy aineistoni tuloslauseissa ja loput kahdeksan eli 18 % esiintyy transitiivilauseissa. Aineistoni 21 TAIPUJAN sisältävää intransitiivilauseetta muodostuvat tyypillisten intransitiiviverbien ympärille. Suurin osa näistä verbeistä ilmaisee toimintaa, jonka osalliset eivät ole tarkoituksella, suunnitellusti tai itse aktiivisesti mukana kyseisessä toiminnassa, jolloin TAIPUJA on luonteva täydennys. Tällaisia aineistostani löytyviä verbejä ovat mm: *ajautua*, *vertautua*, *joutua* ja *päätyä*. Näistä esimerkissä 141 predikaattina on *päätyi* ja esimerkissä 142 *vertautuu*. Useimpien TAIPUJAN sisältävien intransitiivilauseiden valenssissa on myös yksi tai useampia adverbiaaleja, kuten esimerkissä 141 *töihin Kontulan lastenkotiin*.

(141) – – ja (hän) päätyi töihin Kontulan lastenkotiin. (UN)

(142) Lonka vertautuu lähinnä maltilliseen Teuvo Kallioon. (EL)

Viidessä aineistoni TAIPUJAN sisältävässä intransitiivilauseessa on translatiivimuotoinen täydennys predikaatin ilmaiseman ja TAIPUJAN läpikäymän toiminnan tuloksena. Esimerkissä 143 tällainen täydennys on *Juristiksi* ja esimerkissä 144 *valituksi*. Kyseisissä lauseissa ilmaistaan siis hyvin samanlaisia tilanteita samanlaisten osallistujien avulla kuin tuloslauseissakin, mutta ne on ilmaistu erilaisten syntaktisten rakenteiden avulla. TAIPUJA on luonteva osallistuja molemmissa konstruktioissa, sillä niissä keskitytään kuvaamaan muutosta, eikä sen aktiivista suorittamista. Esimerkissä 144 ilmaistaan lauseenvastikkeella (*vasta*) *tehdessään väitöskirjaa* subjekti-TAIPUJAN *hän* tehneen kyllä töitä lauseessa kuvatus muutoksen *kasvun* eteen, mutta infiniittisen verbin *tehdessään* kuvaama toiminta jää taka-alalle lauseen painottaessa predikaattiverbin *kasvaa* ilmaisemaa tapahtumaa. Esimerkissä 143 kuvattu toiminta *kasvaminen* on ammatillista ja henkistä sekä ainakin osittain yksilön omien valintojen seurausta. Lauseen ydin on kuitenkin tulkintani mukaan ilmaistun muutoksen *juristiksi kasvaminen* ajallinen sijoittuminen tiettyyn vaiheeseen koulutusta, ja sen tulkitsen olevan muusta kuin subjekti-TAIPUJAN *hän* päätöksistä kiinni. Siksi lasken esimerkin 143 subjektin *hän* TAIPUJAKSI enkä TEKIJÄKSI.

(143) Juristiksi hän kasvoi vasta tehdessään väitöskirjaa. (VR)

(144) Alustavan ääntenlaskennan mukaan hän oli tullut valituksi. (LR)

TAIPUJA siis kokee lauseessa kuvatussa tilanteessa jonkin muutoksen, jota ei ole itse käynnistänyt tai aiheuttanut, mutta sen ei voi sanoa olevan toiminnan suora kohde. Se on toisaalta melko passiivinen osallistuja, mutta siinä tapahtuu kuitenkin jokin muutos, johon sen voi laskea olevan osallisena, vaikkakaan ei tapahtuman aktiivisena toimeenpanijana. Esimerkeissä 145 ja 146 subjekti-TAIPUJAT *hän* ja *Roth* käyvät läpi ihmisen biologiaan liittyviä muutoksia *vuosien täyttäminen* ja *kypsyminen nuoreksi naiseksi*, jotka tapahtuvat geenien ohjaamina ja ajan kuluessa eivätkä ole kyseisten subjektien toimeenpanemia tai muutenkaan heidän kontrolloitavissaan. *Hän* ja *Roth* eivät siis voi olla TEKIJÖITÄ, sillä heillä ei ole mitään kontrollia suhteessa lauseessa ilmaistuun tapahtumaan, mutta he eivät voi olla KOHTEITAKAAN, sillä he ovat kuitenkin lauseiden kuvaamissa tapahtumissa ainoat havaittavissa olevat suorittajat, ja muutos tapahtuu juuri heidän tarkoitteissaan.

- (145) Hän oli juuri täyttänyt 18 vuotta. (OS)
(146) Kun Rothista kypsyi nuori nainen – – (VR)

Esimerkissä 147 on tuloslauseelle tunnusomainen *tulla*-verbi predikaattina. Aineistoni haastateltuun viittaavan TAIPUJAN sisältävistä tuloslauseista kolmessa (yllä oleva esimerkki 146 ja alla 148–149) on jokin muu kuin *tulla*-verbi predikaattina, nimittäin verbit *kypsyä* ja *tehdä*. Ne kuvaavat tuloslauseen mallin mukaisesti elatiivimuotoisen substantiivilausekkeen (*Rothista, Knuutilasta, hänestä*) läpikäymää muutosta, jonka lopputuloksen ilmaisevat lopun predikatiivit *nuori nainen, Itämeren suojelijan* ja *Raha-automaattiyhdistyksen toimitusjohtaja*. Esimerkki 148 on aineistoni ainoa transitiivinen tuloslause. Transitiivisessa tuloslauseessa subjektin tarkoite, esimerkissä 148 *Kotkan rannikkovesien surkea tila*, aiheuttaa lauseessa kuvatun muutoksen. Esimerkissä 149 on sama transitiiviverbi *tehdä*, mutta lause on passiivissa, jolloin aiheuttajaa ei ilmaista. Esimerkki 149 on aineistoni ainoa passiivimuotoinen haastateltuun viittaavan TAIPUJAN sisältämä lause. Aineistoni loput 14 TAIPUJAN sisältämää tuloslausetta ovat intransitiivisia (kuten esimerkit 147 ja 149) eli lauseissa ei ilmaista eksplisiittisesti muutoksen aiheuttajaa.

- (147) Pian Nummikoskesta tuli nuorten paikallisjärjestön puheenjohtaja.
(VN)
(148) Kotkan rannikkovesien surkea tila teki Knuutilasta Itämeren suojelijan. (SK)
(149) – – kunnes hänestä tehtiin toissa vuonna Raha-automaattiyhdistyksen toimitusjohtaja. (VN)

Aineistoni transitiivilauseissa esiintyy seitsemän eli 16 % aineistoni TAIPUJISTA. Aiheilitaan ne ovat tyypillisiä aineistoni TAIPUJAN sisältämiä lauseita: esimerkki 150 kuvaa opiskeluihin liittyvää tapahtumaa *päästä lukemaan sosiologiaa*, ja esimerkki 151 kuvaa subjekti-TAIPUJAN *Nord* kohtaamaa epämiellyttävää tapahtumaa (*”nuorten”*) *menettäminen*. Esimerkissä 152 TAIPUJA *Heikkilä* käy läpi lauseessa kuvatun tapahtuman *loukkaantuminen*. TAIPUJA *Heikkilä* on lauseen subjekti, mikä syntaktisesta näkökulmasta tarkoittaa hänen suorittavan lauseen predikaattiverbin ilmaiseman toiminnan *loukkaantuminen*, minkä perusteella *Heikkilä* voisi olla TEKIJÄ. Verbi *loukkaantua* kuvaa kuitenkin tapahtumaa, joka on yleensä suunnittelematon ja muiden kuin loukkaantujan itsensä aiheuttama (vrt. *loukata*), kuten aiemmin mainitut *ajautua* ja *vertautua*. Esimerkin 152 predikaattiverbin ilmaisema tapahtuma *loukkaantuminen* aiheuttaa lisäksi muutoksen subjektissa *Heikkilä*, joten se täyttää kaikki TAIPUJAN prototyyppiset piirteet. TAIPUJAN

Heikkilä mahdollinen osallisuus toimintaan *loukkaantuminen* jää sekä esimerkin 152 lauseen että koko sitä ympäröivän artikkelin perusteella täysin tulkinnanvaraiseksi. (Esimerkin 151 lainausmerkit alkuperäisen tekstin mukaan.)

(150) – – ja (hän) pääsi toisella yrittämällä valtiotieteelliseen tiedekuntaan lukemaan sosiologiaa. (OS)

(151) Nord on menettänyt kuusi "nuortaan". (UN)

(152) Yhdysvalloissa Heikkilä kuitenkin loukkaantui – – (TH)

Kolme aineistoni haastateltuun viittaavaa TAIPUJAA esiintyy lauseessa, jossa niille ilmaistaan jonkinlaista aktiivisuutta infiniittisen verbin avulla. Esimerkin 153 subjektilla *hän* on prototyyppisen TAIPUJAN suhde idiomaattiseen predikaattiin *on jäänyt (jostakin) paitsi*. Lauseenvastikkeen infiniittinen verbi *valitsemalla* antaa TAIPUJALLE *hän* kuitenkin vähemmän prototyyppistä sävyä toimijuudesta suhteessa koko lauseessa kuvattuun tilanteeseen. Vertailukohtana esimerkissä 154 objektina toimivalle TAIPUJALLE *Knuuttila* ei ilmaista minkäänlaista aktiivisuutta suhteessa lauseessa kuvatun tilanteen käynnistymiseen ja ohjailuun, vaan TAIPUJA *Knuuttila* on siinä suhteessa passiivinen osallistuja, joka käy läpi muiden saneleman muutoksen.

(153) – – että *valitsemalla* komedian *hän* on jäänyt jostakin paitsi. (JV)

(154) *Knuuttila* kuitenkin vapautettiin. (SK)

Yli puolet aineistoni TAIPUJAN sisältävistä lauseista kuvaa koulutukseen, ammattiin ja työelämään liittyviä käännteitä, kuten esimerkissä 155 *päätyminen töihin* tai esimerkissä 156 *pääseminen koulusta*. Aihepiirin käsittelyä on koko aineistossani ylipäättään runsaammin, koska artikkeleissa kuvataan haastateltujen elämää juuri tätä aihepiiriä painottaen. Näiden jälkeen yleisin lauseessa kuvattu TAIPUJAN läpikäymä tilanne tai muutos on jokin epämiellyttävä tapahtuma, kuten esimerkissä 157 *kuumeen nouseminen*.

(155) – – ja (hän) päätyi töihin Kontulan lastenkotiin. (UN)

(156) Kun kuopus pääsi koulusta – – (VN)

(157) Paluumatkalla Vilhuselle nousi kova kuume ja – – (SV)

Useimmiten eli yli 13 kertaa aineistossani toistuva predikaattiverbi haastateltuun viittaavan TAIPUJAN sisältävissä lauseissa on *päästä*. Se voi tarkoittaa 'jonkin halutun tai suotuisan tuloksen, päämäärän, vaiheen tms. saavuttamista' (KS, s.v. *päästä*), mikä antaisi myös TEKIJÄLLE sopivia piirteitä tulkitsemilleni ilmaisuille. Olen tulkinnut näissä lauseissa *päästä*-verbien tarkoittavan edellä mainitun merkityksen lisäksi tai pelkästään muita mahdollisia TAIPUJALLE sopivia, *päästä*-verbin merkityksiä, joita ovat:

'siirtyminen tai muutos tavoitellusta, toivotusta tai mieluisasta olotilasta', 'kykeneminen johonkin, olla tilaisuus tai mahdollisuus johonkin' tai 'sattumalta, vahingossa, vastoin tahtoa tapahtuvasta muutoksesta' (KS, s.v. *päästä*). Niissä merkityksissä TAIPUJA sopii *päästä*-verbin valenssiin hyvin. *Päästä*-verbi ilmaisee aineistossani useimmiten opiskelu- tai työpaikan saamista, kuten esimerkeissä 158 ja 159. Esimerkkien 158 ja 159 elliptiset subjekti-TAIPUJAT *hän* ja *Helle* siis saavat lauseiden kuvaamissa tilanteissa jonkin itsestään erillisen tahon määrittäminä toinen opiskelu- ja toinen työpaikan. Näiden lisäksi aineistoni yksi *päästä*-verbi kuvaa koulupäivän päättymistä esimerkissä 160 ja yksi muuta toimintaa esimerkissä 161.

- (158) – – ja (hän) pääsi toisella yrittämällä valtiotieteelliseen tiedekuntaan lukemaan sosiologiaa. (OS)
(159) – – ja (Helle) pääsi lakimieheksi Journalistiliittoon. (MH)
(160) Kun kuopus pääsi koulusta – – (KH)
(161) Pienenä Nummikoski olisi voinut päästä kunnan maksamille kesäleireille – – (VN)

5.6 Semanttisten roolien jakautuminen sukupuolen näkökulmasta

Käyn tässä alaluvussa läpi melko tarkasti kaikki aineistoni haastateltuihin viittaavat semanttiset roolit esitelläkseni niiden mahdolliset sukupuolittuneet erot kokonaismäärissä ja eri lausetyyppisiin jakautumisessa sekä muissa mahdollisissa prototyyppisiin piirteisiin vaikuttavissa seikoissa. Osaa käsittelemistäni rooleista tai niitä koskevista ilmiöistä on lukumääräisesti hyvin vähän, ja sellaisia pienempiä esiintymismääriä vertaillessa tulee huomioida, että prosentit vääristävät todellisuutta suhteessa enemmän kuin suurimmista luvuista puhuttaessa.

TEKIJÖITÄ esiintyy prosentuaalisesti lähes yhtä paljon molempien sukupuolien semanttisista rooleista. Ne jakautuvat myös eri lausetyyppisiin samoilla tavoilla. Naisaineistossa esiintyy 423 TEKIJÄÄ, mikä vastaa 73 %:n osuutta kaikista naisiin viittaavista semanttisista rooleista. Miesaineistossa esiintyy 330 TEKIJÄÄ, mikä vastaa 72 %:n osuutta kaikista miehiin viittaavista semanttisista rooleista. Naisiin viittaavista TEKIJÖISTÄ 67 % esiintyy transitiivilauseissa ja miesaineiston TEKIJÖISTÄ 68 %. Intransitiivilauseissa on 32 % naisaineiston TEKIJÖISTÄ ja 30 % miesaineiston TEKIJÖISTÄ. Myös neljässä aineistoni erikoislauseessa esiintyy haastateltuun viittaava TEKIJÄ, ne ovat kaikki miehiin viittaavia.

Sekä mies- että naisaineistoni TEKIJÖIDEN ryhmissä esiintyy suunnilleen samoissa suhteissa myös roolin epäprototyyppisiä piirteitä. AGENTILLE epätyypillisiä ominaisuuksia eli tunteellisuutta, sattumanvaraista tai muista kuin itsestä aiheutuvaa toimintaa esiintyy melko samoissa määrin kumpaankin sukupuoleen viitattaessa: naisaineistossani 15 %:ssa ja miesaineistossani 14 %:ssa. Näihin prosentteihin olen sisällyttänyt kaikki ne TEKIJÄT, jotka jollain perusteilla omaavat roolille epätyypillisiä piirteitä. Erilaisia aistimuksia tai kognitiivisia toimintoja kuvaavia predikaattiverbejä, joiden ilmaisema toiminta voidaan ainakin jossain määrin tulkita automaattiseksi tai refleksinomaiseksi ja siten vähemmän suunnitelmalliseksi tai tarkoituksenomaiseksi, esiintyy naisaineiston AGENTTIEN joukossa 5 %:ssa ja miesaineistossa vain 2 %:ssa. Esimerkin 162 subjekti-TEKIÄ *Porvari* suorittaa lauseessa näköaistin käyttöä kuvaavaa toimintaa *katseleminen*. Sen voi tulkita joko tarkoituksenmukaiseksi ja tietoiseksi toiminnoksi tai automaattisesti ja vähemmän tietoisesti tapahtuvaksi toiminnoksi. TEKIJÄÄN liittyvää emotionaalisuutta voi havaita 3 %:ssa mieshaastateltuihin viittaavista TEKIJÖISTÄ eli hitusen useammin kuin naishaastateltuihin viittaavissa TEKIJÖISSÄ, joissa sitä esiintyy 2 %:ssa. Esimerkissä 163 naisaineiston subjekti-TEKIÄ *hän* suorittaa predikaatin *uskalsi mennä* kuvaaman toiminnan, joka sisältää myös emotion *uskallus* kokemisen.

(162) Porvari katselee hiljaisena auton ikkunasta ränsistynyttä asutusta – –
(MP)

(163) – – vaan (hän) uskalsi mennä pöytään kuin pöytään. (MH)

Jotkin verbit (muut kuin edellä mainitut aistimuksia tai kognitiivisia toimintoja ilmaisevat), muut lauseenjäsenet tai rakenteet luovat mielikuvan lauseessa ilmaistun tapahtuman mahdollisesta sattumanvaraisuudesta tai suunnittelemattomuudesta. Tällaista AGENTILLE epätyypillistä piirrettä esiintyy yhtä vähän eli 5 % sekä aineistoni mies- että naishaastateltuihin viittaavien TEKIJÖIDEN joukoissa. Esimerkin 164 predikaattiverbi *oppi* ilmaisee toimintaa, joka voi olla suunniteltua ja tarkoituksenmukaista tai vain sattumalta tapahtuvaa. Lauseen määrite *siinä sivussa* vahvistaa suunnittelemattomuuden näkökulmaa. Lisäksi aineistossani esiintyy kolme kertaa eräs selkeästi AGENTIN tiedostamatta suorittama toiminta *nukkuminen*, jota toteuttaessaan ihminen ei ole tietoinen itsestään, ajasta tai paikasta. Kaksi naisaineiston TEKIJÖISTÄ ja yksi miesaineiston TEKIJÄ (esimerkissä 165) suorittavat verbin *nukkua* kuvaamaa toimintaa.

(164) Poika oppi siinä sivussa kyntämään, äestämään ja ajamaan puimuria.
(TK)

(165) Poika nukkui vielä, kun – – (KH)

KOHEITA esiintyy sekä miesten että naisten haastatteluista koostetuissa aineistoissani kokonaismäärään suhteutettuna lähes yhtä paljon, ja ne jakautuvat myös eri lausetyyppeihin keskenään hyvin samoilla tavoilla. Mieshaastatteluihin viittaavia KOHEITA esiintyy aineistossani 55 eli 11 % kaikista miehiin viittaavista semanttisista rooleista. Naisaineistossa esiintyy 77 haastateltuun viittaavaa KOHDETTA, mikä on 12 % kaikista naisiin viittaavista semanttisista rooleista. KOHEITA esiintyy molempien sukupuolien aineistoissa eniten transitiivilauseissa: jopa 91 % miesaineiston KOHEISTA ja naisaineiston KOHEISTA hieman vähemmän eli 87 %. Näistä 14 mieheen viittaavaa KOHDETTA esiintyy passiivilauseessa, ja naisiin viittaavista KOHEISTA 13 on passiivimuotoisessa sekä yksi nollapersoonamuotoisessa transitiivilauseessa.

Naisten KOHEISTA yhdeksän eli 14 % esiintyy intransitiivilauseissa, mikä on tuplasti verrattuna miesten intransitiivilauseissa esiintyviin KOHEISIIN, joita on neljä eli 7 % kaikista mieshaastatteluihin viittaavista KOHEISTA. Kyseiset KOHEET eroavat sukupuolittain myös sijamuodon tasolla, sillä yhdeksästä naisten intransitiivilauseessa esiintyvistä KOHEESTA neljä on illatiivimuotoisia (kuten esimerkin 166 *Rätyyn*) miesten neljästä ei yksikään. Yksi naisten intransitiivilauseissa esiintyvistä KOHEISTA on ablatiivissa harvinaisemmassa nollapersoonamuotoisessa lauseessa, loput neljä KOHDETTA ovat allatiivissa. Miesten neljästä intransitiivilauseessa esiintyvistä KOHEESTA kolme on allatiivissa (kuten esimerkin 167 *Lehdolle*), yksi esiintyy erikoisemmassa lauserakenteessa predikaattina toimivan verbi-idiomin kanssa ja on genetiivissä. KOHEEN sisältävät intransitiivilauseet eivät ilmaise kovin dynaamisia toimintoja, vaan ne ovat hieman kuvailevampia. Aineistossani nais-KOHEET kuvataan siis mies-KOHEITA tuplasti useammin tällaisen toiminnan kohteiksi. Erikoislauseryhmän kahdesta KOHEESTA toinen viittaa genetiivialkuisessa lauseessa naishaastateltuun toinen omistuslauseen sisäisessä lausekkeessa mieshaastateltuun.

(166) Entä luottaako opposition Rehula ministeri Rätyyn? (LR)

(167) Kun uusi aihe näyttäytyy Lehdolle – – (PL)

Miehiin ja naisiin viittaavat KOHEET ovat melko samoissa määrin konkreettisen, abstraktin ja tuntemattoman tahon aiheuttaman toiminnan kohteina. Samoin tässä ryhmässä yleisin predikaattiverbi *saada* esiintyy suunnilleen yhtä usein kummankin sukupuolen

ollessa lauseen KOHTEENA. Muut kuin *saada*-verbin ilmaiset saamista ilmaisevat lauseet (predikaattina verbit *tuoda*, *antaa*) sekä valituksi tulemista kuvaavat lauseet ovat selvästi yleisempiä miesten ollessa KOHTEENA. Miesten KOHTEISTA 13 eli 24 % kuuluu tähän ryhmään, naisten kohteista vain seitsemän eli 9 %. Lauseissa kuvatut valinnat/saamiset ovat tyypillisesti positiivisia: joko erillisen tunnustuksen saamista tai työuralla etenemistä ilmaisevia, kuten esimerkissä 168, jossa objekti-KOHDE *hän* saa käytännössä ylennyksen työssään. Miehiä kuvataan siis naisia useammin sellaisina KOHTEENA, jotka etenevät työurallaan ja saavat siitä tunnustusta.

(168) – – jonne hänet nimitettiin hissidivisioonan johtajaksi 1993. (AS)

Mainittava ero naisten ja miesten KOHTEIDEN piirteissä ja jakautumisessa löytyy aineistoni 11 refleksiivisen KOHTEEN joukosta. Kymmenen eli 91 % aineistoni kaikista refleksiivisistä KOHTEISTA viittaa naishaastateltuihin ja vain yksi eli 9 % mieshaastateltuun. Nämä tietynlaiset KOHTEET ovat siis aineistossani selvästi yleisempiä naisiin kuin miehiin viitattaessa. Esimerkissä 169 on ainoa miesten aineistossa esiintyvä refleksiivinen KOHDE. Se on transitiivilauseessa, jossa KOHDE *itse* on samaan henkilöön viittaavan subjekti-TEKIJÄN *Knuutila* toiminnan objektina. Tämä aineistoni ainoa mieheen viittaava refleksiivinen KOHDE eroaa laadullisesti muista eli naisiin viittaavista refleksiivisistä KOHTEISTA. Esimerkin 169 kuvaama toiminta *saada kammettua* on yksiselitteisesti konkreettista toisin kuin yksikään naiseen viittaavan refleksiivisen KOHTEEN sisältävän lauseen kuvaamista toiminnoista. Olen luvussa 5.2 esitellyt ne kaksi naiseen viittaavaa *itse*-pronominin muodostamaa KOHDETTA (esimerkit 85 ja 86), jotka voidaan jollain tavalla tulkita konkreettisen toiminnan kohteeksi. Loput naishaastateltuihin viittaavat refleksiivisen *itse*-pronominin muodostamat KOHTEET ovat selkeästi abstraktin toiminnan kohteina, kuten esimerkissä 170 *haastaminen* ja esimerkissä 171 *luottaminen*. Kahdeksan eli suurin osa naisiin viittaavista kymmenestä refleksiivisestä KOHTEESTA esiintyy transitiivilauseessa, kuten esimerkissä 170, jossa KOHDE *itse* on myös lauseen objekti. Lopuista kahdesta naiseen viittaavasta KOHTEESTA toinen esiintyy intransitiivilauseessa esimerkissä 171 ja toinen erikoislausetyyppiin laskettavassa genetiivialkuisessa lauseessa esimerkissä 172.

(169) Siitä Knuutila sai kammettua itsensä juuri ja juuri veneen alta pois.
(SK)

(170) Vuoksenmaa halusi haastaa itsensä oppimaan uutta ja etsimään uusia yleisöjä. (JV)

- (171) Tv-sarjan ja elokuvan menestyksen jälkeen Vuoksenmaa luottaa jälleen itseensä myös käsikirjoittajana. (JV)
- (172) Vuoksenmaan on vaikea nähdä itseään suomalaisen komedian jatkumossa. (JV)

Prosentuaalisesti vertaamalla OMISTAJIEN esiintymisessä aineistossani ja eri lausetyypeissä ei ole mainittavia eroja naisten ja miesten kesken. Naisiin viitataan OMISTAJINA yhteensä 17 kertaa, mikä vastaa 3 %:n osuutta kaikista naisiin viittaavista semanttisista rooleista. Miesten aineistossa OMISTAJIA on vain 10 eli 2 % kaikista semanttisista rooleista. Sekä naisten että miesten aineistoissa yksi OMISTAJISTA esiintyy transitiivilauseessa. Näin ollen naisaineiston OMISTAJISTA 94 % esiintyy omistuslauseissa ja miesten aineistossa 90 %.

Aineistoni OMISTAJISSA sukupuolittain esiintyviä merkittäviä eroja ilmenee vasta, kun lauserakennetta ja sen merkityksiä tutkitaan tarkemmin. Miesten aineiston OMISTAJAT eivät esiinny kertaakaan kieltolauseissa, nais-OMISTAJISTA kolme eli 18 %. Nämä kolme nais-OMISTAJAA ovat siis piirteiltään epätyypillisiä ja tavallaan jopa vastakohtia prototyyppiselle OMISTAJALLE. Suoran kiellon lisäksi niihin joko liitetään muita negatiivisia merkityksiä tai niiden ei-omistajuutta korostetaan muilla keinoin entisestään. Esimerkissä 173 OMISTAJAN *Helle* ei-omistamista kärjistetään sanoilla *edes* ja *minkään*. Esimerkin 174 kieltolauseen ilmaisemaa ei-omistamista vahvistetaan ilmaisulla *yhtään*. Esimerkissä 175 OMISTAJAAN *Räty* liitetään myös kielteisessä muodossa olevat edussanat *Eduskuntavaaleissa valitsematta jääneellä*.

- (173) Helteellä ei edes ole minkään puolueen - suomeksi Sdp:n - jäsenkirjaa. (MH)
- (174) Vuoksenmaalla on television Venla-palkintoja, mutta ei yhtään henkilökohtaista Jussia. (JV)
- (175) Eduskuntavaaleissa valitsematta jääneellä Rädylle ei ollut kokemusta valtakunnanpolitiikasta. (LR)

Myös luvussa 5.3 esittelemäni muut kaksi hieman epätyypillisempää OMISTAJAA viittaavat kumpikin naishaastateltuihin. Esimerkissä 176 OMISTAJAN *hän* omistajuutta vähentää omistettavaan entiteettiin liitetty ilmaus *vain*. Esimerkissä 177 taas kyseenalaitetaan koko OMISTAJAN *hän* omistajuus kysymyslauseen rakenteella. Näiden lisäksi esimerkin 178 nais-OMISTAJAN *Selma Vilhunen* omistajuuden voi sanoa olevan rajattua tai vähäisempänä esitettyä omistettavan entiteetin ilmauksen *neljännesosan* takia. Otan

tämän esille siksi, että vastaavan tyylistä omistajuuden rajaamista ei esiinny ollenkaan miesten aineiston haastateltuun viittaavan OMISTAJAN sisältämissä lauseissa.

(176) Hänellä on vain hämääviä lapsuusmuistoja -- (OS)

(177) -- onko hänellä edellytyksiä ministeriksi. (LR)

(178) Selma Vilhunen omistaa neljännesosan elokuvatuotantoyhtiö Tuffi Filmsistä -- (SV)

OMISTAJAN hallussa olevan entiteetin laadussa voidaan nähdä aineistoni OMISTAJIEN piirteissä eroja sukupuolten välillä. Naisten aineistossa OMISTAJISTA viidellä eli 29 %:lla kuvataan olevan jokin konkreettinen entiteetti hallussaan. Suurin osa eli loput 71 % naisiin viittaavista OMISTAJISTA hallinnoi siis jotain abstraktia entiteettiä, kuten esimerkissä 179 *intohimoinen suhde neuvottelemiseen*. Miesten aineistossa taas yli puolet, kuusi eli 60 % haastateltuun viittaavista OMISTAJISTA, hallinnoi jotain konkreettista entiteettiä, kuten esimerkissä 180 *pelastautumispuku*. Miesten aineistossa tasan puolet eli viisi OMISTAJAN hallinnoimaa entiteettiä liittyy työuraan, kuten esimerkissä 181 *suora pääsy vallan sisäpiiriin*, kolme kuvaa työhön liittyviä vaatteita/asusteita, kuten esimerkin 180 *pelastautumispuku*, ja loput kaksi entiteettiä ovat *auto* sekä *kakkosasunto*. Reilu puolet eli 65 % naisaineiston OMISTAJIEN hallinnoimista entiteeteistä käsittää jollain lailla työhön tai uraan liittyviä asioita, kuten esimerkin 179 *intohimoinen suhde neuvottelemiseen*. Loput aineistoni nais-OMISTAJAN lauseissa kuvatuista hallinnoitavista entiteeteistä liittyvät vaihtelevammin useampaan eri aihepiiriin, joita ei aineistoni mies-OMISTAJIEN hallinnoitaviksi kuvatuista entiteeteistä löydy, kuten esimerkissä 182 *kaksi lasta*.

(179) Uudella valtakunnansovittelijalla on intohimoinen suhde neuvottelemiseen. (MH)

(180) Knuutilalla oli pelastautumispuku -- (SK)

(181) Ministerin esikunnassa hänellä oli suora pääsy vallan sisäpiiriin. (VN)

(182) Salmivallilla itsellään on kaksi lasta -- (CS)

KOKIJOITA esiintyy suhteellisena kokonaismääränä aineistossani kumpaankin sukupuoleen viitaten yhtä paljon eli 7 % sekä naisaineiston että miesaineiston semanttisista rooleista. Lukumääräisesti naisaineistossa on 44 KOKIJAA, kun taas miehiin viittaavia KOKIJOITA esiintyy 30. Nais- ja mies-KOKIJOIDEN esiintyvyys aineistoni eri lausetyypeissä vaihtelee huomattavasti, ja tämän takia myös nais- ja mies-KOKIJOIDEN ominaisuudet eroavat keskimäärin hieman toisistaan. Kopulalauseissa esiintyy huomattavasti enemmän naisiin kuin miehiin viittaavia KOKIJOITA. Naisten KOKIJOISTA 14 eli 32 % esiintyy

kopulalauseissa ja miesten KOKIJOISTA vain viisi eli 17 %. Suurin osa aineistoni mies-KOKIJOISTA esiintyy transitiivilauseissa, joissa niitä on 14 eli 47 % kaikista aineistoni mies-KOKIJOISTA. Tämä on huomattavasti enemmän kuin naisaineiston transitiivilauseissa, joissa KOKIJOITA esiintyy 12 eli vain 27 % kaikista nais-KOKIJOISTA. Intransitiivilauseissa sekä mies- että nais-KOKIJOITA esiintyy 30 % kaikista oman sukupuolen edustajiin viittaavista KOKIJOISTA. Erikoislausetyypeissä esiintyy 11 % kaikista nais-KOKIJOISTA eli hieman enemmän kuin mies-KOKIJOITA, joita niissä esiintyy 7 % kaikista mies-KOKIJOISTA.

KOKIJAT esitetään eri lausetyypeissä eri tavoin. Kopulalauseissa ja transitiivilauseissa esiintyvät KOKIJAT eroavat toisistaan piirteiltään kahdella eri tavalla. Ensinnäkin kopulalauseeseen subjekti-KOKIJA on lausetyypin merkitysrakenteen mukaisesti vähemmän aktiivinen, tavallaan lauseessa kuvatun kokemuksen alaisena, kun taas transitiivilauseeseen subjekti-KOKIJA on aktiivisemmin suorittamassa objektiin suuntautuvaa lauseessa kuvattua kokemusta tai tunnetta. Esimerkin 183 KOKIJA *Lonka* on transitiivilauseeseen subjekti, joka suorittaa predikaattiverbin *pitää* ilmaisemaa toimintaa. Esimerkin 184 KOKIJA *Silfver* on kopulalauseeseen rakenteen mukaisesti kuvailun kohteena, ja lauseessa häneen liitetään ominaisuus: *toiveikkuus*. Toisena erona transitiivilauseiden ja kopulalauseiden KOKIJOILLE on transitiivilauseessa aina esiintyvä objekti. Esimerkissä 183 subjekti-KOKIJAN *Lonka* suorittaman toiminnan *pitäminen* objektina toimii *ulkopuolisuus*. Aineistoni mies-KOKIJOIDEN toiminnalle ilmaistaan siis nais-KOKIJOITA useammin jokin kohde, ja transitiivilauseissa kuvatut kokemukset ovat siten täsmällisemmin suuntautuneita kuin objektittomissa lausetyypeissä useammin esiintyvien nais-KOKIJOIDEN kokemukset⁶.

(183) *Lonka* ei pidä ulkopuolisuutta ongelmana. (EL)

(184) *Silfver* on kuitenkin toiveikas. (OS)

Esimerkin 183 transitiivilause kuvaa tilanteen, jossa KOKIJA *Lonka* kertoo predikaatin avulla järkeilyyn perustuvan näkemyksensä objektista *ulkopuolisuus*, kun taas esimerkin 184 kopulalause kuvaa kopulaverbillä jonkin näkemyksen KOKIJUSTA *Silfver*. Kopulalauseiden KOKIJAT, jotka aineistossani viittaavat useammin naisiin, ovat siis useammin myös tunteista kertovan kuvailun kohteina kuin aineistossani useammin miehiin viittaa-

⁶ Lausetyyppien merkityksistä ks. esim. Alho, Kauppinen 2008: 116

vat transitiivilauseiden KOKIJAT. Jälkimmäiset osallistuvat enemmän lauseessa ilmaistuun tapahtumaan, mikä on lisäksi useammin järkeilyyn kuin tunteeseen perustuvaa.

Neljäsosa eli kolme aineistoni 12:sta objektin kanssa transitiivilauseessa esiintyvistä naishaastateltuun viittaavasta KOKIJASTA saa objektiksi refleksiivisen *itse*-pronominin. Tämä poikkeaa laadullisesti miesaineiston KOKIJOISTA, sillä niiden toiminnan kohteina – objektina tai semanttisesta näkökulmasta – ei esiinny kertaakaan refleksiivistä *itse*-pronominia. Myös yhdessä erikoislauseessa nais-KOKIJAN toiminnan KOHTEENA – mutta ei objektina – on refleksiivinen *itse*-pronomini. Näiden yhteensä neljän nais-KOKIJAN (9 % kaikista nais-KOKIJOISTA) mentaalinen toiminta kohdistuu siis heihin itseensä, mikä ainakin näiden aineistoni neljän lauseen tapauksessa edellyttää jonkinlaista itsetutkiskelua. Esimerkissä 185 subjekti-KOKIJALLE *hän* kuvataan mentaalinen kokemus/näkemys itsestään tietynlaisena: *tamperelaisena*. Se ei tarkoita virallisen kotikaupungin kertomista vaan sitä, minkä paikkakunnan KOKIJA itse kokee kotinaan. Miesaineiston KOKIJOILLE ei kuvata ollenkaan tällä tavalla itseän kohdistuvaa toimintaa tai kokemuksia. Vertailukohtana yllä olevan esimerkin 183 mies-KOKIJA *Lonka* suorittaa saman *pitää*-verbin kuvaamaa toimintaa kuin esimerkin 185 nais-KOKIJA *hän*, mutta mies-KOKIJAN *Lonka* mentaalinen toiminta kohdistuu itsen ulkopuolelle, esimerkin 185 nais-KOKIJAN *hän* itseän.

(185) – – ja hän pitää itseään tamperelaisena. (JV)

Pieniä eroja mies- ja naisaineistoni KOKIJOIDEN välillä on myös siinä, millaisia mentaalisia toimintoja tai tilanteita lauseiden predikaattiverbit kuvaavat. Mies-KOKIJAT esittävät aineistossani kaikkiaan nais-KOKIJOITA hieman harvemmin emotionaalisissa tilanteissa ja useammin harkinnanvaraisten mentaalisten tilojen tai toimintojen kokijoina. Esimerkissä 187 mies-KOKIJALLE *hän* kuvataan kokemus *on (ollut) vaikea ymmärtää*, joka ei ensisijaisesti sisällä emootiota. Esimerkin 186 lause ilmaisee nais-KOKIJAN *hän* kokevan suoran emotionaalisen kokemuksen *olla ärtynyt*. Vastaavia suoraan tai osittain tunteisiin liittyviä ilmauksia esiintyy yhteensä naisten aineistossa 18 kertaa eli 41 % kaikista naishaastateltuun viittaavan KOKIJAN sisältävistä lauseista, kun taas miesten aineistossa näitä esiintyy hivenen vähemmän: 11 kertaa eli 37 % kaikista mieshaastateltuun viittaavan KOKIJAN sisältävistä lauseista. Lisäksi tulkitsen naisiin liitetyt emotionaaliset kokemukset voimakkaammiksi kuvattuina kuin miehille kuvatut emotionaaliset kokemukset.

- (186) Mutta jostain hän on selvästi ärtynyt. (UN)
(187) Silti hänenkin on ollut vaikea ymmärtää. (RV)

Samoin erilaista kiinnostusta, sen määrää tai laatua kuvaavat ilmaukset ovat aineistoni mies-KOKIJOIDEN joukossa vähemmän tunteellisia. Verbi *kiinnostaa* 'herättää mielenkiintoa, kiehtoa, viehättää' (KS, s.v. *kiinnostaa*) on predikaattina aineistoni mies-KOKIJAN sisältävissä lauseissa kaksi kertaa, kuten esimerkissä 188, nais-KOKIJAN kanssa kerran. Merkitykseltään samantyylinen mutta hieman tunteellisempi verbi *innostua* 'saada intoa jhk, kiinnostua jstak (kovasti), intoutua, syttyä' (KS, s.v. *innostua*) esiintyy mies-KOKIJOIDEN aineistossa vain kerran ja naisten aineistossa kaksi kertaa. Lisäksi sen kaksi eri muotoa *olla innoissaan* ja *olla innostunut* esiintyvät myös nais-KOKIJOIDEN kanssa kumpikin kertaalleen. KS antaa *innostua*-verbille merkityksen 'kiinnostua jstak kovasti', eli se ilmaisee voimakkaampaa kiinnostusta kuin *kiinnostua*-verbi. Nais-KOKIJOIDEN kiinnostusta kuvataan siis aineistossani hieman useammin ja/tai voimakkaammista tunteista kertovilla ilmaisuilla kuin mies-KOKIJOIDEN. Esimerkissä 190 predikaatiivin määrite *valtavan* vahvistaa vielä nais-KOKIJALLE *hän* kuvattua olotilaa *innostunut*. Esimerkissä 189 kuvataan mies-KOKIJAN *hän* mieltymystä koripalloon neutraalimmalla *pitää*-verbillä (merkityksessä 'tuntea mieltymystä, olla mieltynyt jkhun/jhk' (KS, s.v. *pitää*) vahvistaen kuitenkin sitä määritteillä *niin paljon*. Aineistoni kolmen mies-KOKIJAN ja yhden nais-KOKIJAN kuvataan suorittavan samaa *pitää*-verbin ilmaisemaa toimintaa, ja lisäksi nais-KOKIJOIDEN joukosta löytyy voimakkaampia ja josain määrin tunteellisempia vastaavaan tyylistä tunnetta kuvaavia ilmauksia, kuten esimerkin 191 predikaatti *oli lumoutunut*.

- (188) Analyyttisen kemian 18-vuotiasta opiskelijaa eivät opinnot kiinnostaneet. (KH)
(189) Niin paljon hän piti koripallosta – – (TH)
(190) Hän oli valtavan innostunut (työstä) – – (MH)
(191) Yhdeksänvuotias tyttö oli lumoutunut Kristiina Halkolasta. (LR)

Kolmesta aineistoni PAIKASTA kaksi viittaa naishaastateltuun ja yksi mieshaastateltuun. Aineistoni ainoa mies-PAIKKA esiintyy intransitiivilauseessa esimerkissä 192. Nais-PAIKOISTA toinen on erikoislauseisiin laskettavassa tilalauseessa esimerkissä 193 ja toinen transitiivilauseessa. Naishaastateltuun viittaavan PAIKAN sisältävät lauseet kuvaavat jotain ominaisuutta näissä, kuten esimerkissä 193 *annos maailmanparantajaa*, kun taas mieshaastateltuun viittaava PAIKKA on lauseessa kuvattun muutoksen *elämä heräsi ta-*

pahtumapaikkana. Mies-PAIKKA esiintyy siis aktiivisempaa toimintaa kuvaavassa lauseessa kuin aineistoni nais-PAIKAT, vaikka PAIKKA itsessään on prototyypillisesti passiivinen suhteessa lauseen kuvaamaan tapahtumaan.

(192) – – että elämä heräsi myös hänessä. (EH)

(193) Hänessä on silti annos maailmanparantajaa. (JV)

Aineistossani esiintyy viisi LÄHDETTÄ, joista kaksi viittaa naishaastateltuun ja kolme mieshaastateltuun. Suhteutettuna semanttisten roolien kokonaismääriin miesten kolme LÄHDETTÄ eli 0,6 % kaikista miesten semanttisista rooleista on tuplasti naisten kahden LÄHTEEN muodostamasta 0,3 % osuudesta kaikista naisiin viittaavista semanttisista rooleista, mutta alle prosentin suuruisena eroa ei voi pitää merkittävänä. Lauseissa kuvatuissa entiteeteissä, joiden lähteinä nämä aineistoni viisi LÄHDETTÄ esiintyvät, on laadullista eroa eri sukupuoliin viitatessa. Molemmat nais-LÄHTEET esiintyvät abstraktien entiteettien lähteinä, kuten esimerkissä 194 *tiukan, jopa militantin kuvan*. Kolmesta mieheen viittaavasta LÄHTEESTÄ kaksi esiintyy jonkin konkreettisen entiteetin lähteenä, kuten esimerkissä 195 *eurooppalaisen huippulaboratorion*. Lisäksi toinen nais-LÄHTEISTÄ esimerkissä 194 on refleksiivinen *itse*-pronomini, joita koko aineistossani on käytetty yhtä poikkeusta lukuun ottamatta pelkästään naishaastatelluista puhuttaessa.

(194) Edunvalvontayksikköä vetänyt Helle jätti itsestään vastapuolelle tiukan, jopa militantin kuvan. (MH)

(195) – – sanoo perineensä edeltäjältään eurooppalaisen huippulaboratorion. (KH)

ÄRSYKKEITÄ esiintyy aineistossani yksi, ja se viittaa mieshaastateltuun. Tästä ei voi tehdä johtopäätöksiä ÄRSYKKEIDEN esiintyvyydestä tai laadusta eri sukupuoliin viitattessa.

TEEMALLA ei ole varsinaisesti mitään prototyypillisiä piirteitä, sillä se on neutraalissa suhteessa predikaattiin ja lasketaan tässä tutkielmassa ylipäätään semanttiseksi rooliksi, että se on neutraaliudesta huolimatta etualalla lauseen kuvaamassa tilanteessa. TEEMAT eivät siis voi tätä kautta juurikaan erota laadullisesti toisistaan, mutta lausetyypeittäin aineistoni 84 TEEMAA jakautuvat hieman eri tavalla naisten ja miesten ryhmissä ja voidaan siten hahmottaa myös hieman erilaisina. Kaikkineen mieshaastateltuihin viittaa 36 TEEMAA eli 7 % kaikista mieshaastateltuun viittaavista semanttisista rooleista.

Naishaastateltuihin viittaa 48 TEEMAA eli 8 % kaikista aineistoni naisten semanttisista rooleista, mikä on prosenttien enemmän kuin miesten aineistossa. Naisiin viittaavista TEEMOISTA 35 eli 73 % esiintyy kopulalauseissa (kuten esimerkin 196 subjekti-TEEMA *hän*) mikä on enemmän kuin miesten 24 eli 67 %:n osuus kopulalauseissa esiintyvistä TEEMOISTA. Kuvatekstien epätäydellisissä lauseissa miesaineiston TEEMOISTA esiintyy yhdeksän eli 25 % kun taas naisaineiston TEEMOISTA vain seitsemän eli 15 %. Erikoislausetyypin lauseissa esiintyy neljä naisiin viittaavaa TEEMAA mutta miesten TEEMOJA ei ollenkaan. Intransitiivilauseissa on kaksi naiseen ja kolme mieheen viittaavaa TEEMAA.

(196) Hän oli tuolloin 16-vuotias. (OS)

(197) Esa Lonka Bulevardin neuvotteluhuoneessa tammikuussa 2014. (EL)

Kuten luvussa 5.5 on tarkemmin kuvattu, tyypillinen kopulalause ilmaisee jonkin ominaisuuden subjektista eli tässä tapauksessa TEEMASTA. Aineistoni haastateltuun viittaavan TEEMAN sisältävät kuvatekstien verbittömät rakenteet taas keskittävät huomion sekä kuvassa näkyvään ympäristöön/tilanteeseen ja sen merkityssuhteeseen haastatellun kanssa että itse haastateltuun, joka esiintyy TEEMANA kuvatekstin ilmaisussa. Kopulalauseiden TEEMAT, joita esiintyy hieman enemmän naisten aineistossa, ovat siis enemmän ja suuremman kuvailun kohteina kuin kuvateksteissä esiintyvät TEEMAT, joita taas esiintyy enemmän miesten aineistossa.

TAIPUJIA esiintyy aineistossani yhteensä 44. Näistä naishaastateltuihin viittaavia TAIPUJIA on 25 ja mieshaastateltuihin viittaavia 19. Kummatkin määrät ovat 4 % kaikista kyseisen sukupuolen semanttisista rooleista. Nais-TAIPUJISTA yli puolet, 14 eli 56 %, esiintyy intransitiivilauseessa, kun taas mies-TAIPUJIEN vastaava osuus on vain seitsemän eli 37 % kaikista mies-TAIPUJISTA. Transitiivilauseissa miehiin viittaavia TAIPUJIA esiintyy kuusi eli 32 % kaikista mies-TAIPUJISTA ja nais-TAIPUJIA vain viisi eli 20 % kaikista nais-TAIPUJISTA. Tuloslauseissa naishaastateltuihin viittaavia TAIPUJIA on kahdeksan eli 38 % kaikista naishaastateltuihin viittaavista TAIPUJISTA ja mieshaastateltuun viittaavia TAIPUJIA seitsemän eli 39 % kaikista mieshaastateltuihin viittaavista TAIPUJISTA. Kuu-
dessa eli 32 % mies-TAIPUJAN sisältävässä lauseessa ilmaistaan suoraan tapahtuman aiheuttanut asia, kuten esimerkissä 198 *liiton myötä* ilmaisee tapahtumien aiheuttajan. Nais-TAIPUJIEN lauseissa tällaista syytä ei ilmaista suoraan kertaakaan, vaan ne ovat esimerkin 199 tapaisia. Nais-TAIPUJIEN kuvaukset jäävät tässä suhteessa jonkin verran mies-TAIPUJIA epämääräisemmiksi.

- (198) Liiton myötä Himbergistä tuli kahden nuoren naisen isäpuoli, tai bonusisä – – (KH)
(199) Hän on kuitenkin saanut huomata – – (JV)

Päästä-verbi esiintyy aineistossani useammin nais- kuin mies-TAIPUJAN kanssa predikaattina. Nais-TAIPUJAN kanssa *päästä*-verbi esiintyy kahdeksan kertaa, mikä vastaa 32 % osuutta kaikista aineistoni nais-TAIPUJAN sisältämistä lauseista, kun taas mies-TAIPUJAN kanssa se esiintyy vain kolme kertaa eli 16 %:ssa kaikista mies-TAIPUJAN sisältämistä lauseista. Nais-TAIPUJISTA seitsemän kuvataan saaneen opiskelu- tai työpaikkansa *päästä*-verbiä käyttäen. Kuten luvussa 5.5 on analysoitu, *päästä*-verbin merkityksessä voi olla mukana TEKIJÄLLE sopiva piirre: tavoiteltu muutos, mikä on epätyypillistä TAIPUJALLE. Tulkintani mukaan näiden lauseiden tapahtumissa ilmaistaan olevan ratkaisevassa roolissa ulkopuolisen tahon päätös valinnasta ja/tai hyväksyntä TAIPUJAN toimista tai kelvollisuudesta. Esimerkin 200 kuvaama tilanne edellyttää, että lauseen TAIPUJA *hän* on suorittanut opiskelupaikan saamista edellyttävät toimenpiteet hyväksytysti/riittävän hyvin, mutta lauseen kuvaama tapahtuma *sinne (oikeustieteelliseen) pääseminen* ilmaistaan *päästä*-verbillä, jolloin ratkaisevaa on myös TAIPUJASTA *hän* riippumattomien tahojen arviointi ja valinnat. Samoin esimerkin 201 kuvaama tilanne implikoi subjekti-TAIPUJAN *Olga Silfver* tehneen itse jotain mahdollistaakseen osaltaan lauseessa kuvatun tapahtuman *töihin pääseminen*, mutta *päästä*-verbi predikaattina korostaa TAIPUJAN ulkopuolisen tahon ratkaisevan tämän pyrkimyksen onnistumisen. Mies-TAIPUJIA kuvaavista kolmesta *päästä*-verbistä yksikään ei kuvaa työ- tai opiskelupaikan saamista, mutta yksi liittyy työelämään, toinen opiskeluun ja kolmas aivan muihin asioihin, tarkemmin sanottuna kesäleiriin. Esimerkissä 202 on ainoa työelämään liittyvä mies-TAIPUJAN kanssa samassa lauseessa esiintyvä *päästä*-verbi. Aineistoni nais-TAIPUJIEN työ- ja opiskelupaikkojen mahdollistuminen ilmaistaan siis mies-TAIPUJIIN verrattuna huomattavasti useammin *päästä*-verbin avulla niin, että ratkaisevana muutoksen mahdollistajana on jokin muu toimija kuin haastateltu itse.

- (200) – – että hän pääsisi sinne (oikeustieteelliseen) jo ensimmäisellä kerralla. (MH)
(201) Olga Silfver pääsi töihin. (OS)
(202) RAY:ssä hän pääsi yhdistämään politiikassa ja Elisassa hankkimansa kokemuksen – – (VN)

6 Yhteenveto ja päätelmät

Tutkimuskysymykseni oli, vaikuttaako Suomen Kuvalehden Hän-henkilökuvauksissa esiteltyjen henkilöiden sukupuoli tapaan, jolla heidät esitetään lukijoille semanttisten roolien avulla. Asettamieni hypoteesien taustalla on ajatus siitä, että mies nähdään kulttuurinäkökulmasta prototyypillisesti naista aktiivisempänä toimijana ja enemmän erilaisista omaisuutta hallinnoivana sekä julkisuudessa esiintyvänä sukupuolena. Vastaavasti nainen nähdään miestä tunteellisempänä ja enemmän yksityisestä puolesta huolehtivana sukupuolena. Kaikkiaan analysoimissani 20:ssä Suomen Kuvalehden Hän-artikkelissa haastateltuihin viittaavia semanttisia rooleja esiintyy 1120, joista 634 eli 57 % viittaa naishaastateltuihin. Mieshaastateltuihin viittaa siis 486 eli 43 % kaikista analysoimistani semanttisista rooleista. AGENTIT, KOHTEET, OMISTAJAT ja KOKIJAT jakautuvat kummankin sukupuolen aineiston sisällä prosentuaalisesti hyvinkin samankokoisiin ryhmiin, joten päähypoteeseihini vastaavista tuloksista ei löydy merkittäviä eroja. Ensimmäisenä tutkimushypoteesinani oli, että miehiä kuvattaisiin aineistossani naisia useammin AGENTEINA, kun taas naiset esitettäisiin miehiä useammin KOHTEINA. Saamani tulokset tukevat kevyesti tätä hypoteesia. Miehiin viittaavista semanttisista rooleista TEKIJÖITÄ on 68 % ja naisiin viittaavista 65 %. KOHTEITA naisaineiston semanttisista rooleista on 12 % ja miesaineiston kaikista semanttisista rooleista 11 %. Erot eivät siis ole merkittäviä, vaikka hypoteesini mukaisia.

Toisena hypoteesina oli, että miehet esiintyisivät naisia useammin OMISTAJINA ja naiset taas tunteellisemmiksi miellettyinä miehiä useammin KOKIJOINA. Naisten aineiston semanttisista rooleista KOKIJOITA on 7 % (tarkemmin 7,3 %) ja miesten aineiston semanttisista rooleista 6 % (eli tarkemmin 6,4 %). Tämä pieni yhden prosentin ero on hypoteesini mukainen. OMISTAJIA sen sijaan esiintyy hypoteesini vastaisesti, sillä aineistoni naisten semanttisista rooleista OMISTAJIA on 3 % (tarkemmin 2,7 %) kun taas miesten semanttisista rooleista OMISTAJIA on vain 2 % (eli tarkemmin 2,1 %). Kokonaismäärinä KOKIJOITA ja varsinkin OMISTAJIA esiintyy aineistossani kuitenkin niin vähän, ettei niistä saatuja tuloksia voi pitää merkittävinä.

Tarkoituksena oli tutkia myös muita aineistostani mahdollisesti löytyviä semanttisiin rooleihin liittyviä feminiinisiksi tai maskuliinisiksi tulkittavia piirteitä, sekä miten ne jakautuisivat kummankin sukupuolen haastateltuihin viittaavien semanttisten roolien

sisällä. AGENTIT jakautuvat naisten ja miesten aineistossa eri lausetyyppeihin prosentuaalisesti samankokoisiin osuuksiin, eivätkä muutkaan havaitsemani AGENTIN prototyypisiin piirteisiin vaikuttavat seikat painotu mainittavasti enempää kummankaan sukupuolen aineistoon. Sellaisia aistimuksia tai kognitiivisia toimintoja kuvaavia predikaativerbejä, joiden ilmaisema toiminta voidaan ainakin jossain määrin tulkita automaattiseksi tai refleksinomaiseksi eli vähemmän suunnitelmalliseksi tai tarkoituksenomaiseksi ja siten vähemmän prototyypin AGENTIN piirteitä vastaavaksi, esiintyy naisaineiston AGENTTIEN joukossa 5 %:ssa ja miesaineistossa vain 2 %:ssa. TEKIJÄLLE epätyypillistä emotionaalisuutta taas esiintyy aineistoni mies-TEKIJÖISSÄ 3 %:ssa eli hitusen enemmän kuin naishaastateltuihin viittaavissa TEKIJÖISSÄ, joissa sitä esiintyy 2 %:ssa.

KOhteet jakautuvat eri lausetyyppeihin melko samassa suhteessa naisten ja miesten aineistoissa. Intransitiivilauseissa esiintyvien KOhteiden osuuksista löytyy eroa: naisiin viittaavista KOhteista se on 14 % kun taas miehiin viittaavista KOhteista vain 7 %. KOhteeseen sisältävät intransitiivilauseet ilmaisevat vähemmän dynaamisia toimintoja, joten aineistoni nais-KOhteet esiintyvät siis mies-KOhteita useammin kuvailevampien ja vähemmän dynaamisten toimintojen kohteina. Tämä ei vaikuta semanttisen roolin prototyypisiin piirteisiin mutta mukaillee perinteistä näkemystä naisesta passiivisempänä ja miehestä aktiivisempänä toimijana. Myös aineistoni TEEMOISSA voi havaita vastaavaa sukupuolittunutta eroa. Nais-TEEMAT esiintyvät mies-TEEMOJA useammin kopulalauseissa, joissa ne ovat enemmän ja suuremman kuvailun kohteina kuin kuvateksteissä esiintyvät TEEMAT, joita taas esiintyy enemmän miesten aineistossa.

KOhteiden joukosta löytyy yksi mielenkiintoinen ja selkeästi sukupuolittunut ilmiö: refleksiiviset *itse*-pronominit. Ne saavat aineistossani ylipäätään 12 kertaa jonkin semanttisen roolin merkityksen. Näistä naisiin viittaavia KOhteita on 10 ja miehiin viittaavia vain yksi. Lisäksi yksi LÄHDE-roolissa esiintyvä refleksiivinen *itse*-pronomini viittaa myös naiseen. Naisiin viittaavien KOhteiden joukosta löytyy siis refleksiivisten *itse*-pronomien muodossa moninkertaisesti enemmän itseen suuntautuvaa toimintaa. Tämä vastaa osin Ruohon ja Torkkolan (2010: 56–58) esittämää näkemystä siitä, että yksityisyys on feminiininen piirre ja julkisuus sekä journalismi maskuliinisia. Sukupuolittunutta eroa löytyy myös kyseisten lauseiden kuvaaman toiminnan laadussa. Ainoa mieheen viittaava *itse*-pronominin muodostama KOHDE on konkreettien toiminnan kohteena, kun taas naisiin viittaavat *itse*-pronominin muodostamat KOhteet ovat kaikki

enemmän tai vähemmän abstraktin toiminnan kohteina. Samoin aineistoni ainoa naiseen viittaava *itse*-pronominin muodostama LÄHDE on abstraktin entiteetin lähteenä. Tämä naisten aineistossa useammin esiintyvä abstrakti ja itseän kohdistuva toiminta vastaa yhteinen niistä tausta-ajatuksista, joiden perusteella asetin hypoteesiini oletuksen naisten esittämisestä miehiä useammin KOKIJOINA. Tulokset eivät tue merkittävästi hypoteesiani semanttisten roolien esiintymismääristä, mutta refleksiivisen *itse*-pronominin sukupuolittunut esiintyminen aineistossani osoittaa sukupuolen vaikuttavan jollain tasolla semanttisten roolien piirteisiin.

Aineistoni OMISTAJAT jakautuvat naisten ja miesten aineistossa samassa suhteessa eri lausetyyppeihin. Sukupuolten välisenä erona on havaittavissa, että osa naisiin viittaavista OMISTAJISTA osa saa epätyypillisiä piirteitä: kieltolauseesta johtuvaa ei-omistamista tai muita omistajuuteen/hallinnoitavaan entiteettiin liittyviä negatiivisia ja/tai vähätteleviä sävyjä, joita ei liitetä kertaakaan aineistoni miehiin viittaaviin OMISTAJIIN. OMISTAJIIN liittyvän hypoteesini taustalla oli ajatus siitä, että mies sopii prototyyppisesti paremmin monenlaisen omaisuuden omistajaksi ja hallinnoijaksi, ja tämä ajatus voidaan tulkita näkyvän aineistoni OMISTAJIEN sukupuolittuneissa piirteissä. Samoin se, että aineistoni miehiin viittaavien OMISTAJIEN hallinnoimat entiteetit ovat naisten aineistoon verrattuna useammin konkreettisia, voidaan nähdä siten perinteisiä sukupuolirooleja myötäilevänä, että maskuliinisuuteen liitettävä omistajuus koskee juuri kaikkea konkreettista materiaa, ja siihen verrattuna abstraktien asioiden hallinnoiminen taas menee enemmän kohti psyykkisiä ja tunteellisempiakin toimintoja, jotka sopivat paremmin prototyyppiseen naisen sukupuolirooliin. Konkreettisuutta esiintyy enemmän miehiin liittyen myös aineistoni LÄHTEIDEN joukossa. Jako on selkeä, mutta haastateltuihin viittaavia LÄHTEITÄ on kaikkiaan vain viisi, joten ero ei ole tutkimuksen kannalta merkittävä. Kolme mies-LÄHDETTÄ kuvataan siis konkreettisen entiteetin lähteenä, kaksi nais-LÄHDETTÄ abstraktien entiteettien.

Naisiin ja miehiin viittaavat KOKIJAT esiintyvät toisiinsa verrattuna eri lausetyypeissä erikokoisin osuuksin. Naisiin viittaavista KOKIJOISTA esiintyy kopulalauseissa prosentuaalisesti melkein kaksinkertainen osuus verrattuna miesten aineiston vastaavaan ryhmään. Miehiin viittaavista KOKIJOISTA taas esiintyy prosentuaalisesti transitiivilauseissa nais-KOKIJOIHIN verrattuna yli kaksinkertainen osuus. Miehiin viittaavat KOKIJAT saavat siis useammin transitiivilauseissa esiintyessään aktiivisempia piirteitä ja suorittavat suo-

raan objektiin suuntautuvaa toimintaa. Useammin kopulalauseissa esiintyvät naisiin viittaavat KOKIJAT ovat niihin verrattuna lauserakenteen merkityksen mukaan vähemmän aktiivisia, eikä toiminnalla ole ainakaan yhtä selkeää kohdetta kuin transitiivilauseessa. Lisäksi neljän naiseen viittaavan KOKIJAN objektina/semanttisena kohteena on refleksiivinen *itse* pronomini. Niillä on siis samat feminiinisiksi tulkittavat piirteet kuin edellä mainituilla refleksiivinen *itse*-pronominin muodostamilla KOHTEILLA.

Aineistoni on pääasiassa riittävän kattava ja käyttämäni menetelmät sopivat, jotta voin pitää johdannossa esittämiini hypoteeseihin liittyviä tuloksia melko pätevinä. OMISTAJIEN määrä aineistossani on yllättävän vähäinen, joten en pidä tuloksiani niiden osalta täysin riittävinä. Lisäksi kaikki analyysissä havaitsemani mainittavat ja mielenkiintoiset semanttisia rooleja koskevat selkeästi sukupuolittuneet erot löytyvät juuri sellaisista verrokeista, joita ei ole kovin suuria määriä, joten niiden osalta tulosten tieteellinen uskottavuus on vaihtelevissa määrin kyseenalaista. Vaikka prototyypisten käsitteiden käyttäminen kvantitatiivisessa tutkimuksessa oli tulkinnanvaraisuutensa takia vaikeaa täsmällisten ja vertailukelpoisten tulosten saamiseksi, koen niiden olleen ainoa järkevä tapa yrittää konkretisoida kulttuurissamme elävien luonnollisesti nimenomaan prototyyppisiksi syntyvien sukupuoliroolien kognitiivisten käsitteiden mahdollista heijastumista kieleen.

Jouduin analyysia tehdessäni muokkaamaan alkuperäistä suunnitelmaani aineiston jaottelusta, sillä huomasin, että oletukseni semanttisten roolien mahdollisuuksista esiintyä eri lausetyypeissä eivät pitäneet paikkaansa. Ennakoin, että kopula- ja erikoislauseista tila- ja ilmiölauseissa ei voisi merkitysrakenteensa vuoksi esiintyä ihmiseen viittaavia semanttisia rooleja, enkä siksi aikonut ottaa kyseisiä lausetyyppejä ollenkaan tarkemmin tutkittaviksi. Löysin kuitenkin joistain kopulalauseista prototyyppisiä KOKIJOITA, joten korjasin suunnitelmaani. En aikonut myöskään käyttää TEEMA-roolia, sillä ollessaan piirteiltään neutraali suhteessa feminiinisyteen ja maskuliinisuuteen se ei auta tutkimuskysymykseni selvittämisessä. Kuvatekstien ja muutamien muiden aineistoni verbitömien, epätäydellisten lauseiden suhteen tuntui kuitenkin oleelliselta voida nimetä niissä esiintyvät haastateltuihin viittaavat ilmaukset, jotka ovat selkeästi etualalla lauseiden kuvaamissa tilanteissa, vaikka niille ei verbittömän rakenteen vuoksi voi nimetä semanttisen roolin piirteitä. Niinpä otin TEEMAN ylipäättään mukaan analysoimiini semanttisiin

rooleihin ja koin loogiseksi nimetä TEEMOIKSI myös kaikki ne kopulalauseiden subjektit, jotka eivät olleet KOKIJOITA.

Kaikkiaan tulokseni osoittavat, että pelkkiä aineistoni semanttisten roolien esiintymismääriä tutkimalla ei ole havaittavissa sukupuolittuneita eroja, mutta semanttisten roolien piirteissä ja laadussa sen sijaan on. Selkeimmin näkyvät erot eivät ole suurimmissa verrokeissa, joten niistä ei voi kuitenkaan suurempia johtopäätöksiä tehdä. Tutkimusaiheen näkökulmasta tämä on toki mielenkiintoinen havainto, ja havaitsemiani sukupuolittuneita kvalitatiivisia eroja semanttisissa rooleissa voisikin tutkia enemmän ja eri aineistoista. Tutkimusalalla on ollut aiemminkin tiedossa, että kulttuurinen sukupuoli näkyy kielessä eri tasoilla ylläpitäen ja muokaten sukupuolirooleja. Tulokseni eivät ainaakaan kumoa tätä ja mielestäni osaltaan myös vahvistavat näkemystä.

Itseäni kiinnostaisi tutkia lisää erityisesti havaitsemaani refleksiivisten *itse*-pronominien voimakkaasti sukupuolittunutta esiintymistä. Myös havaitsemani sukupuolittunut ero abstraktien ja konkreettisten asioiden kesken olisi laajemman ja tarkemman tutkimuksen arvoinen. Täysin selvittämättä jäivät myös mahdolliset syyt sille, että naishaastatelluista puhutaan semanttisten roolien muodossa aineistossani ylipäättään hieman enemmän kuin mieshaastatelluista. Artikkelit ovat kuitenkin kaikki yhtä pitkiä ja rakenteeltaan samantlaisia, joten voisi olla mielenkiintoista tutkia, mistä tämä ero semanttisten roolien kokonaisuudessa johtuu.

Aineslähteet

UN: Ulla Nord (SK 1/2014: 52–55)

JV: Johanna Vuoksenmaa (SK 6/2014: 54–57)

SV: Selma Vilhunen (SK 9/2014: 52–55)

MP: Marjukka Porvari (SK 22/2014: 46–49)

VR: Venla Roth (SK 34/2014: 44–47)

LR: Laura Rätty (SK 35/2014: 46–49)

CS: Christina Salmivalli (SK 38/2014: 52–55)

EL: Emilia Lahti (SK41/2014: 54–57)

MH: Minna Helle (SK 46/2014: 52–55)

OS: Olga Silfver (SK 50/2014: 54–57)

EL: Esa Lonka (SK 5/2014: 44–47)

TH: Taavi Heikkilä (SK 8/2014: 46–49)

EH: Elias Huurinainen (SK 16–17/2014: 66–69)

AS: Anssi Soila (SK 19/2014: 54–57)

TK: Timo Kosonen (SK 23/2014: 54–57)

RV: Raimo Valo (SK 27/2014: 46–49)

SK: Seppo Knuutila (SK 30/2014: 48–51)

VN: Velipekka Nummikoski (SK 32/2014: 48–51)

KH: Kimmo Himberg (SK 33/2014: 48–51)

PL: Pekka Lehto (SK 37/2014: 60–63)

Muut lähteet

Alho, Irja – Kauppinen, Anneli 2008: *Käyttökielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Cann, Ronnie – Kempson, Ruth – Gregoromichelaki, Eleni 2009: *Semantics. An Introduction to Meaning in Language*. University Press, Cambridge.

Davis, Anthony 2011: Thematic roles. *Semantics. An International Handbook of Natural Language Meaning. Volume 1*, s.399–420. De Gruyter Mouton, Berlin.

Eduskunta 2019 = Eduskunta - Riksdagen. [Viitattu 26.2.2019.]
<https://www.eduskunta.fi/fi/Sivut/default.aspx#>

Engelberg, Mila 1993: Maskuliini, feminiini, virkamies? *Naistutkimus* 4/93, s.39–50. Suomen Naistutkimuksen Seura, Helsinki.

Engelberg, Mila 2001: Ihminen ja naisihminen: suomen kielen piilomaskuliinisuus. *Naistutkimus* 4/2001 s.23–36. Suomen Naistutkimuksen Seura, Helsinki.

Engelberg, Mila 2007: Seksistinen suomi. *Kielikello*. Kotimaisten kielten keskus. [Verkkoversio. Viitattu 3.11.2015.] Saatavissa:
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1786>

Engelberg, Mila 2011: ”Hän” – kuinka sukupuolineutraali? *Naistutkimus* 3/2011. s.21–32. Suomen naistutkimuksen seura, Helsinki.

Engelberg, Mila 2016: *Yleispätevä mies. Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kielipil- listuva maskuliinisuus*. Unigrafia, Helsinki.

Fairclough, Norman 1989: *Language and power*. Longman, Lontoo.

Fairclough, Norman 1997: *Miten media puhuu*. Suom. Blom, Virpi – Hazard, Kaarina. Vastapaino, Tampere.

Forsen, Samuel 1759: Ruotzin Waltacunnan Laki 1734: Naimisen Caari. [Verkkoversio. Viitattu 22.2.2015.] Saatavissa:
<http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/index.html>

- Gruber, Jeffrey 1965: *Studies in Lexical Relations*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Halonen, Irma Kaarina 1986: Naiset, julkisuus ja journalismi. *Tiedotustutkimus* 9:3 s. 3–10. Tiedotusopillinen yhdistys, Tampere.
- Halonen, Irma Kaarina 2006: Sukupuolitettu uutishuone. *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. s. 193–206. Gaudeamus, Helsinki.
- Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. Gummerus Oy, Helsinki.
- Heikkilä, Elina 2006: *Kuvan ja tekstin välissä*. Kuvateksti uutiskuvan ja lehtijutun elementtinä. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Heikkinen, Vesa 1999: *Ideologinen merkitys. Kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Ykkös-Offset Oy, Vaasa.
- Heikkinen, Vesa – Lehtinen, Outi – Lounela, Mikko 2005: Lappeenrantalaismies löi toista nenään baarissa. Tekstien arki, matkoja jokapäiväisiin merkityksiimme, s. 231–251. Toim. Heikkinen, Vesa. Gaudeamus, Helsinki.
- Jackendoff, Ray 1990: *Semantic Structures*. Cambridge (Mass.) : MIT Press cop.
- Jokinen, Arto 2010: Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. *Käsikirja sukupuoleen*, s. 128–139. Teoksessa toim. Juvonen, Tuula – Saresma, Tuija – Rossi, Leena-Maija. Vastapaino, Tampere.
- Juvonen, Tuula – Rossi, Leena-Maija – Saresma, Tuija 2010: Kuinka sukupuolta voi tutkia? *Käsikirja sukupuoleen*, s. 9–17. Toim. Vastapaino, Tampere.
- Karlsson, Fred 1974: Sukupuoliroolien kielellisistä heijastumista. *Sananjalka*, s. 24–33. Suomen Kielen Seuran vuosikirja 16. Suomen Kielen Seura, Turku.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Verkko-versio. Viitattu 2.4.2019.] Saatavissa:
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>

Laitinen, Lea 1988: Naiset ja roolit. Koti- ja ansioäitien keskustelu 1987. *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*, s. 159–184. Yliopistopaino, Helsinki.

Mantila, Harri 1998: Jätkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit eli Perussanakirjan mieskuva. *Tuppi-suinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*, s. 15–31. Toim. Heikkinen, Mantila, Varis. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Mediakortit 2019 = Aikakausmedian mediakortit. [Viitattu 4.4.2019].

<http://www.mediakortit.fi/mediakortit/suomen-kuvalehti/383/undefined#kmt-profiles>

Muikku-Werner, Pirkko 2009: *Tositarkoituksella. Näkökulmia kontakti-ilmoituksiin*. Gummerus kirjapaino oy, Jyväskylä.

Nikanne, Urpo 2002: Kerrokset ja kytkennät: Konseptuaalisen semantiikan käsitteet. Verkkojulkaisu. <http://web.abo.fi/fak/hf/fin/kurssit/KONSEM/index.htm> [viitattu 5.10.2018]

Ojutkangas, Krista – Larjavaara, Merja – Miestamo, Matti – Ylikoski, Jussi 2009: *Johdatus kielititeeseen*. WSOY Oppimateriaalit Oy, Helsinki.

Pernaa, Ville: Suomen Kuvalehti – Analyyttinen, asiantunteva ja ajan tasalla. *Otavamedia 2019*, sähköinen lähde. [Viitattu 23.4.2019]. <https://otavamedia.fi/tuotteet/suomen-kuvalehti/>

Pohtiva 2019 = Pohtiva - Poliittisten ohjelmien tietovaranto. [Viitattu 24.2.2019]. <https://www.fsd.uta.fi/pohtiva/>

Railo, Erkki 2011: *Henkilökohtainen on poliittista: neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliitikkojen henkilökuvissa vuosina 1975-2005*. Turun yliopisto, Turku.

Rautala, Helena 1988: Jumala siunatkoon sikiötäni kuitenkin! Havaintoja suomen kielen piilogenuksesta. *Isosuinen nainen*, s. 32–40. Toim. Laitinen, Lea. Yliopistopaino, Helsinki.

Riemer, Nick 2010: *Introducing semantics*. Cambridge University Press, New York.

Rossi, Leena-Maija 2010a: Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista tekoihin. *Käsikirja sukupuoleen*, s. 21–38. Toim. Juvonen, Tuula – Rossi, Leena-Maija – Saresma, Tuija. Vastapaino, Tampere.

— 2010b: ”Mies” ei ole pronomini – vaikka siltä saattaa näyttää. *Journalismikritiikin vuosikirja 2010*, s.144–150. Toim. Kyrölä, Katariina. Tampereen yliopisto. [Verkkoversio. Viitattu 27.2.2019] Saatavissa:

<http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65345/978-951-44-8030-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Ruoho, Iiris 2006: Julkisuudet, naiset ja journalismi. *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. s. 171–192. Toim. Mäkelä, Anna – Puustinen, Liina – Ruoho, Iiris. Gaudeamus, Helsinki.

Ruoho, Iiris – Torkkola, Sinikka 2010: *Journalismin sukupuoli*. Vastapaino, Tampere.

Sivonen, Jari 1998: Mitä aspekti kertoo naisten ja miesten toiminnasta? *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*, s. 132–151. Toim. Heikkinen, Mantila, Varis. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

SK = Suomen Kuvalehti

Tyysteri, Laura 2011: Sukupuolen merkitseminen Nykysuomen sanakirjan ja Kielitoimiston sanakirjan nais- ja mies-alkuisissa yhdyssubstantiiveissa. *Sananjalka: 53 (2011)*. s. 162–180.

Valo, Marjaana 2011: *Sukupuolten ilmeneminen yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden 7. luokan Taito-oppikirjassa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Verkkoversio. [Viitattu 10.1.2015.] Saatavissa: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/82890/gradu05350.pdf?sequence=1>

Vilkuna, Maria 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Vilkuna, Maria 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Oy Edita Ab, Helsinki.

VISK = *Iso suomen kielioppi*. Toim. Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura,

Helsinki 2004. Verkoversio. [Viitattu 5.03.2019.] Saatavissa:
<http://scripta.kotus.fi/visk>